

N 283

383.

1195

283

Технический институт

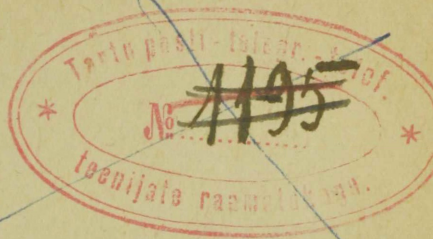
№ 1

Технический институт

MAANTEEL

Carter
 West. Lawrence
 Denton
 1871

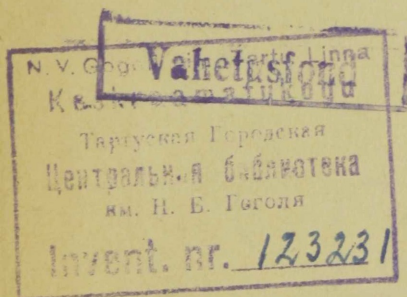
39

MAANTEEL 282

~~N 233~~

NOVELLE

„SÕNAVARA“ KIRJASTUS, TARTUS
MCMXXVII

2

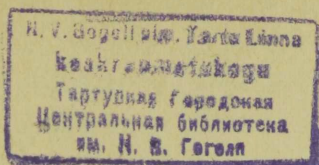
Tartu Ülikooli
Raamatukogu

219 431

1 15803685

TRÜKIKODA ED. BERGMANN, TARTUS.

INIMENE

Kusagil kaugel plöksutati püsse.

Aga Andi rookis kalu. Pikk pussnuga käis väledasti ta käes, kraapides soomuseid hallidelt särgedelt ja lõigates lõhki siuhkete havide täisõgitud kõhte.

Emma seisis ta kõrval ja ladus roogitud kalu tünni. Kui rida sai täis, raputas ta peotäie soola ja näpuga salpeetrit pääle.

Aeg-ajalt tõi ta köögist pangea vett ja uhtis kaladest nilbeksläinud riistu ja laudu puhtamaks.

Ta oli vana hallipäälise ja kortsusnäoline eidekene. Kuid poeg Andi oli vastand: tugev, seitsmeteistkümnepäevane, mehelik, pikkade juustega, kaluripluusi ning niuetenilatuivate säärsaabastega, vähe võikailmeline poiss.

Hiljuti oli Andi tulnud järvelt ühes teiste kaluritega noodalt. Olid saanud suurepärase loomuse: toobrid ja venekastid sätendasid täis värskeid pool-elavaid kalu. Nad sibistasid ja pildusid toobris, näis nagu oleks elanud ja liikunud kogu toober.

Väikese õlilambi tuli hüples ja hubises Andi ees. Korraga puhus tuul tule ära. Oli pime.

Tuul tõmbles pragunenud aknaruutude vahelt vilistades sisse ja välja. Oli torm.

Andi hõikas emale, tuua tikku, pani käed risti ümber põlvede, mida katsid saapasääred, ja jäi ajavii- teks vaatama aknast välja.

Väljas oli kahvatu pimedus. Aga hooti, kui kuu pääsis pilveserva tagant välja, võis näha isegi randa ja järvele.

Järvel mässas vetepuhkemise torm. Järvel ristle- sid päratud jääpangad kui sõjalaevad, vesi mühas ja ürgas, lained tõusid kui vallid ja mäed ning langesid raginal vastu randa ja jäämüüre. Vahest paiskasid nad valgmalle suure jäämüraka, mis purunes säärlaksudes ja oigades kui surija.

Andi kuulatas.

Millise imeliku vuhina ja kiunumisega lõõtsus tuul majanurkades ja katusekelpades? Millise jõa ja hooga tuli ta lagedalt järvelt, just kui oleks kihutanud teda tagant terve kari kurje!

Andi teadis millised lainemaod praegu looklesid järvel, millised jääkuhilad kolisedes üksteise otsa vee- resid ja lagunesid. See oli kui maavärisemine, hävi- tustöö: järv näis põhjani olevat muutund keevaks ja kihisevaks supikatlaks.

Alles mõne tunni eest see oli veel rahulik, kohati jäälobjakuga kaetud tasane, lage väli, kohati aga läi- gendas vesi.

Ja kui tõusis tuul, lõid läigendavad laigud virvendama, tekkisid sinkjad jooned kui jõed jäässe. Ning päevapääle, kui tugvenes tuul, muutusid jõed laiadeks kohavateks ja vahutavateks järvedeks.

Keskpäeval olid kalurid läinud viimast korda soe-julgusi rannikjääle noodale. Kuid ettevaatuseks veeti jäädpidi kaasa ka vened. Ja neid tuligi tarvis. Sest kui loomus oli tehtud, märgati kuis jääpank tasakesi eemaldus rannast.

Kuid vened lasti vette ja sõueti rikkaliku kalasaa-giga tagasi randa.

Kogu rand sai kalu.

Andil oli häämeel. Tasakesi libisesid ta sõrmed pimedas üle toobrisolevate kalade. Ta oli vähe tül-pinud, väsinud, oleks maganud häämeelega, kuid enne pidi soolatama kalad.

Ema tuli ja kraapsatas tikku. Aga äge tuulepuhang, mis tungis temaga ühes uksest sisse, kustutas silmapilk esimese tikku.

„Küll on hull, ei lase tuldkki põlema panna! Kui sa nüüd veel järvel oleksid!“

„Järvel? Sarvikki ärgu mingi sellega järvele. See kisub riided seljast. Näed, mis ta aknakardina-tega teeb!“

Ema oli süüdanud tule. Ilmaklaasita lamp ajas paksu nõgist suitsu vastu lage, ja tuuletõmme kandis suitsu laiali üle kogu tare.

Poeg ja ema töötasid jälle endiselt.

Ja endiselt mühises väljas maru, hulus ja vingus. Isegi tarre tükkis ta, pannes liikuma ja kõhisema nurgas vanu hõredaid tindivôrke. Vôrkuodega ühes liikusid hämaral seinal ema ja poja kummarduvad ja kükitavad varjud.

Väljas hakkas korraga haukuma koer. Tuule mühin venitas ta haugatused pikaks korduvaks röökimiseks, nagu oleks kisanud terve kari koeri läbisegi.

Kalarookijad erutusid. Nad praotasid kõõgiukse ja püüdsid läbi näha pimedust.

Aga mitte hingegi ei näinud nad säääl. Oleks ainult kui kuulnud kellegi laulu, mängu, või kaugeid arusaamatuid appihüüde.

Kuid sarnastes toonides laulsid vaid lained, mängisid jäätükid rannakividel.

Andi astus välja. Kolm tiiru käis ta pool-kobades ümber maja, aga ei leidnud midagi.

Siis läks ta kesk pimedat ussaida ja hüüdis koerale:

„Mis on, Reks? Mis on?“

Reks tormas vihaselt haukudes ranna poole. Ta karvad olid turril, küüned väljasirutatud ja hambad hirevil. Joostes vaatas ta üle ôla taha, nagu ahvatledes järelejooksule.

Andi tõmbas nokkmütsi sügavamini pähe, kohendas pluusi pükstesse, ja aiaveerest vana môlapära peiju

kahmates jooksis pikkade lohisevate sammudega koe-
rale perra.

Pehme pori ja veesegane prügi lirtsus ja vajus ta suurte veesaabaste all. Ta seisatas, pidas tagasi hinge, torutas käega kõrvalehe ja kuulatas.

Siis ruttas edasi.

Lauda nurga juurest piilus ta võrguosmikut. Osmiku üks oli kinni. Aga osmiku taga rannal haukus Reks.

Andi jooksis sinna.

Kuid ka rannal ei olnud kedagi.

Ainult tühi vene kuugles ja kargles kõrgete lainete harjul. Lained pildusid ja loopisid teda siia ja sinna. Hooti tulid lainetega kaasa tugevad jäätükid, mis krudisedes ja ragisedes purunesid ta külgede vastu. Kuid vabanedest neist kiskus tuulepuhang ta uuest lainete mängu.

Piki randa olid kalurite majad: pimedusest mustavad kui heinakuhelikud. Nendegi ümber hundas tuul, kiskus ja raputas neid.

Ning kui üle kuu kihutasid pilved, jooksid varjud üle maa ja majakeste kui ähvardused.

Ajuldi aga, kui kuu pääsis päris lagedalle, paistis järvele vaadates, kus ringlesid suured jäätükid, nagu oleks tantsinud säääl kari valgeis rõivis muinasjutuolendeid.

Kuid keegi ei tantsinud, kedagi ei joosnud ähvardades üle maa.

Ainult koer haukus. Nüüd oli muutunud ta haukumine urisemiseks, pikaks inisemiseks, nagu hauguks ta väsinuna.

Ja kaugelt kostsid endiselt harvad, nõrgad püssipaugatused.

Andi läks tagasi tarre ja jätkas kalarookimist. Ta suured tõmmud ja varakult krobedakskulunud kalurisõrmed seisatusid vähe töös, kui ta emale rahustamiseks lausus:

„Midagi pole. Hirmus öö. Torm. Koer vist niisamuti ärev“.

Siis vaikisid mõlemad.

Aga torm ei vaikinud. Ikka endise jõhkrusega möllas ta järvel ja rannal majade ümber.

Ka koer ei vaikinud. Pikalt hunnates ja halelikult haukus ta, joostes kord siia, kord sinna üle kitsa ussaia.

Ning korraga kuulsid toasolijad nagu maa alt uusi hääli: inimene oigas. Monotoonselt, pikalt kostsid oiged, justkui oleks hunnanud õige õudselt teinegi koer.

Aga see oli siiski lähemal, tugevam.

Andi viskas noa käest ja haaras nurgast tuura. Siis sööstus ta uuesti välja.

Ja nägi: köögiläve künnisel, just vastu pimedamat nurka, istus mees. Kõrge karvane sõdurimüts silmile surutud, poolkasukas eest valla ja silmad poolkinni.

Kätt hoidis istuja kramplikult puusal ja oigas.

See oli imelik mees: ei vaadanud üles ei liigutanud, ainult oigas veidralt, nagu vastumeelselt.

Koer istus ta ees ning vaikis nüüd.

Andil hakkas hirm. Kes niisugune võis olla? Viirastus, tont, kodukäija?

Kuid ta rahunes kohe, kui märkas, et võõras oli sõdur. See oli loomulik, et sõdur; sõdureid oli kogu maa täis, sest ümberkaudsetes külates peeti võitlusi juba pikemat aega.

„Aidake! . . .“ sosistas võõras Andit märgates.

„Mis sul viga on?“

„Haavatud . . .“ sosistas jälle.

Andi hirm oli kadunud. See oli inimene nagu temagi. See inimene oli haavatud.

Ta talutas võõra tarre ja asetas oma voodile. Ema tõi linaseid lappe ja puhast vett, ning nad sidusid kinni võõra sõduri haavad. Andi talitas osavasti kui velsker.

Võõras ei oiganud enam. Ainult ta näos tõmblesid sidumise ajal valujooned. Suurte selgete silmadega vaatas ta päält Andi tegevust, juhatas vahel käeliigutusega ja vaikis. Kuid ta pikad vurrud näisid elavat: liikuvat ja värisevat.

Tuli tuppa koer. Aga ei olnud vihanegi. Läks võõra juurde ja lakkus ta üle sängiääre allarippuvat kätt.

Koer ei olnud kunagi niisugune, ei leppinud ühegi võõraga. Mis tal täna võis olla?

Andi ja ema imestasid. Vihaselt kihutasid truuduseta koera tarest välja.

Kuid väljas hakkas koer jälle pikatoonilise kurjakuulutava häälega huluma ja urisema.]

Koera hulungut kuuldes noogutas vôôras kergesti pääd ning sääljuures naeratasid muigavalt, nagu unesta suunurgad ja silmad.

Jälle imestasid ema ja poeg, miks naeratas nii kentsakalt vôôras?

Aga vôôras ei seletanud.

Läbi tuulehulungu hakkas kostuma korraga tarregi nôrku pôksatusi, nagu oleks mõni hiiglane lasknud põidlaküünega nippi vastu pool-mädanenud majaseina.

Pôks, pôks pôks, pôks, pôks

Kord kostsid nad korralikus rütmis kui muusikahelid, kord segunesid, muutudes rabinaks, kui oleks sadanud ägedat vihma, — vahest aga vaikisid hoopis.

Rahutult hakkas pingil liikuma vôôras. Ta suured hallid silmad piilusid kaheldes ust ja aknaid, kõrvallestad kerkisid kuulatades.

Kordamööda vaatas ta emale ja Andile silma, siis sõnas kui ettekuulutades:

„Tulevad . . . tapavad. . .“

„Kes tulevad?“

„Valged! Kuulete kuis plöksuvad püssid?“

Need olid tõepoolest püssipaugud.

Ei osanud kumbki midagi vastata. Seisid juhmi-
dena ja kuulatasid hingepidades lähinevat püssipraginat.

Korraga algas vôôras end ahju nurga najale püsti
toetades käskiva, peaaegu valju, temale mitteomase,
ebahariliku häälega:

„Peate viima mind üle järve! Ruttu, sinna!“ ta
näitas käega järve poole.

„Tean, nad tulevad varsti“.

„Üle järve . . . ?“ kordasid ema ja Andi kui ühest
suust, „selle ilmaga ?!“

„Mis tähendab ilm, kui kaalul on vôit, hulkade
ja minugi elu?! Siin on raha, võtke! Aga peate
viima mind üle! Muidu tapavad nad mu, tapavad,
kas kuulete ?!“

Ja haavatu silmad välkusid, nagu hakkas pune-
tama erutusest.

Ema ja poja silmad himutsesid^{hinnasid} rahakotil, nende
ette kerkis kümneid ahvatlevaid võimalusi, mis lubas
raha. Kuid mõlemate silmi ette kujunes selsamal
hetkel ka järve kohav, mässav, valgevahulisis laineis ja
purunevais jääpaakides. Ning nad ei julenud öelda
ei jahd ega eid.

Oli ju käidud ennemgi tormide ja jäälagunemise
aegu venega üle järve. Järv ei olnud küla [alt lai.
Mõlemad olid näinud eluaeg torme ja mässavat järve:
ema ja poeg — aga ei usaldanud. Kes teab? Jää-
lagunemise ajal on veed kurjad.

Päalegi oli Andil vastik viia punast üle vee. Temas oli ärganud juba lapsena politik. Ennem jäägu punane valgete kätte ja tapetagu, aga mitte aidata.

Nii otsustaski ta:

„Mina punast üle ei vii,“ võttis noa pingilt ja hakkas uuesti rookima kalu. Tal oli kahju sellestki, et oli sidunud punase haavu küsimata kummast väest ta pärit. Vihaselt silmitses nüüd võõrast. See oli vaenlane. Oleks peaaegu uuesti vihas ta haava lahti rebinud ja kihutanud välja tormilisse öösse.

Võõras nõksatas.

Kaua vaatas ta Andile silma ja vaikis. Kui ta uuesti rääkima hakkas, oleks kui kõlanud ta häälest palve ja etteheide ühtlasi:

„Oo! kas punane inimene ei ole? Kas pole punasel samuti veri ja hing nagu sinulgi ja muil? Kas ei karda surma kõik ühtemoodi? Surmas peak-sime halastama vaenlaste ja vastastegi päale, olema inimlikumad!“

„Aga punased tapavad.“

„Tapavad kõik: punased ja valged. Ei ole sõda ilma tapmiseta, ei ole vihata vaenlasi. Ikka sur-rakse ja tapetakse!“

„Siis sure ka sina. Miks peame aitama sul põgeneda?“ Andi oli trotsiv ja karm.

Aga seda hellema häälega ja õrnemalt rääkis võõras:

„Surra ei ole kerge, surra ei saa mitu korda, surmaga ei saa mängida! Oh! Ja kui sa tead, et sul on kusagil kaugel omaksed, sul on ema, vend ja õed... siis põgened, annad varanduse selle eest, kui aga põgeneda saad...“

„Sul on ema?“ küsis Andi ema osavõtlikult.

„Jaa, — mul on ema. Samasugune vana ja halli-päine, minu ootamisest äranutetud silmadega nagu sinagi. Kusagil järveranna kaluri majas soolab ta samuti kalu — ja ootab poega! Ning mul on vend. Niisamuti tugev, noor, mehine ja uhke nagu sinu poeg. Ta ei vii ühtegi punast üle vee — ta on mu vaenlane... aga ta siiski ootab mind. Oli poisikene, kui tulin kodust ära, nüüd on ta peaaegu samasugune mees kui minagi, kuid mind mäletab ta ikka...“

Kõik jäid vait. Kõigisse sigines imelik kurbuse-tunne. Ema silmaalustelle veeresid ümarad veeterad, nukralt seisis ta võõra ees ja sosistas iseeneses:

„Vaasekene... vaasekene! Just kui minu poja äramineku lugu!... Viimati oledki Kustas — ei tunne ära?“

Nagu äkilise ehmatusega vastas võõras:

„E-ei, mina ei ole sinu poeg.“ Ja siis veel enam kärsituks muutudes:

„Ma palun ruttu, ruttu üle järve!“

Ema ei mõistnud võõra järsku kärsitust, see pais-tis talle vähe imelikuna. Aga ta tahtis siiski aidata teda.

„Andi, vii ta üle! Ta nagu su oma veli. Kes teab, kes temale niisamuti hääd teeb ja päästab!“ pööras ta paluva häälega poja poole.

Andi vaikis, vihastas. Ta ei võinud näha ema pisaraid ega kuulata võõra mehe haledat kõnet.

Kolksahtades viskas ta väitse käest ja astus üle künnise välja tuulisesse ja püssiraginalisse öösse. Ta ei tahtnud olla punaste poolt, kuid see võõras tegi oma jutuga siiski haledaks meele. Parema, mõtles, mitte kuulata teda.

Emaga süda aga ei suutnud olla vastu. Talle oli võõra kannataja elu sama kallis kui oma poja.

Mis sellest, et oli punane! Eks punasedki ole emade lapsed ja pojad. Võibolla, oli ta omagi poeg punane? Kes teadis seda, sest olid möödunud aastad kuulumata sõnagi pojast. Tugev kaastundmuse- ja emarmastuse-hoog haaras ta südamest nagu tangidega kinni.

Kui Andi välja oli läinud, tõmbas ta võõra kätt-pidi pingilt üles ja ütles otsekoheselt, südamlikult:

„Tule, mina viin su üle! Mine, ja ole oma emale rõõmuks, nagu minu poeg kojutulles mulle on rõõmuks.“

Võõras kohmetus. Lööduna vajutas ta pää alla ja ohkas. Ta ei julenud vastu võtta pakutud kätt, oli piinlik.

„Sina? . . . Sa oled vana — nõrk vee ja tuulega võitlemiseks. . . Sa julged?“

„Jah, ma julgen. Mul on nagu viiks ma oma poega varjupaika — ja see annab jõudu.“

Vôôras oli nõutu. Ka tema meelt kippus midagi härdaks tegema, ta süda peksis, — kuid ta surus maha oma liigutuse ja vaikis.

Nõrgalt võttis ta vanakese käe, ja nad läksid kahekesi üle ussaia ranna poole: noor tugev mees longates ja pool-küürus vana hallineva naise toetusel.

Ümber osmiku nurga lõõtsus neile vastu kiskuv veelõhnaline järvetuul ja kippus jalult tõukama, kuid nad seisatusid korra, kummardasid pead madalamale vastu tuult ja astusid jälle sammhaaval-aegamisi edasi.

Rannal hüples ja põikles vene keti otsas kui rahutu peni. Lained olid tõusnud veelgi kõrgemale, kui olid enne, jääpangad lendasid veelgi sagedamini vastu vene külgi.

Kuid ei olnud valida aega. Vôôras istus venevärja ja ema tõi mõlad, sest metsa taga lähinesid ja tugevnesid järiest põksatused. Oli näha juba kaugeid tulijooni.

Andi seisis tare tuulevarjulisel küljel, vaatas süttuvaid-kustuvaid tulijooni külatagustes võsastikes — ja meel muutus korraga hooplevaks, kergeks.

Ta nägi kuis järjest ikka ligemale ja ligemale külale nihkus tuldheitvate kogukeste ring, oodatavate ring. Täna öösi veel vallutavad nad küla ja purustavad nende väed, ükski neist ei pääse, ei tohi pää-

seda! Andi tundis käärivat viha, et oleks tahtnud isegi tõtata appi tulijatele, kuid siis tuli meelde too vôiõras.

Pääseb ta? Mis õigus on temal selleks? Ei! Kui ta on veel tähtsam, vôiolla salakuulaja, luuraja, keda peab püüdma? Ja metsik mõte läbistas järsku Andi päa.

Ema oli sõudmahakkamisel, kui joostes tõttas ta randa:

„Ema! Sina! Meeletu! Kas sa ei näe kuis hoo-
vavad lained ja kihutavad pöörastena jääpaagid? Sää-
l hullavad loodusjõud, mis suudad sina nende vastu!“

„Olen eluaeg järvel näinud torme, poeg! Seegi
pole hirmsam teistest. Jumala abiga jõuan ma veel
kõik!“ Järv siit pole päälegi lai!

„Ema!“

Andi hakkas kinni mõlast. Suur laine lõi üle ta
saapasääre, vett pritsis näkku ja riided said märjaks.
Ta nägi, kuis tuul kiskus ema laia undrukut kui lippu
ja vedas vanakese peaaegu küüru. Ning ta mõistis
sellestki küljest, et ei tohtinud lasta vanakesel tormiga
minna järvele, see oleks pöörasus.

„Ennem lähen mina kui sina!“

Andi tõmbas mõla ema käest ära ja hüppas rap-
satades hällivasse venesse.

„Sina . . . nüüd?“ imestas ema.

„Jah lase ma lähen!“ tõrjus poeg teda kuiva häälega venest välja.

Ema vaatas pojale näkku. Ta ei olnud lootnud säält järeleandmist, ei olnud harjunud sellega, sest Andi oli järsu- ja kindlameeleline.

Pojast ei saanud aru. Selle nägu oli tume kui vari. Midagi ei leidnud ta säält iseäralikku päale vilkuvate silmade.

Kokkupigistatud huuli ja rusikakäsi nägi teda istuvat sõudepingile, kuna ta mahalöödud pilgud jooksid kaugele üle vee, sääljuures aga näisid välgatades riivavat venepärasistuvat võõrast.

Emal oli halb, kuid ta ei teadnud, mis teha.

Sõnatult sirutas võõras emale tänuks ja jumalaga-jātuks käe — aga käsi värises tugevasti.

Vene vallandus rannast.

Mõne tugeva mõlalöögiga tõmbas Andi ta lagedalle, tuulest ja jäätükkidest kihisevasse piirkonda.

Ema jäi rannale seisma. Ta silmad olid kiindunud võõra näkku, ta arvas leidvat selle nukrapärastest näojootest ja allavajunud lõuast midagi tuttavat, omast, iseenese sarnast. Kas ei olnud ta siiski . . . kas ei olnud ta siiski . . . t e m a ! Kuidas muidu teadis rääkida nii oma nooremast vennast ja emast, järverannikust ja kalurimajakesest !

Vanainimese meel läks segaseks. Tal oli häbi iseeneses ja võrratu kahju, et ei tunnud poega otsekohe-

selt. Ja poeg, miks oli ta sarnane jäik, hoolimatu, võõrakspidav?!

Järsk meeleheite-hoog sundis teda jooksmas, hüüdma, karjuma — kuid teda ei kuuldud.

Tuul, mis hoogudes tõusis, kiskus ta õhukesel jakikäiseid torru ja puhus pluusihõlmad täis kui purjed. Joostes vajusid juuksed lahti, ja tuul pani nad linakiudena lemmendama ümber pääd.

Pilveserva vahelt vilksataval kuuvalgel nägi ta äkki: Andi tõusis venes püsti, haaras mõla ja tahtis lüüa sellega ränka hoopistuja pähe. Kuid tema sai mõlast kinni, toetas end püstküllakile ja karjus midagi. Olid kaugel, hüües segane läbi tormi, kuid ta oleks nagu tajunud ühtainust ahastavat, hirmuväljendavat, kuid siiski täis palvet ja lootust sõna:

„Ema“, nagu arvas.

Venes tõusis heitlus. Mõlemad mehed hoidsid mõlast kinni ja püüdsid seda väänamisega omale võita. Andi oli metsik ja tapahimuline, tungis kallale. Vene vaarus ja kõikus nende all. Siis tuli suur jääpaak. Kõrgelaine viskas selle üle ääre venesse ja vesi tuli sisse.

Sel silmapilgul kadus kuu. Järv muutus pimedaks, ei näinud enam venet ega venesolijaid.

Hirmus arvamine kivistas ema. Ta mõlemad pojad: punane poeg ja valge poeg — vaenlased, nad ei tundnud üksteist! Ja Andi vihkas punaseid, tal oli kindel nõu tappa punane ja ujuda ise tagasi randa.

Oli ju tugev, harjunud järvega ja lainetega — aga teine oli haavatud.

Ema ei suutnud enam mõelda, liigutada. Nagu tardunud kuhu seisis ta tuulest kõverakskistud riietega kummargile järve poole, käed abipaluvalt tõstetud kõrgelle.

Ei näinud ta, kuis lained raginal jäätükke ta jalgade ette puruks loopisid, ei tunnud omi tuules hilbelevaid juukseid, ei tunnud, et jäine tuul puhus läbi õhukeste riiete ja oli külm. Ta tundis vaid võrratut hirmu ja nägi vajuvat venet uppuvate poegade oma ees.

Oli pilves, pime.

— — — — —
— — — — —

Kui uuesti ilmus pilve tagant kuu, hällis kummuli vene juba kaugel järvel. Ja vene kõrval ühes lainetega õõtsusid kord üles, kord alla kaks mustavat pääd.

Lähines uus hiigla jääpaak: ning päid ei olnud enam.

Juuli 1926.

PAGULANE

1.

Mees ruttas.

Ees oli lai, lõputu maantee nagu looklev jõgi. Valge lindina siirdus ta hämarast metsast ähmaselle öisele lagendikule, läbistas valmivaid viljavälju, riivas ädalaslokkavaid niite, keerles läbi talu- ja külatanumite ning lookles siis edasi otsima uusi välju, niite, küli ja linnu . . .

Taha jäid mustavad metsad ja raiesmikud. Ümberringi algasid madalad munakujulised mäed ja orud.

Orupõhjast, kuhu olid kaevatud ritta linaleod, kerkis valge võrguna udu ja ronis üle mäekülgedel kasvavate kaera- ja kartuliväljade ülespoole.

Udu hakkas valguma maanteelegi, metsa ja põldudelle, kõrgemad mäekupud paistsid tast läbi kui mättad, kuna niitude kohal rippus ta juba ammu, õhust saadik.

Mees jõudis märke, tõmbas sügavasti hinge ja seisatas. Siis uuris ta tähelepanelikult mäest alla uttuviivat maanteed.

Mis peitus sääl all hall-pimedas udus? Olid sood, metsad, võsastikud — või asusid talud ja külad? Ei

võinud aimatagi seda, sest oli võõras võõral, tundmatul maal . . .

Oli põgenenud õhtul väikse maakonnalinna vangilaagrist, joosnud lähedasse viljarõuku ja varjanud end sääli seni kui saabus õö, siis oli joosnud . . . joosnud kümnete kilomeetrite kaupa.

Kuis alati oli ihaldanud põgeneda! Kogu oma poolteiseaastapikuse vangipõlveaja oli haudunud aina põgenemisplaane ja kavatsenud, oli katsetanudki — kuid ikka äpardus: sõdurid püüdsid kinni ja viisid tagasi laagrisse, mis asus linnaäärses vanas mõisa rehes. Ning siis järgnes karistuseks kümnepäevane arest, veel tugevam valve ja viletsam toit.

Neid, sõjavange, kui ei peetudki inimesiks. Neid aeti kui elajaid kägarasse vanna rehte kokku, neid toideti kartulikoortega ja peedijuurikatega, neile anti kehakatteks vanu sõduritest ärapeetud pluste, mis kubitsid täiest ja sadajalgseist. Ja pesu — see oli midagi kartulikoti taolist, kuid mida siiski ainult kord kuus sai vahetada.

Aga tööd pidi tegema hommikuhämarikust õhtuvidevikuni, nii et valutas piht ja tööga harjumatud käesooned, sest vangide jõul hoiti korras sõjaväeosa suur mitmekümnevakamaaline keeduviljaaed.

Ja kui veel töötasuks korralikult süüagi oleks saanud! Ei. Aina täie selga, nälga, kannatusi. Kas see otse ei sundinud põgenema?!

Ent nüüd ta oli vaba . . . Kümneid kilomeetreid eemal tagaajajaist ja otsijaist, kes valejälgede abil said juhitud otse teise suuna. Nad ei võinud aimatagi, kus oli ta praegu. Seekord pidi õnnestuma põgenemine.

Ta ringutas kauasest rippuolekust tuimaksjäänud käsi ja tõmbas suurte sõõmudega karget õist õhku kopsudesse.

Kui värskendav see oli, nagu külm karastav vesi!

Ta tõmbas halli ümariku kollasejoonega vangilaagri mütsi päast ja pühkis selle põhjaga näolepuserdunud higi. Nii väsinuna ja tülpinuna tundis end, et toetas silmapilguks teeäärse tulba najale, võttis kuuegi käevarrele ja puhkas. Oli otse erutav unistada eelolevast pikemast jalamatkast, pääsmisest ja kodust.

Teadis, et sõjaliinini ei pidanud olema tee kuigi pikk, vaevalt kolme-nelja päeva tee, kuid see tee oli võõras, näis täis ähvardavaid hädaohte ja uuesti-vangisattumise võimalusi, ja nagu linnas oli kaude kuulnud, oli valve küladeski väljas, tähtsamaist teesõlmedest ja sildadest rääkimata. Sääl peeti iga sõitja, iga jalakäijagi kinni, kes äratas vähegi kahtlust. Kuidas võis siis veel tema oma vangivormis neist läbi pääseda ilma tunnistuseta, ilma kõigeta?

Pää vajus ohates norgu. Oli jälle teinud mõtlemata sammu. Oleks ometi enne põgenemist pidanud hoolitsema erariiete ja tunnistuste eest! Ning valusana tundus talle älle oma iseloomus mõnikord esilepuhkev ruttamise ja

kärsimatuse joon, mis sundis tulipalavalt teostama kavat-
susi. Mäletas, kuis see mõnikord juba ennemgi oli läbi-
kriipsutanud ta plaane. Kas jälle see keevaverelisis . . . ?
Kas ta nüüd seotuna käsist ja jalust ka laagrisse tagasi
pidi minema?

Ei! Ennem missuguseid kannatusi! Nälga, külma,
valu, kõike, kõike . . . aga mitte enam tagasi sinna!!
Mitte enam sinna kärnkoorikuis ja parasiitides vaevle-
vate olevuste sekka pahnasesse rehte, kes olid muu-
tunud peaaegu roppudeks elajateks, keda vaevalt veel
inimesteks võis lugeda!

Tanneril oli kahju mahajäänud seltsilistest. Kui-
das nad kõik säält kas või pimesilmi oleks põgenenud!

Ta vaatas tagasi üle metsalatvade kumava linna
õhe poole, pikkamisi, mõtiskledes, nagu meeldetuleta-
des või ettekujutades pilti praegusest puhkavast van-
gilaagrist.

Kusagilt õige kaugelt-kaugelt paistis udust vähe
kollakaksmuutunud tulede õhe, paarikümne kilomeetri
tagant. See enam ei erutanudki teda, muutis ainult
rahulikumaks.

Ta pani mütsi uuesti pähe. Ebameeldivad mäles-
tused ja mõttekatked püüdis viimasena tõrjuda ajust.
Misjaoks siis nüüd enam neid? See oli ju mööda,
minevikus, miks vaevata end kurvastavate meeldetule-
tustega.

Ja mõtted kaldusid nagu iseenesest teise suuna.

Kusagilt Preisi-Läti piiräärsest külast kerkis silmi ette väike valgekslubjatud kivikatusega ja valgekorstnaga maja. Maja ümber aed, lilled — eemal kartuli ja kapsavaod.

Kui oleks juba sää! Koduste juures, kodus. See unelmis nähtud pilt oli nii võluv, et mees alateadvuses noogutas pääd ja ohkas.

Minna — jah minna, tõtata!

Ta heitis higimärja kuue risti üle ôla ja hakkas särgiväel sööstuma mäest alla.

Pikil sammel vuhises ta läbi udu, komistas maantee-kividelle ja taarus, kuid saavutas silmapilk jälle tasakaalu.

Oli väsinud üle pooleõisest jooksust, ei jõudnud enam joosta, kuid niivõrt kiiresti läks siiski, et lainetama löi udu ta ümber, seljataha udusse jäi nagu must tühi joon.

Ümberringi peaaegu kohises vaikus. Paks udu mattis enesesse põllud, metsad, mäed ja talud, külad. Ei kuuldunud ühtegi koerahaugatust ega muud häält, udu sumbutas isegi ta ruttavate sammude kaja.

Peaaegu veidrana tundus see tõttamine. Ei tea kuhu viib tee, kuhu jõuad, kuhu saad — muudkui mine, mine udus või otsekohe teevalvurite sülle?

Kuulatas ettevaatlikult, kuid kõikjal oli vaikus.

Tee siirdus mööda mäekallakut poolnurgeti ikka enam ja enam orgu. Ning mida madalamalle põgeneja jõudis, seda harvemaks muutus udu.

All orupõhjas näis olevat hoopis selge, üleval pääkoyal aga rippus tumeda pilvena udu.

Orus asusid talud, neist möödus ta kikivarvul, et mitte erutada koeri. Teiselpool märke ülesviival kal-lakul algas uuesti võsastik. Siin oli julgem liikuda, siin võis hooletumalt vibutada väsinud sääri, võis pool-tukkudeski käia.

Kaua oli käinud, kui hakkas hõretama agu. Metsa-parras hõrenes, lähines päiksetõus. Udu valgus tagasi maapinnale, metsad ja niidud tilkusid vesihallis kastes.

Ärkasid linnud, sidistasid ja robistasid unistena tiibadega puuokstes. Kaugemal kudrutas teder ja mõki-tas allikalt joomasttulev metskits, ütid üüduatasid võsas.

Taevaalune täitus kollakas-roosast aovalgusest. Selle valgel hakkas metsast väljajõudev põgeneja nägema korraga tee ääres talu. Talu aia taga oli jõgi ja sel kõrge tellingutena ehitatud puusild.

Niidul, silla kõrval põles tuli ja küttis hallikas-valget suitsu laias kobrutavas kaares hommikõhku. Nagu lai joonistussõe võlvakas tõmme venis suits aeg-laselt üle talu majade ja väljade metsa poole.

Tule ümber istusid kobaras inimesed, liikusid ja kõndisid, sillal käis edas-tagasi patrull.

Tanner jäi seisatama. Mõistis, et oli sõgedus edasi minna, kartis. Ta keeras teelt kohe metsa ja hakkas otsima soodsat kohta puhkepaigaks. Mõtles metsas veeta kogu päeva, et siis järgmisel ööl tutvuneda jõega

alt- või ülevalt poolt silda, ning vahtide märkamata üle ujuda jõest. See näis ainukese võimalusena edasipääsuks.

Metsa all seganesid varjulaigud valguslaikudega, pedajate pruunid tüvid tõmbusid punaseks ja kaselehed helerohelisiks, paskräästad raksusid, varesed hakkasid kraaksudes lendlema, orav jooksis klugistades üle teeraja.

Päike oli tõusnud, looduselu ärkanud.

2.

„Onu, onu, mis sa siin teed?“

Tanner lõi unised silmad ehmunult lahti.

Väike valgepäine *tütarlaps seisis kummargille ta kõrval, kartulikorv ühes ja vana sirp teises käes. Tütarlapsel oli seljas lühike sinine kleit ja paljad jalad. Uudishimulikult silmitses ta lamavat vöörast meest ja kordas küsimust.

Tanner ei vastanud. Ta tõstis pää kuusejuureit sambla päält kõrgemale ja püüdis piiluda ümbrust. Oli hirm, et lapsega ka vanemaid inimesi kedagi kaasas võis olla, kes talle võibolla vaenulikud.

Keskpäevane mets kohises tasa. Kuuskede ladvad õõtsusid nõrgas tuules. Üle sinise augustikuu taeva rändas valgeid põuapilvede kägaraid.

Ei liikunud kedagi kuskil. Ümberringne sume metsaalune oli tühi ja heledast päikesest vähe kollakasroheline. Sammal ta pää all oli kuivanud ja kahises liigutades.

Rahunedes küsis Tanner tütarlapselt järsku, nii et see ehmus, oma vöörapärase kõlaga, kuid muidu

kaunis ladusas ja rahvpärases Eesti keeles, mille oli õppinud juba kord noorena Tallinnamaal kellegi mõisniku juures kirjutaja abiliseks olles:

„Kust sa siia said?“

Tütarlaps taganes nagu häbenedes enese julgust, kuid vastas siis südikalt:

„Tulime emaga Lillikulle heinu otsima.“

„Kus ema's on?“

„Sääl!“ näitas tütarlaps paremalle, „põimab praegu Järve peremehe kraavikallast. Mina vahin järele, et keegi ei tule.“

„Kuidas su nimi on?“

„Johanna . . . ema ütleb aga Anni, mõisarahvas kutsuvad kah nii — lühikene hõigata.“

„Mõisarahvas? Kus on siin siis mõisa?“

„Mõisa? Noh see on meie mõisa . . . me elame mõisa saunatares — Jaanimõisa siin metsa ääres järve kaldal kohe. Kas sa ei tea siis meie mõisat?“

Tanner ei teadnud. Huvitatult küsitles:

„Kes teie mõisas peremees on?“

„Peremees? Peeremeest ei olegi, ei-ei, peremees on praegu Juku.“

„Juku?“

„Nojah Juku. Ta on suur poiss, juba seitsmendat aastat päris elajakarjas, mis tal siis viga peremees olla.“

Tanner muigas. Tütarlapselgi sai hää meel. Ta pani korvi ja sirbi kuusejuurele maha ja istus Tanneri kõrvale samblalle.

„Kuule, ütle, onu, mispärast sa metsas magad? Siin on usse.“

„Siin on jahedam puhata.“

„See on õige küll. Ma tuleks ka vahel metsa puhkama, aga ema ei luba. Küll ma selle emaga olen hädas, ta kuhugille ei lase mul üksinda minna.“

„Mis su ema nimi on?”

„Ema nimi on Marta.“

„Aga isa?”

„Ema ütleb, et mul ei ollagi isa. Mõisa Priidul ja Ellil olla isa sõjas, Juku isa olla surnud, aga minul ei olegi isa.“

„Mis ema siis teeb?”

„Ema õmbleb kodus. Vahel käib mõisas tööl kah ja mina käin ühes.“

„Kas mõisas palju rahvast on?”

„Ikka on kah: ema ja mina, perenaine, Juku, ja Priidu ja Elli kah. Sulast praegu ei ole, tüdrukut kah perenaisel ei ole, ema aitab tal raskemad tööd teha ei ole vajagi — vaene aeg . . .”

„Aga kelle oma to mõis siis on?”

„Mõisa? . . . Mõisa on perenaise oma — ja peremees on Juku . . .”

Lapselt kuulnud jutukatkendite varal hakkas Tanner eneselle ette kujutama kõnesolevat mõisat. Oli kindel, et mõis oli vaid väike talu, ainult nimi võis olla Jaanimõisa, sellest tädruku jutt. Sääl oli vähe rahvast: perenaine, popsinaine, nende lapsed — ja karjapoiss Juku, keda lapsed omavahel hüüdsid pere-meheks. Tannerit hakkas huvitama to talu, säält võis ju saada täpsemaid andmeid eelpoololevate sõjavägede ja muu seisukorra kohta, sääl polnud midagi karta, sest talus polnud plika jutu järele meeshingegi.

Anni oli istunud mahapandud korvi põhja otsa ja nokitses sirbiotsaga sammalt. Tema lapseajus pakitses uudishimulik küsimus: kes võõras on. Ta ei olnud kunagi näinud säärast meest: pikka, kõhna-näolist, harvade pruunide habemetüügastega ja säärase imeliku ümariku kollasepõhjalise mütsiga, mille alt rippusid kõverakstõmbunud juuksekahlud. Ja siis veel riided? Neis oli enam paiku ja paikade kõrval auke kui tervet riiet. Ning piki püksireit jooksis samuti lai värviline triip. See mees oli naljakas ja imelik, ta vaikis nii kaua, et Annil hakkas hirm.

Korraga kõlas metsast ema hele huige.

Anni hüppas püsti ja haaras võõra käevarest kinni:

„Onu, tule ühes, lähme meile! Ema huikas, tule! Ta oli unustanud jälle hirmu ja seisis naeratavi-kutsuvi lapsesilmi Tanneri ees.

Plika hää! oli nii kindel ja kutsuv, et Tanner tõusis samblalt ja läks temaga kaasa. Ja mis oligi tal karta sää! meestetus talus? Naisperega lootis nüühästi jõu kui ka nõu suhtes hakkama saavat, neid ei tarvitsenud kartagi.

Aga kui sõdurid? lõi äkki kahtlane mõte pähe. Mis siis? Võtavad kinni, viivad tagasi laagrisse ja näljutavad kuu, paar vee-leiva pääl ära. Ettevaatust. Sõdureid, nagu kuulnud oli, pidi asuma maa lõunapoolseis külades ja taludes pea igalpool, ta jäi järsku seisma ja haaras Anni õlanukist kahmava liigutusega kinni:

„Laps, ütle, kas teie pool sõdureid on?“

„Ei ole,“ . . . vaatas Anni selgete imestavate pilkudega meest mõõtes.

„Külas . . . teistes taludes ka ei ole?“

„Ei ühtegi. Hiljuti läks siit neid suur voor läbi küll, aga meile ei jäänud kedagi. Ainult viis sillavahti on küll venelased, sõdurid. Aga need elavad silla juures putkas. Keedavad ise sööki ja pesevad pesu — harva tuleb neist mõni tallu piima-leiba ostma.“

Nad trügisid läbi paksu, tiheda noore kuusiku, mis kasvas suurte vanade puude all varjus kui lopsakas maltshein. Kuused olid nüi tihedad, et nende oksad kriimustasid nägu ja paljaid käeselgu, neist sai otse jõuga litsuda läbi. Vaevaga järgnes Tanner tütarlapsele, kes pugesp kui nõel ta ees läbi tihniku.

Eemalt hakkas valendama. Metsa äär ei olnud kaugel, puud muutusid hõredamaks ja tihnik kadus.

Päike oli vajunud juba õhtutaevasse. Pikkade puude hiiglavarjud venisid mööda metsaalust kollast sammalt verstepikkusteks mustadeks tulpadeks. Kaskede valged tüved paistsid roosakatena ja pedajad olid tumemustad tüvelt, kuna kõrgeid ladvakroone helendas päike.

Tanner imestas. Oli ta siis maganud kogu päeva? Kogu pika augustikuise päeva päikesetõusust peaaegu õhtuni — küll pidi aga selleks olema hää uni!

Mets lõppes, muutus madalamaks võsastikuks, ja võsastiku järele algas pahemal lai kuletunud kassikäpaline karjasööt, paremalt aga avanes vaade üle poolvalminute tõuvilja väljade taluni, mis asus metsa äärsel künkal, ainult paarsada sammu paremal.

Hoonete ümber piirdlevad roigasaiad, lõppedes kahes suunas pika väljaulatuva karjatanumina, näisid kui tuuliku tiivad ristivastu üksteisele seisvat.

Elumaja oli pikk rehealuse ja rehega ühekatuseallosev hoone. Tagant paistis puuviljaaed täis valmi-
vaid õunu, tumepruune kirsse ja siin-sääl üksikuid kollendavaid lehti. Maja taga laskus uuesti voore ja selle orus, sammu paarsada eemal talust, pilkles õhtuses päikeses järv, väikene, vooredevaheline tiigitaoline — nagu neid küllaldaselt Haanja ja Otepää kõrgendikkudel.

Metsapoolse tanumi ääres lõmmitasid popsitare ja

talu saun. Tare poole sammus otse üle välja naine, kott heinu risti ôlal, hoides parema käega sirpi selle ümber, kuna pahem oli puusas — kotile altpoolt toeks. Naise valgetkirja rätik oli kotti kandes kuklasse vajunud ja hall seeliku äär peksis vastu paljaid krobelisi jalakande ning robises mätaste vahel kohati mööda pikka sea-harjast.

Mees ja laps astusid naisele järele.

Anni seletas võõrale talu õunade rohkusest, kiitis nende hädust, pehmust ja suhusulavust, kuid nurises ka, et perenaine olla kitsi, ei lubavat puu otsast võtta, vaid ainult neid, mis tuul maha raputanud.

Tanner imestas lapse jutukust. See rääkis nagu vanainimene, ei võõrastanud ega kartnud: talle meeldis sarnane laps.

Parajasti kui nad olid jõudnud jutujärgjega selle juurde, et sügisel hakkab Anni karjas käima, kuna Juku kartulaid võtma pannakse, kuulis naine nende hääli seljatagant, viskas koti prantsatades söödile püsti, toetas ise küljega selle vastu ja jäi uudishimulikult pea-aegu kartlikult, vaatlema võõrast, lapsega ühestulevat meest.

Välimuselt näis mees talle nii veidrana, et hakkas hirm. See oli nagu pool-sõduririides, pool-eraülikonnas. Aga riided olid närus, ripendavate paikadega, ilma iga-suguse hoolitsuseta: kortsunud, määrdunud, paikadest hoolimata katkised, samblatükke täis. Mehe nägugi

polnud harilik, oli mingi valkjaskollane, pikk, lihunikutüüpi inimene. Kahtlemata täitsa võõras.

Tanner teretas.

Naine vastas imestades.

Siis seletas silmapilk Anni: „Ema, onu magas metsas. Ma kutsusin ta meie lakka magama — meil heinu on — ja soojem kah. Kas jah, ema?“

Naine ei lausunud sõnagi. Ta pilk uitas ikka veel võõra mehe võigastel riietel ja näol, ta mõõtis meest üles ja alla.

„Kes sa siis oled?“

„Olen . . . teekäija, kaugelt pärit — Tallinnamaalt — tahtsin Karulasse oma venda vaatama minna. Tema säält, näe, võttis naise; mina aga poissmees — riidedki puru puha . . .“ kõneles Tanner veidi segaselt ja otsitult.

„Kust sa säält Tallinnamaalt oled siis?“ uuris naine ebausklikult edasi.

„Keilast.“

„Või Keilast . . . ei tunne säält kedagi. Minu onutütar vanasti elas Haapsalus.“

„Ah Haapsalus . . . see on jälle teisel pool . . .“ venitas Tanner sõnu, et mitte katkestada juttu, sest oli piinlik seista vaikselt. Talle tundus nagu näeks naine läbi ta vale Keilast ja Tallinnamaast. Naise urgitsev pilkki oli terav.

„Või nii . . . või nii . . .“ targutas naine . . . „mina

kuulen jah, et Anni tuleb, kõneleb, võtab nagu val-
laga . . . arvasin, ei tea mis tal nüüd.“

Naine naeris. Paljastus rida kollaseid hambaid ja
suu ümber tekkis paar allarippuvat joont. Ta kohen-
das rätti kaelal, sidudes seda kindlamini lõua all sõlme.
Ta on umbes kolmekümneaastane, arvas Tanner enda-
misi, aga elavate sõstrasilmadega. Oli üks neist har-
varest sõstrasilmalistest naistest keda näinud siin maal,
sest enamuse oli sinihalli- või hõbeläikesilmadega. See
naine võib olla hää ja halb, teda võib uskuda aga ka
mitte uskuda: ta on tujuinimene, arutas Tanner jälle
endamisi.

Kui talle öelda tõtt, et olen see ja see, jooksik,
mis võtaks ta siis ette? Kas kutsuks sõdurid, teataks
vallamajja — või aitaks edasi põgeneda? Ei, ta ei teeks
kumbagit, mõtles Tanner, käseks mul vaid ära minna,
mujale. Siinsed inimesed on sarnased kartlikud, kinni-
sed, omaetteolevad — nagu oma kogemustest linnas teadis.

Naine hakkas heinakotti uuesti selgavõtuks korral-
dama, Anni haaras sirbi oma kätte.

„Vast annate koti mulle . . . kandsite juba isegi
hulka maad,“ küsitles Tanner tagasihoidlikult.

„Oo . . . ma jõuan küll . . . mis see nüüd . . .“
naeris naine täiel suul. Kuid Tanner tõstis siiski koti
oma õlale. See tundus talle harjumatuna kaunis raske,
kuid suutis kanda siiski.

Astuti edasi. Anni kõige ees, Tanner kotiga ja

siis Anni ema. Tal oli hää vaadata ja naljatada, kui vôôras mees loogas kandis kotti. Kui oleks eneselgi sarnane mees, môtles, aga siis tuli korraga meelde, et oli sõjaaeg ja peaaegu ühelgi naisel polnud meest. Maius! otsustas ruttu, aga uuris endamisi kotikandja kumerat selga ja tugevaid sääri. Ei, tagantpoolt polnudki see mees nii heidutav kui eest — oli päris harilik — ja tugev, laiaôlgne, rässakas.

Toa nurga juures jäi Anni seisma ja näitas: sinna, sinna! Ning Tanner heitiski heinakoti raiemolli kõrvale maha.

„Raske ôige oli?..“ küsis Anni ja ema naeratas Tannerille.

„Ei olnud... harjumata aga... muud midagi.“

„Sa vist tahtsid süüa siis kah?“ küsis Anni ema.

„Süüa — ja — ja öömaja ka.“

„Öömaja ei tohi meie anda, perenaine peab lubama enne, tema võtab siis passi oma kätte.“

Tanner ei uskunud seda. Ta ajas vastu, naljatas ja seletas, et ega perenaise juurde öömajale ei lähe, vaid nende juurde. Päälegi tal ei olevatki passi, olevat unustanud koju, kes siis omal maal seda nõuab — püüdis ta naljatamisse peita oma hirmu ja teha naist usaldavamaks ja sõbralikumaks. Naljatades sai ta kodusemaks ning tuttavlikumaks.

Mindi väikesse saunataolisse maija. Selle eeskojaks oli kitsas ja hämar savipôrandaga tsubarik. Tsubariku

tagumises seinas paistis väike paja, mille kõrval kuuldus rõhkivat siga, õhk lehkas.

Tannerille oli see vastik. Kuid toaga seevastu võis ta rahulduda. Siin tundus hoolitsevat ju korralikku kätt. Akna alla asetatud lillepotid pingil olid garneeritud roosakaspruuni pakkimispaberiga, odava ja näotuga, kuid siiski maitsega, nurgasoleval kummutil valendas tikitud lina ja otsaakna all asus väike jalaga õmblusmasin. Põrand ja söögilaud olid sinkjad, ehkki ahju ääres nõõril rippus reas porissepraagatunud jalgrätte ja sukke.

Toodi lauale piimakauss, leivapäts, võitass ja suur leivalõikamise nuga, kästes võõral asuda sööma. Perenaine oli nüüd nii virk, lahke ja hääsüdamliku naeratusega, et Tanner tänutundega asus lauda.

Vahepääl oli veelgi vajunud päike. Kari tõttas robinal koju. Lehmade ees jooksid säbarikus lambad nagu lained ja üle nende lehvisid hallid sõrgadest õhkutõugatud tolmupilved. Elajad ammusid, möögisid, määgisid, pusksid ja hüplesid nohisedes tigedate tugevamate eest. Sead vingusid, karjapoiss kärkis, talu pool vitsitas perenaine inisevaid vasikaid.

Ema ja tütar lahkusid toast, nende lehm tuli karjaga koos koju, nad tõttasid teda vastu võtma.

Tanner keeras pätsi otsast viiluka leiba, määris võid kikule ja servas puulusikaga kausist piima. See oli hää paks kooresegane ja rammus piim, võileivaga

maitstes ta Tannerille paremini kui miski muu. Ta las-
kis töötada hambail ja neelas tugevate suutäitega mait-
sevat piima, ei olnud kaua enam suhu saanud sarnast
toitu. Laagrisupid peedijuurikatest ja posla-maslaga
kruubipudrud olid võtnud söögiisu ja tahtmisegi neid
süüa. Kuid nüüd oli jälle isu. Öösine jooks ja uni
olid ta toonud.

Väljas söömaruhede kallal rabelesid elajad: mük-
sisid, lörpisid, peksid händadega vastu külgi ja keer-
lesid. Tanner nägi madalast aknast vaid nende liikuvaid
ja sagavaid jalgu, need just kui kõikusid, sõtkusid tai-
nast. Elajate kehad õõtsusid keskpaigast.

Tanner hammustas võileiba. Väljas hakkasid lüp-
sikutesse sirisema palavad piimajoad.

3.

Vôr-vôr-vôr-vôr-vôr . . . laulis all ômblusmasin rütmiliselt ja naine ümises lauluviit sinna juurde, kui Tanner ärkas.

Praakilolevat laka otpaja jalaga lahti tõugates viskus hommikune päike talle kohe silma; see oli veel madalal, pajaga ühekõrgusel, aga hele. Tanner tõmbas jala tagasi, keeras näo vastu kotti — uks kukkus kollisedes kokku.

Teine hommik, teine päiksetõus oli juba, mida ta vastu võttis vabana. Ta sirutas käsi ja jalgu, ringutas — valge lina voltus külje alla kägarikku. Meeldiv oli tunda puhast riiet oma näo all, mis lõhnas veel äsja-pestuna seebist ja tiigiveest.

Ajas end püsti, vedas selga pungatud vangriided. Pidi minema jälle — kes teab, millisele juhusele, saatusele vastu.

Aga kui jääks siia päevaks-paariks, koguks andmeid, tutvuneks olukorraga, muretseks erainimese riided — sellise välimusega ju kaugele ikka ei saa?

All lakkas töötamast masin, uksest tuldi. Tanner laskus mööda lühikest redelit alla kurgiaeda, lähines uksele ja teretas.

„No, kas reisimees juba jalul?“ küsiti vastu.

„Mis ta ikka — — kõhuvalu on kole.“

„Noo, kas lahti või, venitasid lakas end ära?“

„Ei, lahti ei ole — aga kisub kui hull“ aietas Tanner ja istus akna alla lühikesele pingile, kämbлага naba ümbert voolides.

„Kuule, võta palderjani, kas tahad, ma toon!“ jäi Marta kõõgi lävele paalapp käes kõhuvalutaja vastust ootama.

„Ei tea n'd . . . eile sai metsast marju nopatud . . .“

„Mis sääl teada, võta ära ja mine kisu end uuesti lakka kerra — küll näed, kohe parem. Ega's haigena ikka minna ei saa — võid ju tänase päeva siin ka olla.“

Naine tõi toast väikese pudelipäraga palderjani, kallas teelusikasse ja Tanner lõmpsas selle suulae külge laskmata ära.

„Küll on teil ikka siin ilus elada“ algas ta natukese aja möödudes, „paks mets tuulevarjuks ees, järv, aiad — kõik omapäralt ja vaikne, just nagu mõni muinasjutumaa. Ega siia vist küll pole ühegi läbisõitva sõduri ega kellegi jalg . . . vist veel saanud — mets on ju maantee pool ees?“

„Ega palju ei ole jah, ainult viimase suure voori ajal, kui Riia linna silda viidi, olid siin kah ees.“

„Aga ega ta linnast just kaugel ei olegi?“ küsitles Tanner naist edasi, pää peaaegu põlvedelle toetatud, küürus, käed kõhu pääl.

„Noh, vallamaja manu saab nelikümmend, siit on kaks versta vallamajja — umbes 38 versta ikka tuleb.“

„Ja-jah,“ möönis nähtava ükskõiksusega Tanner, tõusis ja heitis nurga taha päikesepaistele pikali. Naine hakkas kõõgis tegelema klõbisevate nõudega.

Veider oli hoida kõhtu, kui see põrmugi ei valatanud. Tanner sirutas käed üle pää, ringutas ja muheles. Suus keerles kibedat palderjani maiku. Veider... veider — ah, kõik on ju nii — puhas veiderdamine! Üks siis kõik kuidas aga pääseda hõlpsamini läbi sõjavägede ja üle piiri!

Ta tõusis ja lonkis aeglaselt üle söödi järve kaldale, säält metsa ja maanteele, kust ta eile oli tulnud. Nägi uuesti silda ja sillavalvureid, kuid ei midagi muud. See oli tühine, tähtsusetu, seda kõike ta teadis juba.

Tagasi vaadates kallakult alla järvele, peegeldusid selles varahommikuse värskusega talu ja puud. Need oleks kui asunud kusagil kaugel, silmapiiril, sinetuses — oleks olnud just kui nood väiksed elamukesed rohelisel madalal jõekaldal, kuhu ta igatses.

Kirdest puhus hommik-nôrk, kuid sügistõmbene tuul, ei olnud külm, aga jahutav, vile. Üksikud valged pilvesäbarikud hakkasid kerkima ja nihkuma edelasse lõunasse — sinna, kus oli temagi siht.

Ta istus kivile ja silmitses andunult nende edasirühki. Kui saaks isegi nii minna: puutumatult, takisamatult — vabana nagu võililli seeme üle tuules avarate vete ja metsade!

Võsastiku tagant kuuldus hobustnõõtavaid hääli, kärkimisi. Keegi vist seemendas sääli rukkipooldu. Tanner virgus mõttist ja kõndis tagasi üle söödi talu poole.

Saunatare lävele oli tekkinud naine ja vestis Martaga juttu.

„Näe, sulle tullakse külla!“

„Too — öömajaline,“ silmas Marta üle läve.

„Öömajaline? Ma mõtlesin, et kosilane — lubasid ikka teha varsti pulmad?“

Kõnetatav jäi vait. Alles vähe aja pärast tõukas nagu mõttes olles:

„Jaa — hää, et sinagi tegid!“ Talle tundus pilkenateise lause, vihastas vähe, oleks järsku midagi haavavat teha või ütelda tahtnud. Jutt ei sünenenud enam hästi, ja võõras asutas minekulle, öeldes et tulnud õieti perenaise poole asjale.

Marta istus tuppa õmblusmasina ette. Kuid äsja-räägitud lausete mõjul ristlesid mõtted ikka veel enese ja oma mineviku man.

Kuremäel olid talgud... päev aega laotatud sõnnikut, hullatud, kastetud ja määratud... ihu õhtu nagu tina... Tuli tema... kordus tavalik juhus...

enne päiksetõusu ta läks — ja ei tulnudki enam . . . olevat sõitnud Mulgimaale ostma uusi palke ja metsi.

Talvel sündis Anni . . . Ema suri . . . Aastad läksid . . . Üksi oma lapsega oli ta ikka veel vanemate vanas hütis . . . elas lapsegatüdruku poolpõlatud elu. Ei olnud lähemaid sugulasi ega omakseid — kõik olid kandunud ilma — ei olnud kedagi, kellele rääida, kelle eest hoolitseda või kellega jagada mure- ja rõõmu-päevi koos. Ka laps oli veel väike.

Tuli meelde üksikuid vahekordi poistega pääle selle, kuis need saagiahnetena kippusid salaja ta juurde — ning mõne aja pärast taandusid jälle. See oligi loomulik, sest enamuse vastu neist tundis temagi vaid iharuse tunnet, mis rahuldamist vajas.

Ta astus voodi ette, kus Anni magas: pää kollastel juuksekahludel, päikesepõlenud nägu läikiv ja soe. Kas teadis see nääbus, kui palju valu ta temale ilmas oli valmistanud, kui palju piinlikkust, häbi ja alandust? Kui teda ei oleks! — ja mingi külm jahm lendas järsku läbi naise keha. Ei, siiski! Ta võttis ettevaatlikult lina ja laotas selle tütre paljastunud käsivartele. Need oild peened, pruunid, armsad. Kuid ei kunagi nende kallistused siiski suutnud vältida seda rahuldamatust, igatsust, nimetut tarvet, mis juba aastaid tas pakitses, mis vahest otse kõrvetas — kui keegi teda sõnades riivas või seda küsimust arutas.

Ema pilkude all ärkas Anni, ta sirutas käed järsku lina alt välja, hüüdes:

„Ema, kas täna lähme vallamajja?“

„Vallamajja — mida sinna?“

„Aga sa ju pidid minema — lubasid mindki kaasa võtta ja . . .“ siis lõi laps järsku imeliku liigutusega end püsti ning hele naer kajas läbi toa.

„Ma nägin ju seda unes, ema, unes!“

Nüüd naersid mõlemad. Anni hõõrus heledas päiksepaistes und silmist ja tõmbas selga ühe riidetüki teise järele. Ema tõi köögist sööginõusid ja asetas need korrapäraselt lauale: keskprika kohvikannu ja ümberringi kolm tassi teelusikatega, laua tagumisele äärele sündisid hästi poolik leivapäts ja võitoos, eespoolsele taldrek juppidekslõigatud heeringatega.

Hoolega silmitses ta veel kord üle laua, siis astus otspaja redelille, et kutsuda ka võõrast hommikueinelle, sest oli näinud teda ronivat lakka tagasi. Ning sääl ta lamaski käed-jalad laiali valgel linal, nagu vastu katust.

„Noh, sul kõht ei valutagi enam? Üle?“

„Kus ta's üle!“

„Aga miks sa siis nii lesid, oleks pidanud ilusasti kerra kiskuma ja jalad vastu heinavirna toetama.“

Mees ajas end küünarnukile: „Kas too siis aitaks?“

„Muidugi aitab, alati aitab — olgu naba paigast ära või venitanud — ikka aitab.“

„Aga mis südamele aitab?“ haaras Tanner järsku läve-palgil istuva naise käsivarrest kinni ja tõmbas ta oma põlvedele.

„Liikva . . .“ katsus naine läbi rüseluse ja rabelemise seletada. Aga kui Tanner teda veel tugevamini tõmbas, ennast vastu surus, mõlemad käed ümber naise löi — hakkas see kahe vabaoleva rusikaga mehe randmeluile taguma ja kordas mehaaniliselt sõnu:

„Hull, hull, mis sa nüüd teed, lase lahti . . . Anni all kuuleb . . . lase!“

Kuid pigistus aina tugvenes. Naine peksis ja vinskles nagu kasevits tuhas. Vastuseks hakkas ta kõditama meest. Kerana pöörlesid kahekesi heintes, magadisriided rullis all, näod õhetavad, higis, käed kuumad ja kõditavad. Naisel polnud hirmu, tugevana tundis end, lahti saada ei himustanudki. Kuumauium ja mehe määratsevad käed tegid ta loiuks, mõnus hingeldus tungis rinnust.

Hullamishoog rauges, heinte kahin vaikis, lõõtsutati. Suuremakspaisunud tuul tõmbas paja ukse lahti ja löi kolisedes kinni, vuhistas üle katuse ja sööstus säält metsa. Nagu hullates oli ta mähkinud vesistesse pilvevõrkudesse päikese, varahommikusist üksikuist rābalaist lappinud suure halli vihmaennustava vaiba.

Lakas möödus hulk aega. Alt, toast, hakkasid kostuma Anni jõmpsuvad, rahutud sammud. Naine

kuulas neid, lamades tülpinuna mehe käsivarrel, vaadeldes meest, selle sasis juust ja pikakskasvanud habemetüükaid, sõrmitsedes ta kuuenööpe, varukaid — silmis segasus ja raugenud uudishimu. Siis haaras ta järsku mehe pikkadest juustest kinni, raputas:

„Kuule, nüüd lähme sööma!“

4.

Tõlvahoobid laksusid, hoonetest ja järvepinnast kaikusid kajad: rõõmsad heledad, hüplevad ja segiläbi kõrvusööstuvad, purelevad nagu kadakad tules.

Sauna pära taha järve kaldalle oli viidud mõsipink, sauna katlas keedeti vett, loputati ja uheti järves — pesupäev. Üks kord kuus peeti seda Jaanimõisas.

Naised plaksutasid tõlvu, puserdasid, seebitasid, nühkisid ja väänasid vett — hallid omakoetud särgid tõmbusid siniseks ja lillaks, kuivades aga said valgeks nagu lubi.

Naistel olid ümber piha kampsid: lühidad pihi-kud, koetud ilma käisteta ja kaeluseta, näod õhetavad, rätid lõua all sõlmes. Eespool aga, mööda kõhtu ja reisi nirises vesi, sest olid märjad kaelamulgust suurevarbani.

Vinge septembri tuul vesistas ninu, kiskus kuklal-lebavat kolmenurgelist rätinurka torru, peksis tagumist seeliku kuiva poolt vastu sääri — pani sageli võpatama naha.

Siis jooksid naised robinal sauna — ja pistsid kivisinised käed palavasse vette, kust välja tõmmates need olid punased nagu helmed, tursunud ning aurasid tugevasti.

„Marta, on sul ikka tõsi taga?“

„Millega, perenaine?“

„Meheleminekuga ikka?“

„Muidugi.“

— — — — —
„Kas sa siis armastad teda?“

„Tema mind veel enam.“

„Aga kui tal Saksamaal naine on?“

„Ei ole. Ema ainult, muud kedagi.“

„Ja homme lähete õpetaja juurde?“

„Jah — ning täna vallamajja.“

„Riided olla sa talle teinud ja . . .“

„Jah, tegin, mütsi ostsin kah pühapäeval ühisuse poest.“

„Küll sina ikka võid ruttu . . .“ imestas Martast vähe vanemolev perenaine, „kus mina olin oma Kaarliga enne kaheksa aastat ära, siis alles hakkasime rääkima niisuguseid asju!“

Marta oli uhke. Lartsatava viskega ta heitis uue pesutüki toobrist môsipingile ja haaras tõlva:

„Ah, küllalt mul elatud seda üksikugi elu, inimene jääb tuimaks ja kangeks. Ja mina olen juba niisugune — kui mulle keegi meeldima hakkab, siis ma

kohe ei saa muidu . . .“ tihedais hoopides hüples tõlv vastu märga riiet, veepiisad lendasid kaares kahelepoole.

Perenaine segas toobris rõivit, lai mehelik nagu peaaegu vastu vett, tuhmid juuksekahlud ripakili. Tõustes vedas ta ühes laia voodilinaga uue küsimuse esile :

„Kas ikka imelik kah ei ole sugugi nii võõrale inimesele minna? Kes teab, missugune võib olla, kuidas veel elate . . .“

„Mis ta ikka on, inimene nagu kunagi inimene, olgu laanest või linnast. Arvad sa siis, et siia metsanurka ei tea missugune parun mind võtma tuleb? Hää kui temagi . . . mul näe oma elaminegi kõik juba loriin: keldri lagi tahab uus panna, katus parandada — kesse teeb? Meest nagu marjaks vaja kohe! Ja mis siin muust veel? Tema teeb kingsepatööd, mina õmblen, tareütt meil on — oh ära elame ikka, kui aga tervist on!“

Marta oli sattunud hoogu, ta ei märganudki, kuis suur veetilk ta nina otsa tekkis ja toobrisse vulksatas, tõlv aina laksus. Alles jutu lõpetanud, taipas ta äiata peoga üle näo ja ritsistada nina.

Perenaine ei tahtnud rikkuda popsinaise hääd lootust, ta muheles endamisi, hakkas ümisema lauluviit — ning siis tantsisid tõlvad jälle endises segamatus tempos . . .

Tuul järvelt pildus endamisi rannale heeringataolisi lühikesi lainejuppe, pladistas nendega vastu vana veski-kivi-poolt, millelt võeti vett. Marta tõlvaga ühetaoliselt tagudes vaatles lainete kerget virvendavat hällimist, nende sujuvat, rannalehääbuvat jooksu — ja kuidagi pehme, avar häämeele tunne haaras ta sisemust. Laialisurutud sõrmeil ta hingas vastu nagu lõõtsuvat tuult, nagu oleks tahtnud püüda sest meeldivaid lõhnu.

Kui lähineks õhtupoolik ennem! Ta püüdis leida ja määrata läbi pilvede päikese seis, et taibata aega. Oli vist ligidal lõunat.

Järsku tuli tal midagi õige üllatavat, uut meelde:

„Perenaine, kirikusse sõita annad sina oma uue plüüspalitu — kas jah, annad?“

„Hää küll.“

Uhkena ja kärsituna tagus Marta pesu, just nagu oleks ta sõitnud juba praegu kiriku poole perenaise plüüspalitus ja tõlva asemel piits käes.

5.

Uksist saalis inimesi sisse ja välja. Ümberringi rökkas lai jutuvadin, millesse segunes kaugemalt naeru ja räuskavalt lartsavaid vandesõnu. Rahvast seisis püsti ja istus.

Jaanimõisa Marta oma tulevasega seisis võre ees sellele isikutunnistust hankimas. Prillispäine sekretär segas pakse rolliraamatuid, ning leidmata neist soovijate poolt mainitud nime, pööras järsku ootajate poole:

„Meie hingekirjas ei ole. Kust vallast Te pärit olete?“

„Isakult, Tallinnamaalt.“

„No jaa, siis nõudke säält. Või oodake niikaua kui saadame sinna kirja — ja saame vastuse — siis saate,“ ning lõi raamatu lartsudes kokku.

„Aga meil niisugune rutuline asi, tahtsime paari minna, ja siis vaja enne linna sõita — kes teab ehk tuleb tarvis — aeg säärane . . .“ seletasid mõlemad korraga.

„Ei saa. Ei ole midagi teha — võõra valla isik.“

Marta lõi vähe norgu. Läbi oma käevarre kumemuse nägi ta pääd allapoole lastes, kuis ahju nurga juures säbarikus seisvad naised pistsid päid kokku ja kihistasid. Ta viskas vihase pilgu noile armuleivasööjaile: sõdurite naistele ja emadelle, kes ootasid teise laua ees sabas abirahade jagamist. Siis müksas ta küünarluuga Tannerille külge, see astus sekretäri juurde võre otsa taha ja hakkas midagi tasemini rääkima. Tüki aja pärast nad kadusid tagumisse ruumi, ise kõvasti rääkides, nagu vaieldes millegi üle.

Akna all pingil reas istuvate meeste seas tõusis kõma:

„No see sobitab passi välja.“

„On ikka raisal hää tahtmine — vanainimest.“

„Aga no ta saab ka tüseda patsu: naise, tütre ja võibolla ehk kälimehe kah. Terve suguvõsa ühekorraga! Mis sa hing tahad's?“

„Ei noh — kaup on aus!“ nõõgati teisalt vastu.

„Ah, mis too Tanner isegi siis ära ei ole,“ võttis keegi tuttavaist naisist Marta kaitseks sõna, „olnud ju nagu räbalapunt, kui tulnud, nüüd sai püksidki jalga. Eks ole Marta.“

„Andsid omad piluga või?“ küsiti ja jälle ürgas hirnumine, ilma et Marta oleks saanud sõnagi oma kipitava, haavunud enesetunde kaitseks öelda.

Paar talumeest tulid sisse, tassides põlvede ja rinna varal kaasas poolevakalisi kotinässe, milledes oli

maatarahvalle jagatav sunnivili. Ähkides litsusid laiad venesaapad hallile põrandalle pruune porilämme.

Mehed pildusid kotid nurka üksteise kukile, naised surusid huvitatud nägudel lähemale, sest olid ju ise viljasaajad, -sööjad.

„No, Kusta, kas lasid ilusti aganad ja rotisitad sisse?“

„Kas põrsale anda kõlbab?“

„Ära pirise, vanamoor, midagi — küll käib sinugi kerele! Vaata kui sakslased tulevad, sööd sea eest kartuli kooredki nahka.“

„No on mul kartuleidki maas. Ja küllap juba Kerenski hoolitseb selle eest, et sakslased Riia taha jäävad.“

„Aga sakslane ajanud Kerenski ja Lenini karvupidi kokku, ja ise muud kui astub nüüd edasi. Eks ole ju pommipaugudki varahommikuti ja õhtuti juba kuulda.“

Jutt hargnes kaheks. Ühed sattusid arutama sakslaste tuleku ja põgenemise küsimusi, teised sõnelesid politika ja politikameeste üle, maatamehed sõõratusid ukse poole — sääal puhuti nõukogudest, sõdurite ja tööliste komiteedest päälinnas, Venemaal ja meil.

Marta oli astunud üle ukse esimesse suuremasse ooteruumi, silmitses sääal ajaviiteks seinalelöödud viljavõtukuulutusi ning kuulatas poole kõrvaga ümberringi

podisevat ja sädisevat juttu. Tagant valgus ettetuppa läbi ukse lai suitsujoome.

Näost vähe punasekslänuna tuli Tanner.

„Kurat, ei anna. Oleks tunnistajad — saaksin ajutise, tõendustunnistuse.“

„Tunnistajad, aah“ — Martale oli oodates tulnud säärane mõte, et miks Tanneril tolle tunnistusega selline rutt, kui ei anta ei anta, võiks jätta järgi — „aga võime ju niikaua oodata kui...“ siis tuli tal isegi oma meeletus meelde: ta ei olnudki ju Isakus hinged kirjas, kust see kiri siis võis tulla!

Pikema jututa astus ta ühe tuttava popsniku, vanamehe, juurde ja lunas teda tunnistama. Mees oli pooleldi nõus, kuid tahtis selgemat rääkimist:

„No mida's ma pean tunnistama?“

Naine ja Tanner vahetasid pilgu. Siis haaras Tanner, vanamehe käevartpidi kinni:

„Tule, ütle, et olen Marta peigmees August Tanner, et tead seda, — saad pool toopi „oma“ ja pulmas maotäie süüa!“

Läksid sisse, Tanneril vanamees käealt kinni, näol võidurõõmukas ilme, juuksed sargus ja püsti, säärsaapad läikivad. Marta astus taga, kuulis, kuis tüdrukud viskasid sõnu:

„Aga on sel jõhkamil toredad juuksed.“

„Ja uhke nägu — nagu peremehepojal!“

„Vanatüdukul, nÄrul, on õnne — kingsepp olevat veel kah.“

Kadetsevate pilkude saatel astuti uuesti vÕre ette : Tanner vÕidukalt ligi tikkudes, Marta vÄhe ennatanuna, vanamees harkjalu pool-juhmi ilmega nÄos.

„Teie tunnete siis August Tannerit? Teate, et ta ei ole hobusevaras, vÄejooksik, sulii ega mÕni muu vander, — tunnistate seda?“ nÕudis sekretÄr vanamehelt, ühe silmaga naistele rahajagava vallavanema poole piiludes.

„Mida's mina n'd temast . . .

„On ta Marta Haukase peigmees?“

„Ets ta's ole, kui sekretÄri-hÄrra arvab . . .“

Vaikus. SekretÄril oli vastik küsida, sest vanamees vastas segasõnu, jaatavalt ta eesõeldusi, ilma ise midagi teadmata, nagu temagi — hakkas tunduma piinlik. PÄälegi oli vanamees valla tuntuim joomar, hulkur, pops-vanapoiss, lobajutukalduvustega ja jonnakas, kellega vallamajas tavalikult ümber käidi sootuks karmimalt. Tunnistuse valmiskirjutanud, lükkas ta selle vanamehe ette käskides:

„Kirjuta alla. Oskad?“

Vanamees maalis paberi nurgale suurte, viltuste tähtedega: Ants Luur. Teise tunnistajana kirjutas Marta ise, alumisele Äärele sekretÄr, ning temast vÄhe kõrgemalle vallavanem, kellele sekretÄr paberi ruttu koos muude allakirjutatavatega pistis ja samaruttu selle läbilagemata ka tagasi sai — kuid allakirjutatult.

Tänavalt pigistas Tanner sekretäri kätt. See soovis vastuseks õnne ja pikka abielupõlve. Kobinal hakkasid nad suruma läbi naistekarja ukse poole.

Eesruumis seisis viljasabad. Talumehed oma kottidega ühel pool seina ääres toojatena reas, popsi-naised-mehed teisel saajatena, takused kotikäsnad rullis kaenla all. Keset ruumi suurel kümnendikkaalul mõõtsid vallavanema abi ja töörahva esindaja ootajaile annuseid kätte, pildusid kotimässakaid kaalule ja kaalult maha. Vihid, lingid ja ahelad klõbisesid; avara lae all tõmbles puukoorekarva sinakas suits.

„Oleks mulgi tarvis nõuda välja oma osa...“ arutas Marta eesruumist läbi astudes.

„Osa? Kas jagatakse siis siingi normivilja nagu meil S... maal?“

„Kus teil?“

„No Tallinnamaal, meil juba kevadest saadik,“ sai järsku Tanner oma lipsatanud sõnast kinni ja vaatas kähku ümber.

Marta muigas.

Väljas oli vaheajal tibatanud vähe vihma: niisugust peent sügisest, iseenesest rabisevat, vähemärgavat, mis teeb rohelisteks hoonete hallid palkseinnad, lepatüved läikivaks, lööb maanteel kinni tuule lennutatava tolmu ja liiva, kuid ei porista, ei märjusta — ei olegi nagu vihm, vaid pigemini kaste, tuuleslendlev niiskus.

Talumeeste kuiva-konna-tôves hobused puresid krampsudes lasilapuid, nende karva otsadel hallendasid äsjasadanud vihma-niiskusepiisad.

Mäest alla sõitsid vallamaja poole, pehme liiva nahisedes ümber rataste, paar talunikku. Tunnistusesaajad läbistasid värava ning jõudnud otsekohe maanteele hakkasid astuma mööda teeäärt neile vastu.

Tanneri käsi mängles pool-endamisi püksitaskus rublalisega, häälmeel elirises tasane vile. Kuidas siiski vahest võis õnnestuda! Paar eelmist põgenemiskatset olid äpardunud — kas võis seda juhtuda enam nüüd, mil ta taskus kandis tunnistust: Isaku valla kodanik August Tanner, mil tal seljas olid erariided, säärsapad — mil ta kogu olemus näitas enam tavalikku talumeest kui peaaegu keskkooliharidusega Saksa sõjaväe noorem-allohviteri? Kindlasti ülendavad nad teda nüüd koju jõudes leitnandiks — ning pea säält ei jõua kapteniks, kolonelliks! Kodumaal, nagu vargsi väljamaa ajalehist oli saanud lugeda, olid juba mobiliseeritud isegi raugad ja alaealised — sinna vajati teda, säält võis kasutada omi teadmisi ja oskusi, võis tunda mõnu oma tegutsemistest, võis sõda, mis praegu kusagil lagastas ja tappis, kasutada oma isikliku elukorra ülespoole-kergitamiseks.

Mis läks korda talle see naine: naiiv, himur, tugeva emaseinstinktiga — kes tõlisis ta kõrval, nii et vabises kere ja plartsusid villased laiad seelikud. Pikkade sammudega ja hoos viskas ta märke üles.

„Kuule, mis sa nüüd jooksed nii ruttu?“

Eelmineja ei kuulnudki. Marta kordas.

„Ah ruttu? Nojah — läheb pimedaks varsti, peab ruttama,“ ei leidnud järsku oma ruttamisele paremat põhjust.

„Tühja, meil suurtee minna. Ütle, parem, palju ta ära võttis?“

„Kümme.“

„Nööris raisk!“

„Ah, see nüüd, mõne raha, midagi!“

„No — mul terve suve võiraha...“

„Hm — nööris, mis nööris, aga tunnistus on käes.“

„Tuleval nädalal sõidame linna — ostame ostud... säeme asjad ritta...“

Tanner mängles uuesti rahadega taskus. „Sõidame linna, mis me sõidame — raha on vähe. Sellest 6--70 rublast, mis sul, ei jatku kuhugi — peaks laenama või kuidagi...“

„Jah, raha on vähe küll...“

Tee siirdus kollas- ja punakastriibulisse lehtmetsa. Üksikuid lehti varises maha, tuul rabistas. Astuti vaikides edasi. Taha jäi maha üks vöödiline verstatulp, ning kaugusest kerkis nähtavusele järgmine.

Hakkas uuesti tibatama vihma.

6.

Looklevad viljakaared jooksid risti üle nurme. Neid oli täis kogu väli paari vakamaa pikkuselt ja laiuselt. Neist järsu pilgu ülelibisedes sai märke, nagu oleks lainetanud ümberringi vahakas rahutu vesi. Ning järjest rohkem sügenes seda vett, sest ikka ja ikka lõpetas Tanner nurme ühes otsas kaare ja algas teisest jälle uue.

Töötanud oli ta juba hommikust saadik. Marta tuli alles hiljem, kui päike juba kuivatas kaste, ning hakkas kokku riisuma kaari hunnikusse — esialgu keskpäigast eilseid, nende ühiselt niidetuid.

Jalatäit jalatäie järele hunnikusse kiskudes kandusid naise mõtted mehe juurde ja säält tagasi, pilk lendas vahest vastu päikest tema poole ning pani tähele, kuis see luiskas vikatit, kuis kergitas püksirihma, äigas käega tüütununa üle higitseva näo.

Nüüd oli ta millegipärast tusane — juba paar päeva, peaaegu vallamajas käigust saadik, ei naljatanud ega nokkinud, vihtus vaid tööd, mis kätte võttis, ning

kui jäi jõudena, vahtis kuhugi, et kangestusid silmad, mõtiskles alalõpmatult. Küsimusile vastas vaid vastutahtmist ja nõõgates, mõista andes, et ta südame pääl ikka veel rahaküsimus.

Õieti olid nad harkunudki rahaküsimuse päras. Ta oli nõudnud Martalt raha, öeldes midagi ette võtta tahtvat — kuid Marta ei olnud pooldanud seda, ei olnud võtnud kuuldavakski ta juttu mööda küli käimisest, toiduainete ülesostmist ning linnatoimetamisest — äritegemisest — nagu ta ütles. Ta ei võinud näha oma tulevases külaharjukest, muna-või-müüjat-ostjat, teiseks oli tal nagu väike hirmgi anda mehele kogu oma raha, mis päälegi on perenaise hoiul, ning mille äraandmise perenaine ütles enda sõna maksvuse äramüümise olevat. Selle kõige pärast ta ei hankinudki raha perenaise käest välja ja ei viinud Tannerille — ta tahtis siiski mõnes asjas olla endine, elu juhtija ja juhataja, sest mees oli ju võõras, kohalikkude oludega kogenemata. Paistis koguni tark ja kaalukas olevat, hoida teatavat tagavarasummat endiselt perenaise juures ainuüksi enese ja selle teada.

Täna öösel perenaine oli sõitnud linna: uudsekartulid ja lammas vankrikehades rahakstegemiseks. Saadava ta oli lubanud saata mehele sõjaliinile, kellelt saabunud meeldetuletav kirigi.

Kas võttis ta täna kodust veel lisaraha kaasa? või jättis koju kogu oma kehaka karbitäie, mida nii

sageli oli armastlenud näidata nagu võrdluseks, kui Marta oma sajarublalisele mõnd saadut summat juurde lisama läks.

Kui see oleks kodus? Kui seda saaks sõrmitse-dagi! Lugeda kümne- ja kahekümneviielisi — mui-dugi ka sadasid — riitadesse, kergitada kuld-viielisi peo pääl! Äkki ta heitis reha risti hunnikulle ja läks mehe juurde, kes parajasti lõpetas kaart.

„Puhka kah ometi vahel!“

Mees ei kõssanudki, lõi vaid vikatininaga parajasti kõlahtades kivvi.

Marta jälgis ta liigutusi, mis väljendasid soovi uue kaare otsa juurde astuda, pool-altkulmuliste pilkudega, nagu vähe vihaneolev, kuid leppidaihaldav plika, kes poisiga mängukolide üle tülli sattunud. Siis tõmbas vikatilööst kinni:

„Jäta põrnitsemine! Tule istume, kõnelen sulle midagi!“

„Ah!“ heitis Tanner käega, kuid läks siiski nai-sega hunniku juurde ja istus sellele katsiratsikile otsa. Tal polnud erilist huvi naise labase jutu vastu, mis vaid tüütas — sest ei osanud rääkida muust kui tulevasesest kooselust, lastest, tareparandamisest, uue seapaha tegemisest. Tanneril oli tekkinud isegi veider hirm, et naine on rase juba — see käis nii laiutav-hooletult, seelikud vedelalt ümber puusade. Oli küll vaid möödunud enam kuud ta tuleku päevist, see ei

oleks võinud märgatavgi olla, kuid ta siiski piilus salaja — sarnased hoidunud on ju sigivad!

Ning end selliselt mõttelt või piilumiselt tabades tundis ta järsku masendavat vastikust iseenese vastu, oli ta siis põgenenud selleks vangilaagrist, et petta ja sigitada naist, saada siin lapseisaks ja teistkordselt perekonnapääks? Eh, kui vilets ta oli, et ei lahkunud talust juba esimesel hommikul päale tolle — siis oleks see kõik vaid olnud juhus, mälestus, möödaminnes viisatud naljavemp! Kuid siis mäletas ta oma tookordse seiskorra täbarust. Ei oleks ju ikkagi kaugelle saanud ilma tunnistuseta, riieteta, rahata. Raha — ja seda ei olnud ju veel nüüdki enam kui mõni rubla, mis ta talus töös olles teeninud. Sellegi eest tundis ta tänulikkust naise vastu, kes ta kõrval istus, keda ta nii alahindavalt alles paari sekundi eest oli silmitsenud.

„Kas sa veel ikka haud omi endisi harjukesekavatsusi?“ katkestas naine vaikuse.

„Muidugi. Teenib hästi. Mis siis ilmagi . . .“

„Aga kust sa raha võtad? Kas minu oma tahadki nüüd enam — kui ütlen, et soostun?“

„Mis nüüd sinugi raha . . .“

„Ma tean aga kust enam võib saada.“

„Kust?“ valgatas peaaegu Tanneri hääles.

„Meie perenaiselt — tal suur karbitäis teist kodus.“

„Kas ta laenab?“

„Kes talt laenu tahabki . . .“

„No kuidas sa siis mõtled?“

Naine tõmbas istuja kaelast kinni ning painutades selle pääd oma käele ligemalle algas sosisevat juttu:

„Ise on ta praegu linnas... kodus pole suure inimese hingegi. . mis siis kui viiakse ära... Meie oleme nurmes... ei kuule ei näe keegi, lapsed need teab jooksevad kus... kes nüüdsel ajal teab otsida enam...“ ja naeris.

Tanneril hakkasid võbisema lihaksed, kuulates naise juttu. See kavatses roima, vargust. Kuid olgugi, et ta mõistis selle hädaohtlikkust, kujutas ette tagajärgi, selle vastu esilekerkivat vastikust omas hinges — hakkas see teda siiski võluma nagu isuäratav toit.

Jalgu äkki kõrrele välja sirutades küsis ta välkuvail silmil:

„Tead sa, kus on?“

„Tean.“

„Kuipalju?“

„Kolme-nelja tuhande ümber.“

Mõlemad toetasid õlanukke vastu hunnikut, piiludes õieliaetud kaelul ümber. Ühesugustes hingamismuutuses, silmalaude ebaharilikus pilkumises ja käte närvilises viljakõrte mässimises avaldus nende kasvav ärevus.

„Kas lähme praegu?“ toetas Tanner end käele, vaadates talu suunas.

„Hull oled, praegu!“ Naisel olid järsku säärane tahtmine, et oleks ühtaegu läinud ja mitteläinud. Ettekujutus veetles, kuid südametunnistus kipitas, nagu oleks kavatsenud ta roima pool-iseenesegi vastu. Oli raske, nüüd tundus kahjugi, et oli rääkinud sest Tannerille, kes oli ahne ja läbematu.

Kuid säälsamas märkas ta omagi ärritust: silmi ees liikuvaid rahapabereid, kuldtükke, hunnikukesi. Mis nende eest kõik ei võiks saada — võiks osta alevikku majagi, elada nagu pursui, või kes teab mis pääle hakata! Kujutlused laienesid: kolletav kõrreväli ta ümber näis kui laialipillatud paberrahadega kaetud, leppadelt langevad üksikud verpjad lehed — metallitükid.

„Ohtul,“ heitis ta mehele ühe käe ümber kaela, teisega nagu kujutlusi tõrjuvalt üle näo viibates, „kui ma sinna magama lähen, lähme kahekesi — siis magavad lapsedki ning perenaine jõuab alles eelhommi-
kut koju.

Selle otsuse juurde jäadi kindlaks — kesksööma-
vahene kojuminek nurmest oleks võinud äratada kaht-
lust juhusliku möödaminejagi silmis.

„Nüüd viskame kaera rõuku.“

„Viskame.“

„Ja sul oleks aeg oma põrnitseminegi jätta!“

„Arvad,“ muigas Tanner.

Asuti jälle tööle: rahututena ja rutates kanti kokku kaerahunnikuid, riisuti, hanguti rõuku. Vähesõnalistena käidi üksteisest mööda, plaanitseti, sise mine ärevus hoidis pingul meeled. Peaaegu tusesena tagus Tanner maa sisse kärpa, mis ärritusest ebakindlate käte tõttu iga järgmise hoobiga kõrvale kaldus eelmisega ettelöödud august, viites aega, kulutades asjatult jõudu.

Päike lähines järk-järgult sinavatele metsatippudele, õhtupoolikune jahedus levis üle sügisese maa, kolmnurkades läksid lõunasse kured.

Pikki, tõmme varje viskus üle maa, kui tõukoristajad lõpetasid rõukupanemisega töö ja asusid kojuminekulle.

Rehad nurgeti üle õla, lõuna-riistad käevangus astus Marta ees, Tanner vigla ja vikati kandamitega laapsuvail sammel taga.

Sügisõhtu isemeelne vilu kargus ja nukrus helkis päiksest heretavas läänetaevas ja nurmede paljas, kõledas rahus. Kaugelle taamalle ja ette avandus vaade üle avarate kõrte, mis kolletasid. Kõrres asetsevate rõukude ja saadude kohal keerles üksikuid vareseid, aeg-ajalt suundudes paremale metsa — ööbimisasulasse. Päevase sügav-sinkjuse asemelle hakkas laotus omama pääle päikese kustumise õist musttumedat tooni.

Peenra pikad kuivanud veriheina-kõrred ja pänilad peksid rabisedes minejaile vastu põlvi, jala alla sattudes murdusid prõksatades katki, kuna nende riivates peenra ääres kasvavat pajupõõsast varisesid selt vii-

mased harvad kirjukstõmbunud lehed nagu äelmed kõrrele. Leppades kollendas veel, kuid kased sirutasid õhku kroone siin-sääl juba vitsastunud tume-lillakate luudadena.

Õhk oli jahe, kohmetades minejate käeselgu. Järve kallaslähema vee kohale sõrenes udu, valgudes säält edasi niidule, nurmele, ussaida. Tootas saada hallane ja selge öö.

See just Tanneri kavatsustega kõige paremini ei sobinud — oleks meelsamini näinud tulevast ööd vihmase, tuulise, hirmutav-sügisliku pimedusega — kuid ta lohutas end lootusega, et lõpetab kõik niikuinii hästi.

Tundis üha selgemini, et jätab varsti seljataha ühe väikese elujaama, ühe nimetu teetulba, kuhu enam kunagi ei satu, kust enam millalgi ei möödu. Rahu-likult ta laskis libiseda pilgul üle väljade, üle talu sauna, üle eesmineva väsinud liigutustega naise.

Väikse nikitsemisena ta tundis kusagil oma sise-muses noomivat ja ähvardavat häält endise tugeva ärrituse asemel, kuid säälsamas sumbutas selle hääle mõte ja tahe kodumaalepääsust.

Ei võinud olla patt ega kuritöö selline toiming, nagu ta kavatsenud, kui see andis võimaluse põgeneda vaenlase maalt ja sõjavangi-laagrist. Sellisel juhusel ilmatahtmata igaüks oleks valmis kasutama igat kättehaarduvat paremust ja võimalust — nii ka

seda. Ühe poole kannatus ju alati tagab teise hüve ja naudingut!

Või oligi tal midagi kahjatseda? Seda, et elanud tolle naisega, pakkunud talle lootusi, äratanud tas kaastundmust ja osavõttu? Aga seda oli soovinud naine ise veel enam kui tema. Au ei saanud ta talt võtta, — see oli võetud juba ammu varemalt.

Vilistades ta püüdis vältida jooksmast mõtteid noile esemeile, mis võisid häirida sisemist rahu, mis kiskusid kahtlemisse ja nii tundusid vähendavat hoogu ja tegutsemistahet.

Talueelselle laiemalle teele jõudes nad nägid teiselt poolt väravast tulevat karjapoissi karjaga kimp luude seljas, mida see tavalikult tegi talve varuks olles sügiseti pikil-päevil.

„Pühid sinagi nendega talvel teed kaevule ja laudale!“

„Pühin — nii et tuiskab.“

„Ja krööbid nonde väiksematega seapudru-keetmise katelt?“

„Seda ka...“

Isevärki meeleolulikkus kajastus Tanneri hääles, Martagi jäi seda märgates ta otsa vaatama, et inimene, olles peaaegu kogu päev ärevana ja vähesõnasena töötanud, äkki õhtul sellase kergusega jututses tühja-tähja, mida muidu ei võtnud märgatavakski.

„Kas sa tuled varsti mäele?“ küsis väraval harkudes mehest.

„Viin riistad alla. Tulen siis, kui näen tõusmas kõrdikeedu suitsu.“

„Ära ootagi, ei keeda täna. Lüpsan vaid lehmad — sööme piima-leiba, aitab.“

Riistu kõlistades astus mees mööda aia äärt edasi.

Sauna juures ta peitis vigla katuseräästasse ning vikati viis lakka pennipuile. See tehtud lukutas pingi alt võetud võtmega ukse lahti ja astus tuppa, kus kõigepäält tõmbas lahti kummutisahtli ja pistis taskusse oma isikutunnistuse mõninga juuresoleva rahapaberiga. Pääle selle tiirutas üksikasjaliselt mööda tuba, otsides varnast oma vastsed riided, mütsi, süngi alt saapad — sidudes neid kõiki ühte naise vanemasse sitsirätikusse.

Tegeledes ta käed omasid närvliku rutu ja kerge värina ning vaade pidas lakkamatult silmas aknaavamust, millest hämaruse hoolimata siiski varjust oleks võinud märgata õigel ajal möödalipsatavat tulijat.

Kimbu sidunud ta pilk seiras tähelepanelikult veel kord igat toasleiduvat asja: kella, peeglit, laualvedele vaid nuge, kuid ta ei huvitunud neist. Võttis vaid köögilaudilt lüheldase lambatapmise pussi, mähkis selle tera linasesse närtsu ja pistis püksitaskusse. Ka tikutopsi ahjuservalt ja paar-kolm taskurätikut kummutist ta ulatas.

Siis viskus selili süngi, peites kimbu enne süngi serva alla, jäädes nii ootama tihedamat pimedust.

Mäelt kuuldus Marta, karjapoisi ja laste, kes olid üksi kogu päeva olnud koduhoidjaiks, teravaid ja rutustitegelevaid hääli. Loomad inisesid ja üksikud äraeksinud lambad määgatasid.

Lebajasse nood hääled sisendasid tunde, millise ta oli läbi elanud esimesel õhtul sesse tallu saabudes, mil väljas räseles samuti kari ja tema istus lauas, süües näljasena võileiba. Tollest hetkest hargnesid mälestused ühenduses Marta ja selle taluga. Mäletas üksikuid ilusaid päevi viljapõllul, haometsas — tihedas noores männikus — kus räselesid tolle naisega nagu kaks laiasarvelist põtra, raiudes ja maha murdes noori kivanud puid, neid katki raiudes ja hunnikusse ladudes. Siis oli tundnud eneses isegi sarnast huvi talutöö vastu, et oleks võinud jääda pikemaks ajaks sesse rühmelusse. Kuid see leevendus varsti — ning endiselt kerkis tarve minekuks teravana esile. Ei olnud ju olemuselt põllumees ega maatöö harrastaja, oli harjunud kodumaal töötama lühida-tööajalises suhkruvabrikus — jättes isegi oma aialapi harida naisele. Mis oleks paelunud teda siis siia? Too juhus, too naine... kellest, nagu tavalikult sedasorti naistest, oli harjunud mööda minema nagu vastulevaist teekäijaist, maitstes vaid silmapilkselt sõdurlikku lõbu...

Vaevu võis seletada toa sisemuses midagi, kui Tanner hüppas voodist, lukutas ukse, kõndides riidepambuga rehetagusesse võsastikku. Säält ta mõne

silmapilgu pärast astus otsejoones talu elumaja poole tagasi.

Ussaial oli lõppenud talitus, ainult lauda esikust vilkus ähmane laterna tuli ja kuuldus kiireid lüpsitõmbeid.

Köögis olid lapsed süüdanud tule väiksesse õlilampi, mis hõõgus punast, mille kuma aknast vaadatuna paistis nagu läbi punase eesriide. Tanner suundus sinna.

Käinud ringi toas ja istunud lauaotsas vähe aega käsipõsakile ning vaadanud kaheksa-kümneaastaste nägelmisi — tuli laudalt tärisevate piimanõudega Marta. Ta kurnas piima, viskas vahu kassile, tõstis kurnatud kausi lauale, lisas leivapätsi ning käskis peret hakata sööma. Ise tal veel olla viia suluseale ja lukutada aida uks.

Tas tundus täna niipalju perenaiselikku, kodust ja ladusat, mida Tanner ennem millaski polnud märganud, kuid ühtlasi näis ka nagu läbipaistvat ta kindel, sunnitud rahulikkus. Heites lastega koos söömahakkavalle mehele pilgu, tabas see tolles surutud ärevust ja pingulikistud ootust.

Meheski pakitses toosama.

Kui naine mõne aja kuludes uuesti ilmus pangedega kööki, mil lapsed juba olid tuppa voodisse pugunud ja karjapoiss läinud lakka, küsis endiselt lauaotsas istuvalt mehelt tasakesi:

„Kuidas me teeme's?“ katsudes ise rahulikuna pureda leiba ja servata lusikaga piima, nagu oleks jutus päris tavalik asi, „kas sa kummutit vaatased?“

„Vaatasin, lukus.“

„Võtmeid laudil ei olnud, nagu juhatastin?“

„Ei. Aga leidsin selle,“ näitas Tanner peos lühikest raudmeislit.

„Sellega? . . .“

„Avan.“

„Kuid lapsed?“

„Need magavad esimest uinakut, päälegi võib sulgeda vaheuks. Palju täbaram aga on see, et tagakambri aknast ei näe teele, kust tema või mõni teinegi võib järsku tulla; arvasin, et sul tuleks seista senikaua aida nurga juures ja tähele panna, kuni avan akna ja ütlen. Siis ma saaks aegamööda ja rahulikult talitada. Paneksin sahtli tagasi kinnigi, nii et päält vaadates midagi ei torkaks silma, et näiks nii, nagu poleks meie õhtul koju tulles märganudki midagi võõrast — ega ole asjast aimugi, enne kui ta ise tuleb ja leiab.“

„Sa ei kardagi. Ma ei tea, mul tundub nagu jahe. Esimese rõõmutuhina lakkades see juba mind haaras ning vaevas kogu õhtupooliku, aiman nagu halba sest asjast. Kes teab, kuidas pärast võib minna!“

„Mis, tühja kõik! Nüüd säärane rahutu aeg. Lööme veel sahtlites ja kapis midagi segi, et näiks tõega välja, meie nurmes olles oleks juhtunud kõik. Kahju saame ju

meiegi. Kes'se selgitab või nuhib! Lapsed tagapool ei käinud.“

Naine ei vaielnud. Sosistavi hääli nad läbistasid toa, kus magasid lapsed, et näiliselt, kui mõni neist ehk võis olla ärkvel, minna tagumisse tuppa magama, kuid jõudes taha vähese kõne järele Tanner aitas naise aknast aeda, jäädes ise uurivalt pimeduses vaatama talle järele. Aga kohe ta rahuldus, kui nägi naist eemalduvat aida suunas ning asus tegevusse. —

Marta kujutluses keerlesid peijarlikud pildid: kord tundis end juba rikka prouana elavat kusagil suures linnamajas, siis nagu oleks aistnud vangimaja ja selle suruvat õhku oma ümber. Keha lõdisedes ta seisis valvel ja kiskus suurrätiku-nurke pingumale ümber õlgade.

Oli see vast imelik öö, mis pidi otsustama nii palju ta tulevases elus! Oli see õnn või õnnetus? Ta ei suutnud mõista. Kahekordse teravusega, ta mälestas praegu oma vanemate ja enesegi noorepõlve virelevat olemist. Nüüd pikapääle see alles oli vähe paranenud, seitsaadik kui muutusid ajad, kui ta ise hakkas õmblustööga teenima. Kuid miks ei võinud see paraneda, edeneda veelgi, kui tänase ööga saab kõrvaldatud suurim takistaja: rahapuudus! Praegu ta otse palus mehe eest, kes säääl sees. Ei millaski ennemini ta polnud tunnud tema eest sellast segast hirmu ja armastust, nüüd ta alles hindas teda — suuri silmi ta vaatles ringi ja kuulatles.

Kõikjal valitses vaikus. Tineda taevapõhjaga sügis-
õõs hakkas vilkuma üksikuid tähti, järvest tõusev udu
valgus üles tallu ja nurmedelle, maanteelt lõgises harvu
rattakõginaid, haukus kaugemal koer, vallamaja poolt
kandus karvakõrbe haisu. Vist tapetud kusagil lammas
ja keegi kõrvetamas päid-jalgu tulel.

Taistusaidakünniselle, lasi käsipõsikile — oli kuidagi-
viisi halb ja ängistav olla. Koer, kes magas mademeil,
tuli ta juurde, tõstis nina vastu haisu, liigutades rahul-
olematuna omi kitsaid musti sõõrmeid. Aga äkki ta sai
rahutuks, hüppas mademeilt ja kadus. Marta arvas näge-
vat läbi pimeduse teda sörkimas rehealuse poole, kus
irisesid äbarikud põrsad.

Möödus hulk aega.

Ärevana pidas valvaja silmas akent, kogu ümbrust.
Kuid ei liikunud kedagi, ei avanenud aken. Suurvanker
oli tõusnud, sõel kerkis — tundus juba kalduvat aeg
õösse. Ta läks rahutuks, hakates kõndima ümber nurga
edas-tagasi. Kuid pikas aia rohus kõndides jalad said
kastest märjaks, hakkasid külmetama, pastlaninades
tundus juba lirtsuvat vett.

Rahutus kasvas. Ta lähines aknalle ja näputas sellele
tasaste sõrmeotsa-löökidega.

Seest ei vastatud.

Uuesti ta kordas lööke, surudes ühtlasi nägu vastu
klaasi. Aga sees kuuldus vaikne ja näis pime — oleks
nagu magatud toas.

Naist haaras hirm. Mis võis mehele olla juhtunud? miks see vaikis? Ta kahmas akna peelpuust kinni, tahtes seda kiskuda lahti, kuid seestpoolt olid suletud haagid, aken ei vallandunud.

Segaduses ta unustas valvamise ja hädaohtlikkuse, joostes ümber maja otsa köögiukse juurde. Ning leides selle imestuseks avatuna, tormas otsekehe taha-tuppa.

Tuba oli tühi.

Kummuti ees maas vedeles meissel, säääl kõrval lahtiunustatud tühi plekkarp, milles oli hoidnud pere-naine oma ja temagi raha. Eestoas magasid lapsed, saadetud sügavaist hingetõmbeist. Kuid joostes Anni voodi juurde ta märkas, et selle käed olid seotud mingi rihmaga seljataha kokku, nagu surutud vägivaldselt vastu patja ja suhu topitud lina nurk. Marta raputas teda, vabastas suu, harutas seosed — ent laps jäi minestatuna lamama voodisse.

Midagi ei tajunud esialgu Marta, seistes juhmina tükk aega keset tuba. Siis ta tõmbas nagu millegi tõenduseks peiju meisli ja jooksis välja. Ta otsis läbi köögi, sahvri, jooksis alla oma toa juurde — igalpool vaid leides vaikust, öörahu. See, keda ta otsis, ei olnud enam Jaanimõisas. Üle kastese ussaia-muru viisid ta jäljed rehetagusesse, põikasid säält võssa ning kandusid siis tagasi väljavahetele.

Hobusejala sõkutud kitsas kraavis ta oli astunud

pikkade, ruttavate sammudega. Selgesti tundis Marta neid, selgesti need olid nähtavad maanteeni. Kuid selle kõvale servale jõudes kadusid järsku põgenejast igasugused märgid.

Oli läinud ta vasemalle või paremalle? Mõlemalle viis samane lõputu tee.

KAEVIKU VAIM.

Mitu ööd järjest kordus kaevikus kummaline lugu: nähti lahingus surmasaanud sõduri vaimu. Pimeda tühja keerdkaeviku poolt, mis oli vett täis tulnud ja seetõttu meist hüljatud, ta ilmus, käis pikkade lohisevate sammudega mööda kaevikut, naeris üksinda, oigas, kirus, nuttiski vahest ja huikus, ulus. Veidrad olid ta hääled: nagu korinad surija rinnakorvist, nagu kannatava vana peni niutsumised.

Möödus meist hääletult, sõnalausumata, kellegille pilku heitmata, kedagi nägemata, unenäosena, mingi tarretunud kivine ja jäik ilme poosis ja näos. Ta käed olid porikollased ja rippusid lõdvalt puusadel, pikk maaniulatuv ja lai sinel lahtiste hõlmadega lohises pea-aegu mööda kaeviku maapõrandat, ning selle vasakpoolisel rinnal oli suur täägiauk, millega vaenlane ta tappis, augu ümber veriplekid ja hüübunud paagad. Peas oli karvane talvmüts, selle karvadest tilkus vedel pori, nagu siis, kui maeti ta laipa vene küla vanna kabelisse.

Ilmudes nähtavalle harilikult ta liikus nii tasa, isegi ta suured sibulakarva venesaapad näisid kui tam-

muvat õhus, sest sammude kaja ei kuulnud keegi, — ainult vahikorralolevad sõdurid nägid selgesti — teised tavalikult magasid tol ajal, — aga kui kadus pimedusse, siis trampis, oigas, nuttis, kaebas . . . just nagu oleks kisendanud terve hulk näljaseid lapsi kuski ligiduses või nagu oleks kiputud kellegille kallale ootamatult. See oli niivõrt õudne, et vahid lõdisedes jäid seisma oma tulede juurde ja magajad sageli ärkasid õige raskestki unest. See oli mingi mitteinimlik hingepurev röögahtus, mingi viimane lõristav õhuhaaramine, nagu kuuldu seda täägivõitluses läbirapsatute langejate suust.

See röögahtus ärritas mehi. Sööstuti unest jalule ja joosti mitmetuphku tabama karjatajat — kuid siis polnud teda enam. Ainult vahilolijad teadsid tõendada, et ta jälle vaikselt ja krõbinata nende tuledest oli möödunud. Olid märganud teda, olid näetades müksanud üksteisele, kuid ei julenud jälgida teda, veel enam peatada.

Valiti õisteks vahikorralisteks julgemad mehed ja tehti neile ülesandeks kinni pidada vaimu, sest polgu ülem kui vana sõdalane, kes sõi kõige rasvasemad kõhutäied õhtul ja magas kõige rahulikumat und öösel — kuna mehed magasid nagu jätkus aega — ei võtnud kuuldavakski sõdurite „lapsikut memmejuttu“.

Kuid kordus endine lugu: Rait — nii oli olnud kodukäia siinmaine nimetus — tuli jälle, läks . . . äratas röögahtusega mehi — ja kadus. . . Ei julenud

südikamadki sõdurid teda peatada, olgugi et kõik nägid, kõik kuulsid; neid kõiki oli vallanud salapärane hirm ja ebausk, sest teadsid Raiti juba inimesena olevat ôela, jonnaka ja kättemaksuhimulise — mis võis ta teha veel segajalle nüüd!

Sõdurid olid valmis taganema järgmisse kaevikahelikku ja jätma hääd positsiooni, mis asus mäekallakul vastu pääletungivaid punavägesid, punaste kätte, et aga pääseda kodukäijast, lummast.

Peeti omavahelisi koosolekuid ja harutati asja igatpidi, kuid kaevikuist omavoliliselt taganeda siiski ei tohtinud, sest ohvitserid, kes asusid kaevikutagustes erakoobastes, pidasid asja naljaks, mõne nupuka vembumehe tembutamiseks.

Kuid olukorda peeti siiski tõsisemaks — sõdurid ei uskunud.

Sõdurid kannatasid hingeliselt peaaegu kõik, jäid päev-päevalt tülpinumaiks, loiumaiks, mõned otse kollesid näost, jäid isukehviks, ainult paar stoilist flegmaatikut rühmas püüdsid alal hoida oma hääd söögiisu ja rahu, kuid salajas näisid needki närvelduvat.

Päeval käidi roidunud nägudega mööda kaevikuid ringi ja vaigiti, õhtul heideti vara asemelle, kuid looseldi poolte ööde ja ööde viisi unetult ja hirmus asemel. Kõik kui ootasid teda.

Alati aga ta ei tulnudki.

Ebausklikumad ennustasid kodukäijas suurte tulevaste lahingute märki, mõned pidasid teda isegi oma isikliku surma ennustajaks. See aina masendas meeli.

Rahutust ja segasust suurendas veel see, et punaste pool vaigiti, juba järjekindlalt nädal aega polnud lastud enam paukugi kummaltki poolt.

Seisti vastamisi kaevikutes. Kumbki pikkamisi ülespoolekerkival mäerinnakul, mis vôsane ja kives. Orus all oli väike järv, külakene mõne elumajaga ja külas punane telliskivist vene kirik helerohelise katuskupliga, värvakendega.

Küla polnud kummagi väe oma, ta oli nagu väike erapooletu vabariik kahe vaenulise võitleja piirimail. Külla nägid hästi punased, mis sääl sündis, nägid meiegi kiikrid.

Kuid sääl ei sündinudki midagi. Suurtest kahurlaskmistest oli purustatud ja põlenud suur osa elamuid külas, elanikud olid põgenenud kõrvalküladesse; metsadesse, koobastesse — kes olid julgemad. Ainult vene papi maja ja kirik olid nagu imekombel terved, neid polnud vist riivanud üks kuulgi, ning papp elas rahulikult omas majas edasi.

Ta oli vana hallpäine, suurte sasis juustega ja habemes tõmmunäoline vanakene. Hommikuti, nägime, läks ta ihuüksi kirikusse: raamat kaenlas, võti käes — avas ukse ja palvetas. Siis tulles tagasi laia mantli hõljudes ta söötis hoovil kanu ja tuvikesi, talitas oma

signa ja lehma, sest naise oli tapnud kuul; ning päevapääle võttis ta jälle raamatu kätte, kõndides kaevikusse meiega vestlema. Kuid nägime, et ta vahest ka punaste poole samuti läks: raamat kaenlas, kirikukuub õlul, sammes pühalik tõsidus ja aeglus.

Ettevaatuseks sageli olime valmis saatma talle järele kuuli, kui ta sinnapoole kõndis, — kuid siis tundus nii vastikuna tappa vanakest, päälegi oli keelatud paugutamine.

Meile, kui ta tuli, rääkis ta armastusest, ühetaoisusest maa peal, rahust, vennastusest ja sõprusest — aga väga diskreetselt. Noomis meid sõbralikkuselle ja halastamisele vaenlaste vastu, imestas, et miks me sõdivat, — olevat ju kõik vanasti olnud „ühe tsaari lapsed“. Istus meie kaevikuis ja luges meile oma venekeelset pühakirja vahest ettegi, jutlustas, õnnistas. Lasime tal ajaviiteks jutlustada.

Kuid sõduritele ei meeldinudki ta rahujutud ja pühakiri. Hirvitati, pilgati ja narritati teda. Õeldi vahest otse näkku:

„Patjushka on punane . . . laseme maha?“

Aga ütles, et ei olevat punane, ei olevat valge ka, vaid jumalasõna ori ja muud midagi, talle me ühesugused mõlemad: meie ja punased — ühed lapsed kõik.

Kuid siis ähvardati:

„Käid spioonimas siin, vait! Loe issameie ja lähme,“ ning haarati tembutamiseks püssidki kätte.

Vanake aga naeratas vaikselt, üleolevalt, ükskõikselt, rahulikult, nagu suudavad naeratada vaid väiksed lapsed ja raugad. Silitas ähvardajate sineleis käsivarsi ja lausus omaette kurvameelse rahuga silmis ja hääles:

„Ah lapsed . . . lapsed . . .“

Ning sõdurid tüündusid. Kuulati jälle ta kõnet ning muiati omaette, kuid ta külaskäike ei keelanud keegi, ohvitseridki vaikisid. Ei küsitud meie pool talt teateid ega arvamisi vastaste kohta — temas nägid kõik otse süütuse ja erapoolikuse eeskuju.

Nii vältas umbes kümme päeva. Pingulikistud närvid ja põnev meeleolu kaevikuis oli tõusnud seniiti. Vaim käis endiselt kollitamas öösiti, karjatas, sonis, kirus, oigas. Punased vaikisid. Nägime ainult, kuis nad omist võsaäärseist kaevikuist väljusid ja võssa kadusid, tagasi tulid ja jälle läksid. Kardeti, et sealpool mingi suurem sõjakavalus haudumisel, suurendati ettevaatusabinõusid mitmevõrra, saadeti kahekordsed luurajad, kuid kõik jäi endiselt saladuslikuks ja teadmatuks. Kuni ühel hommikul jälle tuli papp külast, näitas käega punaste poole ja tähendas:

„Seal on jõulud!“

Mõistsime nüüd ühekorraga kõik, miks seal vaigiti, kõigil kui oleks avanenud silmad. Meid täitis korraga omapärane sisemine soojuse ja ligisuse tunne, nagu oleks see sõnum meiegi närusesse kaevikusse toonud midagi pühalikku, ammuharjunut, armast. Vaatlesime

nende liikumist nüüd veel terasemalt ega mõtelnudki segada nende pühaderahu.

Kuid saades kuuldust nagu mingi värskendava energiahoo, saatsime tolsamal päeval veel saatkonna polguülesma juurde palvega meie kodukäija vastu midagi ette võtta. Mehed ise tunnistasid end võimetuiks ta vastu, sest oli antud käsk: mitte paugutada püsse, üht paukugi mitte — kuna mehed mitmetpuhku just kogu-pauguga olid kavatsenud kodukäijat tervitada. Täna ei antud seks luba, ohvitserid kavatsesid ise ööseks kaevikuisse kontrollima tulla. Päälegi oli päälikkonnaski levinud juba teade vastase pühadest ja vaikimise põhjustest — ning nüüd mõeldi organiseerida äkilist kaelalangemist.

Õhtuhämarikul saimegi erakordselt agaralt luurajalt teate: punased purjus viimse meheni, kaevikutes suured joodud, meeoleolu ükskõikne — sündsaim aeg küla ja vastase ülihea positsiooni vallutamiseks!

Valmistati lahinguks: katsuti ja puhastati püsse, korraldati riidevarustust. Lõõbiti ja visati nalja, jagati omavahel juba tiblade nagaane ja häid nahkseid revolvrikotte. Päälikud käisid ringi, askeldasid, jagasid alam-päälikuile igasuguseid käske.

Kesköö paiku hiilisime kahes kolonnis mööda mäerinnakut alla: üks kolonn pidi vallutama küla, vaikselt kõrvaldama eelvahid ja tormijooksul tungima vastase kaevikuisse, teine pidi haarama paremalt seljatagat ümber vastased ja avama sealt risttule pagejatele.

Maa oli külmanud, kuid kõle ja paljas, konarline. Kaugele võisid kajada sammud, seepärast liikusime mööda võsa, kus kattis maapinda pikk kuluhein ja sumbutas sammude kaja sammal.

Oli tuhm pilvetaguse-kuuvalgene öö. Viie sammu kaugusel võis vaevalt märgata kaashiilijat. Nagu varjud vajusime läbi lühikese vaevalt rinnuniulatuva lepa-võsastiku, ei häält, ei kobinat. Ainult laialitõugatud leparaod langesid kõhisedes kokku me taga, nagu oleks hällitanud neid vaikne tuul.

Kaugel vastasrinnakul häilisid punaste tuled. Vaevalt nagu kumana paistes meile peidetutena põõsaste ja mätasvallide taha, vahest päältki varjatud, et ära hoida reetlikku õhet. Külas — papi majas — näis vaikne ja pime, seal kui oleks valitsenud ainuüksi Liiva-Hannus.

Mitmesugused mõtted läbistasid me ajusid tol hetkel. Kujutasime võitu, sõjasaake ette, kuid tundsimise sealjuures kõik mingit lahingueelist ärev-hirmulikku segast ja arusaamatut tunnet. Võibolla nägi sel hetkel nii mõnigi oma ees avatud hauda ja ennustas iseneselle surma, võibolla tehti vaikselt lõpuarveid isenesega astudes.

Olime saabumas külla, kui äkki kõik kuulsime ime-likku häält: kiriku kell helises, helahtas üheainsa hoobi, pika, sumbutatud — nagu oige andis ta hääle, mis kaua kumises õhus. Oli tunne, nagu oleks keegi järsku

tõmmanud nööri kella tila vastu vaske ja jätnudki nii — nööri tagasi laskmata.

Seisatasime jahmatusest hetke ja haarasime relvad. Tekkis läbisegine sosin ja pomin. Juhid olid nõuta.

Oli see mingi vaenlaste salane märguanne? Eelvahtide signaal? Ärevalt jäime ootama ja kuulatama.

Aga kõik jäi vaikseks ja pimedaks, endiselt häilisid vastase tuleõhed, sahisetid leparaod. Metsast kajas äkilise kellahoobi vastukaja nagu tõrrest. Kõikide hinges oli äratanud öine salapärane kellahoop salapärase vastukaja.

Siis äkki sähvatas valgusjuga meist üle.

Kukkusime kõik nagu iseenesest kõhuli, surudes pead vastu maad, käsi kramplikult ümber relva. Valgus heitus mujale, eksis, otsis... vastasmäeküljelt meie mahajaetud mäeküljele oleks nagu keegi torgand pika, helendava raudlati. Selle ots torkis ja kobas.

Jooksime hääletuina otse edasi, maruhooga külla, sest läbi, sõnatult, masinlikult, relv iga silmapilk valmis torkama või laskma. Ei olnud aega oodata komandot, igamees teadis ise, mis teha.

Tormati otsejoones papilasse, kiriku juurde. Kuid siis sähvatas sinna ka otsiv valgussammas, värises, jäi peatuma. Peideti, jooksti hookaupa edasi. Kusagil hakkas häälitsema rütmiliselt masin, midagi vingus nõrgalt üle pea. Sellele kuuldus vastavat meie kõrvalthaarav kolonn. Tormasime otse tuleõhete suunas.

Mõne minuti pärast ragises, praksus ja podises kogu ümbrus. Vehklesid tuled ja tulukesed.

*

Hommikul, kui olid vallutatud vaenlase kaevikud ja kui tagasi pöördusime osalt külla, leidsime kiriku kellatornist papi kõlkumas kellanööri küljes. Ta jalad olid konksus ligi põrandat ja silmades vôiigas, nagu pöörase hirmu läige. Ta seljasoleva Raiti verise sineli siile liigutas kellaluukidest tõmblev tuul, ja ta ninale oli külmanud kõmm tõmmukat pori, mis karvaselt sõdurimütsilt oli langenud üle ta väljarippuva punas-sinise keele ja tursunud sinise näo ning habeme.

29. XI. 26. Tartus.

LEHEMÜÜJA JA KELLALÖÖJA

Üha kui helisevad tornides kellad, kui peetakse hingepalvet, lüüakse hingekella, kui linna täidab harras õhtupoolikuvaikus või kirgas pühapäeva-hommiku meeleolu, kui tõtatakse palvele või saadetakse kooljat läbi linna sõnatus pühalikus leinarongis — läigahtab mulle lapsepõlvest kurb mälemik.

See on ajast, mil elasime vanaemaga Kabelitänava suus, ja vanaema käis kirikuesisel õhtupooliti ajalehti müümas, sest tol ajal ilmusid ajalehed alles päälõunati, kuna hommikupooliti põimisime kodus kuuseoksadest ja karukolladest pärgi, mida mina haudajatele kabelivärvavas müütasin.

Sellest teenistusest meie siis elutsesime: mina ja vanaema. Vanaema sai iga müüdud lehe päält kopika — ja kui hästi juhtus, võis paarkümmend lehte õhtuga ära müüa — mina teenisin pärgadega mõni päev ka 25 kopikat ja enam, mõni päev aga ka krossigi, nagu päev juhtus, kui matjaid õnnistus, õnnistus minul kopikaidki.

Aga kehv oli meie kaugas, kopikatest rubladeni ei kasvanud me tagavara millaski. Kehv oli me elugi.

Asusime Riksu-maja pööningukambris, mille lagi oli terav-kandiline nagu kirstu kaas — aknaga otse vastu taevast. Talvel, kui tuiskas lumi aknalle, oli me elutus hämar kui koobas, ja kui suur tuul puhus, kartis vanaema ikka, et ajab karukollad kuuseoksadega, mis põrandal lamasid segamini, raiskab ära vaevagatoodud pärjamaterjalid. Aga siis lohutasin ma teda ja kiskudes kasukat üle pää surusin end lähemale ta küürus kehale voodis.

Kolm korda nädalas keetis vanaema tavalikult suppi: pühapäeval kartulitest, teisipäeval odra jahust ja reedel samuti odra jahust ainult vahest kartuliklimpidega. Need olid suurpäevad. Siis sõime ja soojendasime supiga keha ning kohmetunud käsi. Muil päevil külmetasime, sõime silku ja leiba, kõrvale sütemasinal keedetud pohlavarre teed, tulime hilja üles ja läksime vara voodisse, sest toast jooksis tuul läbi — ning kopikaid oli meil talvel iseäranis vähe.

Mäletan ühte talve: oli pakane ja käre. Tuiskas, kui oli pilves, selgel ilmal lumi jalgede all säutsus ja sirtsus. Ei mina saanud müüa pärgi ega vanaema lehti. Inimesi liikus harva tänavail ja needki rutuga, kooljaid peaaegu ei maetud — meie kopikatagavara oli nullini jõudnud, vaesemaks enam ei võinud jäädagi.

Mitmendat päeva sõime silku ja koorega kartuleid — leiba enam ei olnud, kartulikooremise ütles vanaema

olevat rikaste uhkuseajamise ja raiskamise. Nädal aega oli kütmata tuba. Vesi külmas ämbrisse, ahju uks hakkas külmast härmatuma, aga midagi meil sinna panna ei olnud, isegi pärjamaterjalid oli õginud juba ahi.

Istusin tundide kaupa vanaema pihtkasuka sees voodis, soojendades jalgu ja käsi. Vanaema käis väljas, käis siin, käis sääal, mulkline suurrätik mässitud ümber piha ja pää, püüdes hankida tööd või raha, — aga kes'se vaesele laenab! Ikka ja ikka tuli ta koju tühji käsi ja järjest kurveneva näoga.

Lohutuseks hakkasime ärdameelselt palvetama: hommikul tõustes lugesime Isa-meiet, samuti õhtul voodisse minnes; vanaema pobises käieski palveid ja ümises jumalasõnalaule — sest ta oli üpris vaga ja usklik. Aga ei mõjunud palved ega kaebed: praksus terasemalt pakane, nälgisime päev-päevast enam ja enam.

Isegi ajalehti müügiks võtta ei saanud enam vanaema — polnud viit kopikatki, — ning ilma ei antud. Linnas oli ühes rahutustega paisunud tugevaks suur rahulolematuse ja umbusklikkuse-laine — mille all kannatama pidime isegi meie, katusetare-rahvas. Linnas kihises ja kees, midagi uut ja ennekuulmatut, sosistati üksteisele salapäraselt kõrva, käidi koosolekutel, miitingutel, kõnedel, räägiti pappide kottiajamisest ja kohutavast mustastsajast, mis pidi tulema Venemaa poolt.

Meid aga näis unustanud olevat kogu maailm — ja nagu selleks, et suretada meid näljasurma: keegi ei

hoolinud palvetest, hädaldustest, ohetest, nutust — mida ma nii ohtralt piserdasin, et vanaema pihtkasuka villakarvade otsa külmasid purikataolised jäähaavlikesed — ligimestel ja rikkamatel oli tegu suuremate ja meelipingutavamate asjadega, kui meie nälgimisega, meie, kes me mitte kellelegi mitte midagi ei olnud.

Kui ma paaripäevase paastumise järele üle tänava ristitegija proua Aiste kööki jooksin, kes mulle ikka ennemgi oli vahete-vahel pihku pistnud heeringasaba leivaviilukaga, või magusrabeda karaskipala, ja peaaegu häbematult võibolla näljase lapse välkuvate, kiivaste silmadega küsisin :

„Anna tilku ja leiba — tüda on vedine,“ siis sähvasid vihased pilgud mu üle, ning esimest kord elus lendas vastu silmi mulle lause, mis küll pärastpoole on muutunud stiliseeritumaks, ilustatumaks, mille mõte on enam peidetud olnud, kuid mille sisu on siiski jäänud ning jääbki igavesti samaks selle kõrvale, kes peab manguma armu :

„Käi välja, konn!“

Ja ma tulin ning ei läinud sinna enam tagasi iialgi, sest teadsin sääl elasid inimesed, kellede omanduseks olid majad, vabrikud, kellede juures töötas kümme-kond meest: ristiraidurit; ning kellede köögist levines õhku suudilastavat praelõhna — millega vaid vaeste näljaste haistmisorganid toitsid erutatuid närvikiude.

Kõht aga korises tühjana juba neljandat päeva.

Tol õhtul, eelvideviku tunnil, kui meie katusaken hakkas juba tõmbuma sinkjaks, kuuldusid helisevat kellad, vist maeti kedagi.

Vanaema tuli kuskilt rutuga, temaga kaasas keegi võõras naine. Rääkisid omavahel ärevalt, kiirustavalt, millest taipasin vaid niipalju, et väljas pidi olema enneolematult suur matus, pidi matma kogu linna rahvas kedagi väga tähtsat ja suurt meest. Ning vanakesed pidasid omavahel juhust soodsamaks momendiks seista tänava äärde, sirutada välja käsi ning oodata sinna heldete südamete ja käte poetatavaid ande. Mindki mähiti seks otstarbeks vanaema pihtkasukasse, mille ääred jooksid mööda maad, mis oli rebitud, riidega täis mulke ja mille käised tolendasid otsadega jalalabadel.

Kuid viimane asjaolu aina suurendas mu ehtsandi-poisikeselikkust; tilluke mütsilott peas, päalagi paljas, nina sinine — sarnasena tõmbasin vanakeste mangumissõnade ja palvete kõrval minagi omale teataval määral tähelepanu. Ning õige mitmegi kaastundliku annetav käsi, mis valmis oli vanakestele jagama almust, hei-

tis mind määrgates oma vaskraha mu peosuurusesse mütsi.

Möödaminejaid oli verstaviisi, rong mõõtmatu aga annetajaid vähe. Kui rongi esimene ots jõudis kabe-
lisse, kuuldus räägitavat lõpu kesklinnas olemisest, kuhu oli umbes paar kilomeetrit kõige otsemat teed.

Rong iseenesest oli üsna haruldane ja suuresti erinev mu tavalikult nähtud peievooridest, mille eesotsas liikus surnuvanker, mustaga kaetud hobused ees ning nende järele käisid korralikkudes ridades leinajad — sabas papp valge lõuaalusega ja voorimehel. Selle rongi ees liikus mees punase lipuga, tema kõrval kaks teist paljad mõõgad vastu reit. Esimeste järele tuli teisi samasuguseid: noori mehi ja naisi, värvimütsid pääs, leinaloorid üle, nägudes tarkus ja valjus — ning keskmised neist kandsid suuri, kalleid ja raskeid pärgi, millede ümber lemmeldusid linnid punatäheliste loo-
sungitega. Neid oli mitukümmend. Pärjade järele kanti lillisse ja rikkusse uppunud puusärki, kaheksa frakkides meest astus ta all ühetempolises sammus. Muusika kusagil rongi keskspaigas mängis pühalikult, ärdalt midagi väga tõsist, sest matuselised astusid üpris aegamööda ning tähele pannes. Muusika järele kujunes rong kirjuks: lippudega üksikud säbarikud inimesi, siis nende vahel üksikuid uudishimulikke, kaa-
satõlpajaid, jälle lipp, rühm ning uuesti laviinina ühes-
veerev rahvaparv, mis hällis kord siia-, kord sinna-

poole, vajudes nagu laine. Pappi voorimehega rongi lõpus ei olnud. Rahva hulgast kuuldus mõningaid ähvardavaid lauseid, mõningaid sajatamisi kellegi ligi-olematu kohta, oldi vähe ärevuses.

Kui rong kabelisse suubus jäi värava ette, kus seisime meie, mõõnama lai rahvahulk. Avar nelinurk oli teda täis, põiktänavatesse ulatusid riismed, nii tihedalt seisis inimesed, et neist läbi oma maja ettegi ei pääsnud.

Korraga puhkes põiktänaval kära, algas läbisegine rahutu liikumine, säältpoolsed inimesed mürdsid rinnaga teed läbi teiste kabeliesiselle, need trügisid omakord edasi kitsast väravast kabelisse, üksikutesse hoovidesse, majakoridoridesse. Suust-suhu jooksid segased hüüded — nurgale ilmus täakisid ettehoidev salk sõdureid, nende eel kihutasid ratsa paar karvmütsis kasakat, larpides nuutidega oma ümber kuhu aga juhtus: inimestele selga, näkku, suhu ja silma.

Rabelemine muutus ääretuks, igaüks kiskus omale poole, karjuti, röögiti, litsuti, suruti, rõhuti jalgade alla nõrgemad ja väetikesed, kes ei jõudnud põgeneda ehmunud kääriva hulga jalust. Meid, kerjusi, surus inimjõuk vastu majaseina, kuhu jäime nagu surmamõistetud pärani silmi jälgima lahtirulluvat sündmustikku.

Väeosa marssis lagedalle, kajasid komandohüüded, püssipäradega hakati tõrjuma rahvast laiali, kasakad kihutasid räseledes ratsahobustel läbi rahva. Siin-sääl

langes üksikuid hobuste jalgu, kõlasid oiged, hädahüüud. Kabelis kargas keegi värvimütsilisist kõrgelle kalmukünkalle, lehvitas mütsi, karjus :

„Elagu vabadus!“

„Elagu, elagu!“ kajas vastusena mõnede kabelisviibijate suust, kud üldiselt oli vallutanud inimesi hirm, värava ees valitses lausa paanika. Joosti läbisegi, püüti põgeneda — kuid sõdurid olid ümber haaranud platsi, igalt poolt piiras põgenejaid haljas püssitikkude oksastik. Ning samm-sammult, järjekindlusega lähines see rõngas kabeliväravalle, surudes hirmunud karja ikka enam ja enam kobarasse kokku, isegi meid vedasid läbematud taganejad kaasa.

Kokku surunud rahva värava ette, löid sõdurid kaheltpoolt väravat aialangud maha ning piirasid sisse ka kabelis kogu matuserahva. Kes põgenema pääsid, neid ootasid aia taha ettesaadetud ratsanuudimehed.

Sõdalased kiskusid puruks matuseliste punased lipud ja linnid, pärjad käristati tükkideks, uhke puusärk heideti kummali hauda. Üksikult ja salkade viisi võeti inimesi kinni, viidi püsside vahel tänaval ootavate sõdurite kätte, — hoolimata protestist, palvest, sajatamistest.

Kui kõik olid läbi sarjatud liikus uus rong ärevaid ja ehmunud inimesi kaheltpoolt tihedate sõdurite ridade saadetuna sõjaväekasarmute poole, kus tegutses väljakohus ja asetsesid mässuvaigistavad väeosad. Meid

kisti inimhulgaga sõdurite vahel kaasa. Võibolla ei oleks meid tahtlikult viidudki, kuid vanaema oli nii nõrk, et liikuvale inimeste voolule vastu panna ei suutnud — me nagu veeresime nendega ühes.

Tundsin vist kuidagi meie seisukorra olevat masendava, sest enesellegi ootamatult puhkesin järsku nii ägedasti luksuma, et poetasin käest oma väikse mütsigi, kus olid mõned ümarad metallrahad. Ning siis tundsin, et värisesin, tundsin, et oli külm, nina otsa kippus külmama jää. Ajasin seda varukaga, kuid olles nälgimisest ja erutusest nõrk langesin vanaema kõrvale lumele lõõtsutavana maha. Ta haaras mu sülle ning kiipas jõudumööda edasi.

Olime kirikuplatsile jõudnud, kellad lakkasid löömast. Vanaema kohmetus, pani mind maha, nägin ta lubikollasel otsaesisel pärlendas higi, ta hingeldas. Kuid ühtlasi märkasime ka mõlemad, et nagu iseene-
sest olime sõõratunud viidavate voorist välja, tagatu-
levate sõdurite ette, nagu noodapärra. Sõdurid astusid kõrvale, meile tehti avaus, sest nägi vist igaüks, et me kellegi kinnivõetavad ei olnud oma kaltsudes, nälginud nägudes — ning me seisime keset lagedat platsi.

Kurb voor suundus ümber nurga paremalle.

3.

Üle kirikuesise ruttasid vastutulijad, möödaminejad, uhked ja elegantsed, härrad ja daamid. Võõrastusega vaadeldi meid, närusriidelisi agulielanikke, sest meie kasukad haisesid kopitusest, meie näod olid hallid ning vanaema otsaesisele tilkusid rāti alt vildis, luitunud juuksed.

Tegime paar kobavat sammu, vanaema haarates mu käest näis tahtvat joosta tänavaäärsesse poodi, kuid vist mäletas ta siis isegi mu ennist rahakaotamist, ning pööras sammud otse üle kirikuesise kellalööja vanapoiss Mapi maja poole, urisedes ise tänusõnu pääsmise üle vangiviidavate hulgast.

Kellalööja Mapp oli veidravõitu mees. Elas ihuüksinda kiriku kõrval majakeses, mida vanasti luukamb-rina olla tarvitatud, vaikis alati, oli väliselt tusane, sülgas läbi hammaste, ning kui käis mööda tänavat, oleksid ta käed alatasa nagu sikutanud kellanõõre, nii vildak, ühekülgne ja tolksuvate liigutustega oli ta kõnnak, isegi ta punakas-pruun labidahabe võnkus käies nagu

kella lüüeski. Mapist olin kuulnud öeldavat, ta olla rikas, ihne ja halvasüdameline. Olin teda paari puhku ennemgi näinud, kui vanaemaga lehti müües kirikuesisel seisin ja kui Mapp lõi tornis kella või lonkis üle lageda linna poole ja säält tagasi. Mulle oli ta ikka veidi vastik, isegi kartsin teda vahest — ehkki ei teadnud õieti mispärast. Vanaemagi näis teda vihkavat või kartvat, sest kunagi ei rääkinud ta temaga ega temast.

Tollet õhtul aga rääkis ta Mapiga harukordselt palju.

Mäletan: vanaema palus teda, mangus, klanis ja nurus — nuttiski, aga Mapp vandus, sülitas, jooksis mööda oma kitsast tuba edas-tagasi, oli ärritatud ja vihane. Nad tülitsesidki, vanaema tõstis rusikad ja ähvardas, needis — aga Mapp karjus vastuseks: välja!

Seisin lõdisevana nurgas. Hirmuga ei kuulnud kõiki sõnu, mis nad vahetasid, kuid niivõrt mäletan, et jutt oli minust ja kellestki Maiest.

Jäid kõrva vanaema hädaldavad sõnad: „Närakas... nüüd ei tunnegi... ei teagi, et tal on laps, kelle mina pean kasvatama, aga tüdart tundsid sa küll... siis oskasid toputada ja meelitada õhtuti lehti tooma... jagasid maiustusi, lootuseid... kuni ajasid hauda... tõbras!“

„Vaata nii suur on ta juba! Peaksid õnnelik olema, et sul on selline ihuvili...“ tõmbas ta mind varukat pidi lagedamalle.

Kuid selle asemel, et olla õnnelik, mäletan, haaras Mapp meid vanaemaga mõlemaid peaaegu sülle ning surus uksest — välja.

Ei mõistnud tol ajal sündmuse otsest tähtsust ega tagamõtet, ei saanud õieti arugi kuuldust jutust — oli vähe häämeelgi, et pääsesin jälle välja — kuid pärastpoole, kui hakkasin taipama enam, olen sagali mõtisklenud tollest õhtust, kellalööjast Mapist, vanaemast ning kellegist nimetatud Maiest. Ja olen ikka tulnud otsusele, et imelik on inimeste armastus ja viha.

4.

Vanaema jäi tost õhtust minu vastu kinnisemaks, külmemaks, sõnaahtramaks. Vaiksetena käisime majast majja, võttes vastu antavaid leivapalukesi, vaskrahakesi. Ning kui õhtul kodus talt mõnesugust oma lapseliku uudishimuga päevaste nähtuste üle hakkasin pärima, vastas ta mulle vähe tõrkuvalt, ebaotsekoheselt, nagu hoiatavalt, et ma ei saaks teada nii ruttu kõige suure maailma suuri olemusi ja salapärasusi, mida minu arust näis olevat täis kogu elav ja elutu maailm.

Ja mu küsimused olidki vahel peijarlikud. Mäletan, ühel päeval seistes kasarmu aia-laides ja oodates sõdureid tulevat lõunasöögist ülejäänud riismetega, mida nad tavalikult jagasid läbi aia sinna kogunud vaestele ja lastele, küsisin ma, kui paar sõdurit mu ägeda katelokikeerutamise ja „putru, putru!“ järele möödusid must ilma midagi andmata, vanaemalt:

„Miks on neil putru ja leiba, aga meil ei ole?“

Kuidas võiski vanaema seda vastata! Ta lõi kämb-laga mu turjale, sulges teise käega mu suu ning noomis:

„Rumal poiss oled ... revolotsia on ... sellepärast meil ei ole ... pead suu pidama, muidu jääd sellestki ilma!“ See ehmatas mind, edaspidi vaatasin enne hoolega ringi, kui julgesin sõdurite aia taga seistes vanaemale esitada mõne pädvalutava küsimuse.

Ning vist selle ettevaatuse ja tarkuse tõttu saingi ma iga päev sõduritelt, kes olid juba tuttavad mu kileda putrukarjuva häälega, poole katelogi õligakeedetud kruubiputru ja viiluka leiba, sain seni kuni lahkusid kasarmust tuttavad sõdurid ja asetati uutega, karmidega, hoolimatutega, kes vaid raha eest müüsid agulinaistele leivapätse ja lihakampse, mis said näpata, kuid kes iialgi ei jaganud söömaajast ülejääke lastele ja kerjustele aia taga.

Kannatasime jälle enam, vanaema hakkas hommi-kuti varemalt, kui ma alles uinusin veel, kodust ära kaduma, ning jäi ära kogu päevaks. Õhtuti, kui tuli, istus murdunult järile, võttis kaelkotist peenikesi rahapudemeid, luges, ohkas, sest neil ei olnud mingisugust väärtust me suures hädas, nendega ei jõudnud vanaema tasuda korteriüürigi, mida peremees juba korduvalt käis nõudmas.

Vahest tõi vanaema kaelkotis koju ka leiva- ja saiakäärde, paar korda isegi vorstijupi ja õuna. Olin rõõmus sel puhul, hüppasin nagu kutsikas ta ümber, kellele ema toonud pureda suudilastava kondi. Aga tema oli kurb, nukker. Ikka enam jättis ta leiva- ja

saiaaraasukesi minu hooleks, ise peaaegu mittemidagi süües.

Nägin, ta jäi päev-päevalt hallimaks, kortsunumaks, kõhnemaks näost. Sundisin teda sööma, sest oli ju meie elujärg nüüd jälle paranenud, nagu arvasin, — ehkki õieti ei teadnud just kuidas — vist oletasin seda sellest, et meil oli jälle midagi, mis hamba alla sündis pista, — kuid ta ei võtnud, ei tahtnud. Tal näis otse soov olevat end tahtlikult näljutada.

Kuid minu elukord muutus sootu paremaks. Vanaema ei saatnud mind enam pärgadega — mida tal enam ei olnudki, sest paks lumi takistas meid minemast paariteistkümnne versta kaugusse metsa, kust suvel ja sügisel tassisime oma pärjamaterjalid, — kabelivärvasse naiste hulka, kes mind alati pilkasid, narritasid ja haugutasid — vahest niisuguste sõnadega küll, mida otsekohele ei mõistnud, kuid millede üle vanaemalt seletust küsides see väga vihaseks ning halvaimeliseks muutus. Nüüd võisin ma päevade kaupa istuda toas, olgugi et ta oli külm, kuid mul oli kõhusopp soe, — võisin asjatada, unistada, võisin isegi naabrituppa minna. Kuid säälm mind häämeelega ei sallitud, hüljati, näägutati, öeldi sandipoisiks — ja mul läks see otsekohe vastikuks, nii et jäin juba päevadeks oma tuppa ja ootasin iga päev õhinal vanaema õhtust tulekut.

Ikka ta tuli, kui tuba läks pimedaks. Aga ühel

jaanuarikuu kilekülmal õhtul ei tulnud. Ootasin, kuni uinusin, aga kui hommikul uuesti ärkasin, polnud veelgi vanaema tulnud.

Sain rahutuks, viristasin nuttu peaaegu kogu päeva, vahetevahel närisin nälja peletamiseks kuiva leiba, kuni eel õhtut uuesti uinusin.

Ärkasin sellest, et inimesed kõndisid mööda tuba: kaks politseinikku, naabrinaine kõrvaltoast, majaperemees ja kellalööja. Naine seletas midagi ja imestas, politseinikud vaatasid toas ringi, üks kirjutas ja hindas toasleiduvaid tarvilikke ja tarbetuid asju.

Majaperemees nõudis kõige kraami kirjapanemist, sest terve pooleteise kuu üür olla talle tasumata; ta oli ärritatud ja räuskas, sest teadis nagunii, et me kraamist midagi pääle vanaema kasuka müümiskõlblikku ei olnud.

Mulle tundus sarnane nõude- ja talitusviis enam kui imelikuna, suuri silmi jälgisin võõraste tegutsemist toas, siis puhkesin luksuma, sest majaperemees haaras kasuka mu päält ning oli valmis teda ära viima kui panti. Kuid edasi nägin, et kellalööja haaras taskust kauka, maksis peremehele raha, tõmbas kasuka ta käest ning mähkis mind uuesti sesse. Kasukaga aga võttis mind sülle, viis voorimehele ja sõidutas oma poole, kiriku kõrvale majja.

Sinna jäin hulgaks ajaks.

Kunagi ei näinud ma enam vanaema. Ainult mäletan, et saatsime paari-kolme lehenaisega kabelisse laudadest kokkulöödud valget puusärki, ja Mapp — keda ma enam sugugi ei kartnud ega võõrastanud, sest ta oli lahke ja hää — löi tornis kella: pühalikult, tugevasti ja aegamisi, ja et naised laulsid vanaemale õnnistuslaule, viskasid peoga mulda, ning koduteel jutustasid õhinal üksteisele, kuis teda leitud luukskülmanuna kusagilt hoovist.

KATSE

Kui kingsepasell Adam Raudjalg kolmkümmend kaks aastat vanaks oli saanud ning käimas kuu-paari juba kolmandat, viskas ta ühel laupäeva õhtul nahkpõlleiseäralise žestiga pingile ja lausus meister Tehvanille:

— Esmaspäeval enam ei tule.

— Sa ei tule tööle, Adam, mispärast? Viisteistkümmend aastat ei mäleta sind puudunud olevat päevagi — ja nüüd. . .

— Nüüd! Sellepärast nüüd, et jäin mõtlema, et mis sest elust nii ikka sugeneb: orja ja orja aast-aastalt, päev-päevalt peremeest, venita teise nahaveert, koputa poolitallu ja kuluta teise jalgepink. Oma ei saa nähagi, oma elu sedaviisi jääb elamata, kuna ju ometi pühakiri käseb naida igal mehel neiut ja soetada järeltulijaid. Mina olen nii vanaks ära elanud — tege mata aga veel üks kui ka teine. Kurb, ei taha mõeldagi, lõi käega.

Ning kõigile sigines tunne, et oli kurb.

— Voi's naist hakkad sa võtma! imetles meister, kes istus aknaaluse töölaua keskpaigas nina kumeras

üle saapa. Sellid ja õpipoisid sähvivad aukartusega vaadelda vanemat töötegijat. See oli tõtsakas, istumisest paksukskasvanud kerega, peaaegu kui meister ise, kelle ajutisel äraolekul ta oli senini täitnudki tööjuhataja kohuseid.

Meister maksis raha, pigistati kätt ja lahkuti, kuid enne lahkumist, mis näis Raudjalale nii hirmustähtsana, ta jättis kättpidi jumalaga kogu töötoas tegeleva pere.

Siis ta läks, astudes raske inimese kõmpsuvaile sammel üle ümarate tänavakivide.

Koolitare tänavalle ta üüris väikese neljakandilise toa, mille aken oli neljaruuduline, parandatud, mille nurges hallitas niiskus ja seintel ripendasid tapetiliidid nagu lahtirullitud lipud. Sesse tuppa ta säadis sisse oma esialgse töö-, elu-, söögi- ja magadistoa, selles ta võttis vastu kunne ja ärimehi.

Akna alla risti asetaski töölauda, akna kõrvale seina ja selle piitadesse löi naelu, konke, kuhu riputas tange, viile, kääre, liimeistreid, loogaspääga nuge; naasklid torkis viltu seina nagu harjased, teravaotsaga riistapuud: orad, puurid, nõelad torkas aknalauasse püsti ning lauda alla ladus nahatagavarad; järgeootavate ja valmistehtute saabaste panipaigaks määras lähedal- ja käepärastoleva sängialuse, mis muidu niikuinii oleks seisnud tühjana ja kasutamatult.

O m a elamine oli korras.

Võttis naise — ning tol päeval, kui sõidutas voo-
rimehega papi juurde õmblusmamsli: laisa ja paksu,
kõõrdsilmalise, kel oli raha, mida arvas kasutada tule-
vikus avatavas töökojas — pildus kokku toas kraa-
mid ja kolid, pildus laua alla, süngi alla, nurka — nii
et tuba sai tühja aidasalve ilme.

Oli rahul iseenesega. Naeratas, keerutas vurre,
lõi käe ümber naise piha ja avaldas Lullile armastust.

Selle kõõrdsilmis keerles teeskeldud häbi.

Aga Adam täna oli ju peigmees, ta haaras naise
sülle ja suudleski kähku. Lullil sest sai häämeel.

Õhtul järgati tantsu väikses toas. Oli tulnud paar
Lulli noorepõlve sõbrannat, paar Adami tuttavat king-
sepaselli — sädisesid kitarr ja mandoliin segi, hilisööni
lauldi pulmalaule ja joodi 40⁰-list vabariigi viina.

Järgmisel hommikul, Raudjalg leides end magamas
naisega voodist, tundes end väsinuna, imestas asjaolu.
Kuid võitis selle varsti, harjus sellega, lõpuks soo-
viski seda.

Hommikuti, kui Raudjalg istus töölaua ette, Lulli
voodis avas silmad, haigutas, keeras teise külje ning
uinus. Kella üheteistkümne paigu ta vast ärkas, kõh-
vitses pool tundi pääd, soputas riideid, hõõrus kuumi
jäsemeid üksteise vastu. Siis nõõris teine niikaua see-
likuid ja taljepihte ümber, lõpuks sai nii kaugelle, et astus
pliida juurde ja valmistas lõuna nii mehele kui enesellegi.

Söödi. Elu hakas kujunema.

Esimesil nädalail Raudjalg märkas naist sageli enselle veidrat, tülgestavat tähelepanu omistavat, mis seisis selles, et naine haaras tal vahest ümber kaela, pigistas teda, sasis ta pääd, katsus ta pakse käsi-varsi, istus ta juurde lauda ja vaatas töötegemist päält. Kuid järgmisil need naise veidrused kadusid; mida enam möödus päevi, seda ükskõiksemaks ta muutus. Süüa ta tegi, magas, käis ülepäeviti korra poes, keerles, ähkis paksusest ning jälle magas. Isegi toa koristamise ta unustas. Adam ei vajanudki seda, sest see ei püsinud ju puhas kaua. Nii läks päev, öö, päev... paarisõnaline kõne selle jooksul, ühine magamine, ühine söök, ühine tekk ja soojus.

Elu oli roopas.

Ning kui ta ses roopas oli joosnud üheksa kuud ja päevi paar pääle — Lulli tõi kingsepale esimese poja, sünnitas selle täitsa valuta, rahulolevana iseene-sega, häält tegemata poetades viljakest voodisse — nagu pudeneb kastani lõhkenud käbist seeme. Lulli tundis end haruldase noorikuna, õnnelikuna, tähtsana.

Tol päeval peeti püha. Kingsepp viskas nurka liistud, tõi poest vorsti ja viina — ning laulis. Ning kui naisega ühemeelselle otsuselle oli jõutud poja nime suhtes, ta tõi õhtupoolikul maalijalt sildi, riputades seda tänavalle oma akna kohta seinale nagu näituse auhinda:

Kingsepp A. RAUDJALG

&

poeg JUULIUS

võtab vastu igasugu uut- ja parandustööd.

Just nii: & poeg Juulius, võtab vastu igasugu uut- ja parandustöid. See oli olnud ta ammune sala-südamesoov — niisamuti kui poeg. Nüüd ta ühe saabudes võis teostada ka teise. Sarnast silti ta pidas väga suursuguseks, sest oli ju linna suurima nahakaupluse sildil „Urvinski & poeg Nathan“. Ning säält kogu linn ostis naha.

Rõõmust hõõrus Raudjalg käsi, lullutas last, tatsutas naist, lubades sellele kinkida helevärvilise siidirätiku.

Kolm päeva vältas rõõm. Neil kolmel päeval parandatavatesse ja tehtavatesse saabastesse tagus kingsepp Raudjalg kõik tikud viltu ja õmbles paigad viriliti — kavatsused ja rõõm ajasid segi meeled.

Neljandal aga olukord muutus. Väike Juulius, kes lebas ema kõrval voodis teki all, sai selle põhjuseks. Ema oli magama uinunud ning magades pojale pääle heitnud oma raske käe — kui ta ärkas oli väike külm ja sinine laip ta kõrval.

Kingsepa tupp sigines nukrus. Väike laip pesti ja pandi kahest toolist tehtud asemelle lautsile, naabrinaised vesistasid silmi ja Lulli isegi jõnnis naistega kaasa.

Tol päeval esimest korda kingsepp Raudjalg tundis viha oma naise vastu, sörkis sõna lausumata välja ja jõi end kõrimulguni täis. Ning hilisõhtul koju tulles käratas kurgupõhjast naisele:

— Raibe!

Rohkem sõnu ta ei öelnud, ägises vaid, kiskudes säärikuid jalast.

Naine vaatas kõõrdi ta näkku, silmis eksinud looma alandlikkus, valu ja kahjutunne. Raudjalg aga sai sest pilgust verd, sülgas ning läbi selle lirtsas uus sõna:

— Lehm!

Naine tirtsatas nutma.

Raudjalg ise istus lauda ja kõputas keskööni saapaid. Peaaegu vihaga töötas, märkamata sedagi, et oli purjus ja käsi sageli eksis.

Järgmisel õhtupoolikul ta võttis väikese nahakasti, pani sellesse ristimata lapse laiba ning sangatades kasti kaenla alla, kõndis sellega linnast välja kabeliaia taha, kuhu mattis kabelivahi juuresolekul oma poja Juuliuse — ilma jumalasõnata, lauluta, palveta, mattis nii nagu tavalisest maetakse kassi- ja koerapoegi, keda üleliia, kes määratud hukkamiseks.

Raudjalale see tundus valusana ja häbistavana. Koju tulles ta seepärast pidas naisele õige pika ähvardav-noomiva kõne — nii pika, et isegi imestas, kuis omas sõnavaesuses oskas rääkida nii ohtralt.

Naine palus andestada.

Kingsepal oli härras süda — ning soostus. Kuid sildi seinalt võttis järgmisel päeval jälle maha ja kandis selle näruse tundega nagu kurjateinud poisikene kuuri puuriidale. Vaatles sääl seda ning mõtles:

— Kui saaks ära lõigata keskpaigast tähed: „& poeg Juulius“ — ei oleks viga, võiks jätta; kuid seda kuidagi ei saanud, siis tuli hävitada kogu sildi tumesinine tagapõhi, tuli silt ümber teha lasta, ning seda Raudjalg ei raatsinud. Päälegi — kes teab, ehk õnnistub järgmisegi pojaks ning nimeks võib samuti jääda Juulius — miks siis mitte? Silt võis aastaid seista, varuks oli ta igaks juhuks. Igatahes enne poja sündimist teda tarvitada ta ei kavatsenud, mõtles läbi ajada tolle väiksemaga aknal, mil vaid saabas ja kaloss kõrvu joonistatud mustaga valgele paberille. Piinlik talle näis avada enne suuremat töökoda kui pole poega; selle saabumiseks ta siis oli kavatsenudki mõlemad: sildi ja töökoja, millele ta tol juhul võis toreda firmataolise nimegi anda, nagu talle meeldis.

Jälle elu läks rahulikku rada.

Tüli pääle naisega lepiti, leppimise pääle armatseti. Naine oli esialgu juhtumusest haige, kuid tervenes varsti ning istus endiselt Raudjala juures, valmistades sellele traati, soojendades peile, tehes süüa, magades ja siginedes.

Teist korda kandis ta ihu vilja. Ta nagu moonduks paksuks, paled tursusid üles, silmaalused hakkasid

kollenema, keskkehas asetses magus raskus ja väsimus, nagu kivi vaevas nii ihu kui hinge. Viisteist tundi päevas polnud tal magada asigi.

Meestki haaras see tuimus: ta sõi palju, töötas vähe, niivõrt vaid kuipalju oli hädapärast, kuipalju kulus süüasaamiseks ilma vana raha abiks võtmata.

Magati koos, laiseldi ja haigutati. Kahe paksu keha õõgumisest sugenes vaiba alla rammestavat soojust, kahe lodeva keha väljaauramistest ja naha haisu-dest oli hommikuti õhk toas paks nagu sült. Magajate peäd valutaskid ja surisesid.

Kui Lulli hakkas ajale lähedalle jõudma, Raudjalg ühel päeval kõndis jõeäärsesse puuturgu ning ostis säält pajuvitsust pikliku korvi, mida mõtles kasutada kiigena, et ära hoida esimese pojaga juhtunud kurb-loomuse kordumist.

Seda aga juhtuda ei saanudki, sest naine poetas lapse ilmale surnuna: laperguse pää ja pitsunud kehaga, mingi nimetu molluski taolisena. Arusaamatuks jäi isegi selle sünnitatu sugu.

Kurbus suruti maha. Kõõrdsilmiga ema ise pesi lapse, pani ta kasti ja mattis paari jala sügavusse majaperemehe aeda. See ju ükspuha. Naabritele asjast üldse ei hingatud, võeti seda kui suure Issanda nuhtlust ja kättetasumist esimese pojaga hooletult ümberkäimise eest.

Lulli nuuksus endamisi, Raudjalg hulkus paar päeva mööda linna nagu otsides midagi kaotatud. Tutvunedes kusagil lahkusulistega, astus pääle selle isegi adventistide perre, kes end nimetasid Issanda äravalituiks ja meelepäraseiks, kes ütlesid end Temale kõige lähemal seisvat — ning hakkas nelja- ja pühapäeviti käima korrapäraselt palvetunnel. Mõne kuu pärast ta oli juba tuntud vend ja jutlustaja ühingus, ta oskas nutvalt laulda ja laulvalt jutlustada, tal oli suur mõju ja tähtsus vendade hulgas, kui Issanda meelepärasemal sulasel kunagi jüngrite silmis.

Naisegi ta viis nüüd omma usku.

— Katsume, rääkis ta. — Katsume, kas Issanda sakrament päästab meid ta viha alt, palume, Lulli!

Palusid, olid usklikumaid vendi-õdesid. Rahuldasid vastutulelikult üksteise hinge- kui ka ihunõudeid — sest mees peab olema igale õele ja naine igale vennale vennalik — jagades ande Issandalle ja inimesile.

Loiu elu tõttu juhtus, et eksiti üksteise vastu, rikuti abielu, kuid sarnased asjad usklikud likvideerisid omavahel rahulikul teel.

Viie kuu pärast Lulli tundis end jälle paisuvat. Õndsas näol ta rääkis sest mehele.

— Ma tunnen, Issand on andestanud, mu ihu kannab jälle. Võid loota, et kingin sulle varsti uue poja. Aga ta eneses kartis, kahtles — mees ei tohtinud sellest aimugi saada.

Nii oodati. Oldi üksmeelsed, õnnelikud.

Issand ei unusta omi lapsi! Issand on suur, Issand on püha, Issand on heldemeelne ja õnnistab! Issand jagab usklikele ja võtab ära uskmatuilt! kiitis Lulli igapäev palvetunnis õpitud sõnul vägevat.

Hoolega ta valmistas end ette: käis jalutamas, nagu oli soovitanud keegi õde, tõstes üht jalga teisest üle, üks külg vähe ees nagu aeglaselt tõrkival penil, viibis palju vabas õhus, katsus pingutada jäsemeid töö ja teosklemisega. Undki püüdis ta vältida, kuid see õnnestus vaid üheksanda kuu alguseni, siis haaras alaline sünnitamiseelne väsitav loidus ja rammetus keha — ning ta istus ja lebas kodus nagu endiseilgi ajal.

Raudjalg oli tasakaalus. Lootuses ta kõpsis saapaid ja vaatles naist, mõlgutades mõtteid tulevastest sündmustest, mil üürib suurema korteri: kahe-kolmetoalise, asutab töökoja, palkab sellid ja õpipoisidki. Raha oli ju pangas, poeg sündimisel — kõik edenes. Kui ainult sünniks poeg!

Elada edasi omas pojas, kellel on töökoda, sellid, õpipoisid, kel on nahad, naasklid ja saapad — on sama nimi ja samasugused kõverad väiksed sõrmedki — selle eest võis teha tööd ja paluda Jumalat!

Kergeil sammel ta nüüd vantsis edas-tagasi kodu ja palvekoja vahet. Pikad olid päevad ja igavad ööd — sest nüüd magas ta eralditehtud asemel teise seina ääres. Viimaseil nädalail see ärevus kujunes otse te-

ravaks, mis ei lasknud enam teha korralikult tööd ega annud kusagil rahu.

Kuid tema oli armuline, nagu ikka ja igavesti. Naine sai maha ja tõi tõepoolest poja: poisi nagu juurika, kaheteistkümnenaelalise, punasenäolise, latakaslaperguse.

Poiss oli kena, aga ei kosunud hästi. Esimesil päevil näis kõbusamana kui järgnevail; päev-päevalt ta jäi virilamaks, tõmbus kollaseks näost, nagu oleks närinud teda mõni salane tõbi, nagu oleks sattunud kala kuivale maale, ta hingitses — ning paari nädala pärast pani silmad kinni ja reisis jälle ära sinna olematusse, kust tulnud, — saanud enne maapäälset ristimissakramenti ja armuõpetust oma enese usklikult isalt.

Vanemaile see hoop oli liig ränk. Lulli kaua ei suutnud tõusta voodist, Raudjalg unustas Issanda ja palveühingu — juues pääle matuste nädalapäevi mööda linna kõige räpasemaid kõrtse, võttes selleks raha oma pühaks otstarbeks pandud tagavarast pangast, — sest milleks hoida ja korjata seda enam!

Pikapääle tal aga hakkas kahju raiskamisest. Läks mornina koju, püüdes matta töötamisse oma viha ja valu.

Kuidagi ta ei suutnud mõista, miks nuheldi teda, miks ei antud talle seda, mida soovis ja ihaldas, oli ses süüdi ta ise või naine — oli seda varemaltki harutlenud, ilma et otsuselle oleks jõudnud.

Tuli harutlemisele enese ja naise kehatüsedusegi

küsimus, kuid sel ei arvanud Raudjalg olevat mingisugust tähtsust. Teadis ju kümneid perekondi linnas, kus vanemad ägasid oma kehakoorma all, kuid lapsed ometi olid peened ja sihvakad kui tollipuud. — Ei, otsustas, selles viga ei ole! Oli kusagil mujal — või ei olnud kusagil, oli lihtsalt õnnetus?

Aga siis Tema, Suur? kas Temagi sest õnnetusest üle aidata ei suutnud? Ning Raudjalg tundis korraga, et oli tüdinenud Issandast ja palumisest, mis niikuinii tagajärjetu. Milleks siis teha seda!

Vana juhtmõte oli nurkaheidetud, kõlbmatu — kuid raske oli uutki leida.

Kohates õhtul kõrtsikaaslast vestis sellega pika jutu perekonnaõnnest, elumõttest ja selle tähtsusest, muuseas puudutades ka naist, lapsi ja nende vahekorda, oli sõnarohke ja hoos, nagu kunagi jutlustaja. Ning kui lõpetas, lausus kaaslane veendunult:

— Jah, kuramus, ei sul lähe nendega!

Kuid Raudjalg tundis eneses praegu veel nii palju lootust ja usku kõige pääle vaatamata, et peaaegu uhkena vastas:

— Ei ole viga. On veel eluaastaid, on võimalusi, ees veel pikk aeg — vahest siiski! Kui neljandaga ei õnnestu, võib ju viiendaga...

— Jaa, kui jätkub... ja armastust...

— Mnäh, see ju ei lõpe, lõi käega.

IGAPÄEVANE LEIB.
(Kavand.)

Hunnates ja jôrisedes kajasid viled üle linna.

Kell tagus viis, hãmardus.

Sel hetkel lõpetati savivabrikus töö, tüdrukud pesid käsi, hoolimatamad naised lippasid otsekohe minema.

Tööjuhataja, kes seisis harkjalu kontori uksele, kust lahkunud juba ametnik, pöördus käsiloputavate tüdrukute poole, ning tõmmates pääga hüüdis ühele neist:

— Klauda, tule siia! mispääle kadus kohe ruumi.

— Teab, mis see täkk jälle tahab? urises түseda-kondiline hüütav, käsi kuivatades.

— Ts, mida's muud, mida's muud... pilgutasid tüdrukud kellegi vaikselt öeldud sõna pääle veidralt itsitades silmi ja hakkasid omavahel kahjurõõmsalt sobistama, kui Klauda eemaldus.

Vähe aja pärast ta ilmus tagasi, näost nukram, huuled kokku pigistatud. Osa tüdrukuid oli läinud, osa ootas.

Mindi koos tänavalle, küsiti.

— Mida's... kutsus kabinetti õhtul. Ähvardas, kui ei tule, töölt minema kihutada, seletas Klauda veidi tukslevate suunurkadega ja rutates.

— Lähed's? päris keegi.

— Kas ise kunagi minemata oled jätnud? salvas kihvtiselt muiates Klauda, ja seejuures tekkis peaaegu mehelik häbenematus ja rõveduse volt ta tõmmunahksesse näonahka, suu lähedusse, — ise kisud lahtigi, kui tahab, näru! Mis sa veel mögad siin!

Sööstuti laiali: paremalle, vasemalle — otse üle laia tänava järgmise risttänava nurga suunas.

Lopsusid kingakotad jalas, kobisesid savised põlled ja pluusid, väike säbarik tüdrukuid velkis otsetänavat edasi, linna ääre poole, kasarmuagulisse, kust nad pärit.

— Ise tal on naine ja lapsedki — aga tõmbab ümber, ei hooli midagi. Ähvardab veel, kui julged viiksatada. Mäletan, kuis toona minuga jantis — kaks ööd vedas järjest mööda kõrtse ringi, laupäeva õhtust esmaspäeva hommikuni, ei lase ära kah, ole nagu lupard. Mis tal viga: tuleb vabrikusse, keerab magama — asi nii pikk. Aga sina astu pressi juurde ja higista, ei hooli keegi, hädatses üks tüdrukuist.

— Jah päeva eest saad veel oma 80 markagi — öö eest ei sedagi.

— Eh, kurat ma ütlen, neid tõpraid orja ööd kui päevad kokku nagu elajas — vaevalt saad süüa! valandas Klauda jämeda põlgusega lause.

Tüdrukud jäid vaiksemaks. Nad kõik tundsid himura ja jämeda meistri vastu sedasama põlguse tunnet, kuid ühtlasi ka paratamatut soovi alluda ta

tahetelle, nad otsekui ei saanud sellele vastu astuda — olgugi et teadsid omavahel juba ammu, tundsid end olevat ühe mehe naised, mis vihastas ja oli häbistav.

Tänavail süüdati tuli. Gaaslaternate all askeldas süütekeppidega vanamehi, linna kohale kerkis ere õhe, kaugemalt piki tänavat vilkus üksikuid lampe nagu õunu. Kõnniteil saalis inimesi.

Risttänav, kuhu tüdrukud pöördusid, viis otsaga kohe linnaäärse mõisa väljadelle, millede üle kummus pime pilveräbus taevas, maa lähedalt mustem kui ülevalt. Ümberringi kerkis madalaid, siin-sääl lõmmkatus- tega maju ja kuure, agulilobudikke.

Hakati lahkuma.

— Hästi, suruti üksteise saviseid käsi.

— Hääd olemist! nõõgati Klaudale silmi pilutades.

Muist tüdrukuid lahkus eelmisel tänavanurgal, muist viimasel. Klauda üksi kõndis edasi tolle mustava lageduse sihis, mis haigutas tänavaotsalt.

Puiklevad mõtted sarja-id pääd. Äja jooksul ta oli küllastunud sellisest käitumisest, muutunud tõrksaks iseteadvaks, uhkeks, tõmbunud enesesse — jäädes ikka enamal määral üksikõikseks lipitseja kutsete ja ähvarduste vastu.

Thh, laskugi lahti kui tahab! Võtku uus endalle, kes on nätskem, painduvam, kartlikum, kelle hing ehk veel ei ole kõrbenud sääraseks siniseks vormituks saviplonniks nagu temal selle igavese kahekordse orja-

misega. Oli vanamees ju sõitnud läbi suurema osa vabriku meeldivamaid naistöölisi — sõitku edasi, nii-
kuinii kunagi see tuleb, tundis Klauda.

Või mis oligi ta saanud sellest armukese-aust, mida ta nüüd juba kuid järjest kandis — vabrikus ei olnud praegusel juhusel veetlevamat ja julgemat tüdrukut kui tema — lähkritena kõhulevajunud nahksed rinnad, lodevuse kehha ja pisted. Ei olnud ta enam parem noist, kel kusagil katusekambris kirat-
ses kari lapsi: igal suu ja ihu, mis vaja katta ja toita, kel mees jõi või larmas kõrtse mööda ringi oma teenitusega — viies kodu naisele vaid haisvat ja solgist iseennast, oma sigitavat ihuosa. Jaa — sellise vaevatud ning elanud naisena tundis endki: lõdvanahksena, roidununa ja väsinuna.

Säärane teadmine tundus kibedana — oleks tahtnud olla sootuks midagi muud ja paremat praegu, kui oli. Sügavamalle varukais survusid käed, pää vajas kumerusi üle rinna.

Oli ta selles süüdi, oli keegi teine, kolmas — kes ta sääraselle teele viinud ja ajanud? Mäletas vaid ühte, et ema, kui oli rääkinud tööjuhataja ligitikkumisest esmakordselt, oli mögistanud rahulolevana naerda.

*

Kolisedes langes üks Klauda selja taga kinni, kes tuppä jõudnud kiskus ägedate liigutustega õlult

vati ja viskas pää ümbert rätiku, langedes pääle selle tülpinuna kapp-laua äärde istmelle.

— Otsi süüa, käratas pool-küürakalle vanale emale, kes konutas nurgas, selg vastu ahju.

— Toho sõge, mis sul's jälle? Missa paugud — saa ikka enne sissegi.

Ettevaatlikult hoides sooniseid käsi ümber astja, tõi vana midagi lauale, asetaski soolatorpsi ja kruusi teevee jaoks, võttis kapist leibagi.

— Mis sodi sa jälle siia oled kupatanud? urises tütar küpsist kahvliga urgitsedes, — pehme.

— Issand, selge lehma udar, odavasti sain. Kõlab süüa nagu muugi jumalaanne — hulka rasva panin manu.

— Rebi ise oma udart, viskas Klauda kausi kõrvale. — Kas heeringut on?

— Hommikul said viimase kaasa — kus ta's on.

— Rasva?

Vana lonkis uuesti üle toa ja tõi laudilt tütre ette peopesasuuruse kausi, mille põhja pääl oli õhuke pekistsulatatud rasvakirme. Pannes kaussi lauale ta pilk kahjatsevalt liukas üle selle ja tütre näo, ta halli näonaha voltidesse tõmbus kalkus.

— Süüa sa oskad nõuda — aga palju sa raha annad mulle, igapäev teenid!

— Palju sa's tahad, juudas, saada! Nelisada marka iga nädala jaoks oled saanud alati. Mis puu-

dus tuleb, kooberda ise. Mina's jõuangi niipalju — mõlemad tahame süüa!

— Mis nüüd mina, ei mul ole kuskilt saada. Ikka sinust oleneb me olemine ja elamine.

Klauda matsutas huuli, rüüpas topsikust sahariiniga teevett ja jäi vait. Tüki aja möödumisel ta küsis:

— Kas mu pesu triikisid?

— Mis sa tollega's täna?

— Välja lähen, viskas tüdruk, heites ühte põlve teisele risti pääle, nii et savine põll ja seelikud kobisesid.

— Vabriku omaga või? katkestas vana seljasügamise.

— Jaah... ajas Klauda järsku lõua õieli ja naeris veidra kugiseva häälega, silmis jälkusetunne ja vastu-meelsus. — Ikka tollega...

— No-jah, raha hädapärast vaja, küsi vast annab sulle veidikesegi — mis sa's muidu käid, ise pool-söömata.

— Vait ole! Klauda puhkes nuuksuma.

Vana pilutles viduseid silmi ega osanud lausuda tütrele sõnagi, kes laskus kummuli lauale, nägu vastu puud, mustad juuksed salkudena savistel kätel ja õlgadel. Vana silmad läikisid, neis polnud kaastundmust ega hellust, küll aga külmust ja ükskõiksust, nõudlikkust. — Söö nüüd, ära hulu! Ei olnud minugi tüdrukupõli parem — niisamuti olin... aga ei vesistanud silmi

ühtki. Nii sain vana-ikki veel mehelegi. Söö, — rääkis raasu aja pärast.

Tuppa sigis röske vaikus. Klauda püüdis rahuneda, ema tõstis voodist pulste: vanu palitu- ja pihikunärusid, kohendas neid, puistas, säadis pääalust ja sobitas, nii et õhus hakkas tunduma kopitushõngu. Siis ta laotades üle aseme laiasiilulist vana mantlit, aetas end selle servale istuma ja hakkas vallandama end riidist. Hilp hilbu järele neid langes järile ja kadus aseme päitsisse kuni paigatud särgirüblükuni ja lapitud sukkadeni, mis jäid öösekski selga ja jalga, kuid millede sääred ta enne voodisseastumist keeras aegamisi kahekorra ja tõi nende vahelt välja paar valget neljajalgset, mis surus tugeva lõbutundega pöidla küüne ja laua nurga vahel lämuks. See tegevus tundus nii mõnusana, et sülg valgus suhu ja vana selle klõnksatades neelas tagasi makku, nõksudes sääljuures lõuaga allapoole, nagu oleks kugistanud suure suutäie maitsevat söögipoolist. Leiust indusattununa keeras ta välja ka särgi alumise otsa pahupoole ja urgitses pool-käsikaudu selle õmmeluste ning paiga servade kallal, sest tuli nii madalalle ei valgustanud. Pöördus aga varsti pettununa asemelle, sest käsikaudne kobamine ei annud saaki.

Kõrvaltubades kobistati ja sõneleti, eeskoja läbistas mitu paari ropsuvat samme: tuldi töölt ja mindi õhtut veetma, armatsema, teisest soost töökaaslaste poole.

Pikkamisi lahtus Klauda halemeelsus, pikkamisi ta tõstis pää ja ohatas, lükkas kõrvale juuksed näolt ja vahtis õõnsal pilgul lae pimedasse nurka. Ei midagi erilist ta sääal seletanud, sääal vaid oli samane tavatu tühjus ja lagedus nagu ta seeski, kus ei liikunud tunde- ega mõtteidu. Alles tüki aja kuludes ta märkas ulatada maha ja tõsta kukkunud leivatüki lauale.

Seepääle ta toimis oma muidu nii huvitavat toimingut: riietumist ja ehtimist õige ükskõikselt. Laisa käega venitas kammi läbi juuste, tõmbas huultele punakat tooni ja põskedelle kreemi. Ei tahtnud täna olla ihaldatav ega kena, sest ei teadnud õieti kuhu läheb, mõtles vaid kuhugille kõndida, kus mööduks jõudsamini õhtu.

*

Kas pidi minema kõrtsi, kuhu oodati? Käis edas-tagasi värava ees aru piadades, — ei tahtnud õieti.

Tühi oli tänav, kõle. Üksikuid rätimähitud naisi ja kraesseuppunud mehi tuli vastu, neil näis rutt, vehkisid käsi ja kadusid.

Klauda võttis suuna linnast välja, valis tee, mis keerutas ringiga ümber surnuaia nurga luhale, kust algas maarahva talvine sõidurada. Tahtis hulkuda, olla üksinda.

Mida kaugemalle jõudis kodust, seda kergemana ja paremana end tundis. Mõttedki olid kadunud ja hüübunud sesse hääletusse, mis ringles ümber mineja;

tühju päi ta siiruviirutas tee harjal mööda sood, ei tahtnudki midagi mõelda ega teada.

Selgesti kujunes aga siiski iseenesest arusaamine pähe, et täna viimast päeva oli savivabrikus töö, kui ei täida kutset, — ja selle juurde seltsis teadmine, et emal raha oli otsas. Kas polnud liig kergelt otsustatud, kui ennist mõtles asja kohta eitavalt? Võiks ju, võiks ju tõepoolest võtta lipitseja käest raha — nagu soovitas ema — ja siis jätta viimaseks, kaduda ise vabrikust.

Keegi mees lähines, tegi juttu:

— Kas sul tuba on? küsis esmajoonelt.

— Tahad kaasüüriliseks või? nokkis vastu. — Ei võta praegu.

— Aga, tule, lähme minu sõbra juurde, elab lähidal, on grammafon kodus, noodid „Valsi unistustes“, seletas kätega, — niisugused toredad tükid! Joome veini, naljatame vähe — ta on riks poiss, raha ei mängi rolli!

— Ja mina ka mitte, on omalgi koht kuhu minna — jätta järele.

— Käi ... käi ... käi ... — ökitas mees ja kadus poolelijääva lausega pimedusse, kust tulnudki.

Tüdrukulle tegi sõnelus nalja.

Eemalt lähines rong, sädemeidsülitav ja tuldhelkiv, mürises ja rapsles roopais. Klauda korraga tundis tarvet olla tos rongis, sõita, rutata — olla osakene tolle veereva raudse mao sisust, kas või ta rataste alla tallatav.

Ta püüdis joosta rongile vastu, haaras selle säde-
meid õhust, kuid rong vurtsatas enne mööda, kui ta
teele jõudis.

Raudteel ta kohtas meest-naist, kes vesteldes ja
naljatledes jalutasid linnast väljapoole. Rong ja vastu-
tulevad inimesed muutsid lõplikult ta mõtete suuna,
tõid need tagasi teravatena elumurede, töö, vabriku,
tänaõhtuse kutse juurde. Ning nüüd uues meeleolus
asja vaadeldes ei näitunudki see nii kibedana ja kohu-
tavana.

Pidi ilmas siiski ju täitma mingisugust ülesannet
igaüks. Võibolla polnud temagi otstarve nii kasutu ja
üldsuselle halvem kui iga teiseigi naise või mehe, kes
rühmas tööd, kasvatas lapsi, sõi ja jõi.

Tahtmatult oli ta hakanud kõndima mööda raud-
teed linna poole tagasi.

Kas oligi see elukord kellelgi parem? Kaebas ju
igaüks: tööline, vabrikuomanik, tööjuhataja, kaupmees;
turul sageli võis kuulda kaebamas maaomanikke, talu-
poegigi — kõigil vaid ühine häda: puudus, ühel ühest,
teisel teisest — aga ikka üks ja seesama oma põhi-
olemuselt. Kõikjal elasid inimesed hädades ja rahul-
olematutena.

Ees häilisid puhmastena jaama ja linna tuled, kii-
restilähinevad, suuremaks- ja selgemaks muutuvad.

Tihenesid vastutulijad-möödaminejad, liikus inimesi

linna poole ja säält eemalle, sõideti teedel hobustega ja autodel.

Tuli jälle üksik mees, piilus teda viltusilmi, hindavalt — nagu juut rebasenahka, jäi ta ette seisma ja sõnas magusalt:

— Igav üksinda, mis? liigutades veidralt nagu mõistaandvalt kulme, muigas.

— Arvad, et sinuga lõbusam? naeris pääletükki-jalle näkku.

— Minuga? Oleneb se sinustki, kuidas oled...

— Jah kui viissada annad.

Mees tegi viduse näo, tõmbas pää sügavamalle krae vahele, häälistes vähe hädiselt, nagu pakkudes viimast hinda:

— Kakssada!

— Ei taha!

— Kakspool!

— Äh, käi põrgu, ma'i kauplegi täna, lõi mehe eest kõrvale ja pühkis mööda liipripakke majade vahele, kus jättis raudtee ja siirdus piki elektritulist valgustatud kõnniteed kesklinna poole.

Vastu ründas jaamatõttavat rahvast sõidukeil ja jalgsi, kihavat ja kärarikast nagu turult.

Kõikjal helkis tuli, huugas elu, oli jälle inimesi: õnnelikke ja õnnetuid, kiratsevaid ja rahuldatuid — vältas lakkamatu ringjooks kõhutäite pärast hoolimata ööst või ajast.

Otsides ja kaalutledes mõttes Klauda rühkis edasi. Sellistes tingimuses nagu tema elas ju suuremjagu agulirahvast, elas naisi, tüdrukuid, leski, kel igaühel suu, igaühel ihu — mõnel veel mitugi — mis tahtsid toita, katta, lõbustada, kes niisamuti nagu muudki inimesed tahtsid kõike saada ja maitseda, mis andis või pakkus maailm.

Ning igati moodi võideldi selle kättesaamise eest.

Ja näljasurma polnud senini surdud...

See võitlus pakkus naljagi... õige sageli pakkus...

Mida's oligi enam õigus nõuda või tahta?!

Lähedalolevast joogikohast ürgas vastu pillihäälitsusi, rõkkas elurõõmsate joomavendade viisitut laulu, lallutusi, mis nagu lömmilöödud ja seetõttu komistavate ning jõmpslevate rattakestena veeresid läbi jaheda õhu.

Klauda kiirendas käiku, pööras ümber nurga, kus kadus teda ootavate uste vahele.

POTILAADA ÖÖ.

1.

Laiv kiskus ukse rägisedes lahti.

Seest viskus näkku talle tossu, auru, pagari saia-toa lõhnu kardemonist, maisijahust, suhkrusiirupist, võist.

Tossus tuikas tuli.

Laiv kärsutas nina, aevastas, klõpsis saapakontse vastu läve, puristas:

— Hei, poisinolgid, õhtust!

— Õhtust, õhtust! vastasid lähemalolijad segiläbi kooris.

Magusaid lõhnu tulvas ninna: laudadel auras vastahjustvõetud saiapätse, rüüstükke, kringleid, pirukaid, võisaiu — viielisi ja kümnelisi, suhkruriputisega, moosiga ja ilma, alevinaistele-lastele ja linnaprouadelle, kõhukasvatajaile ja näljanärijaile.

Laiv hõõrus külmastnäpistatud rusikaid, surus, muljus neid, pigistas, puhus ja nagistas sõrmi: sai sooja. Silm libises üle avara töötoa.

Askeldati, rutati. Sõtkekastis lainetas tainas. Poiss seisis mütaga juures ja tagus. Tainas korises, rebenes,

venis, lõi mulke täis kui koitanud riie ja tõusis, kerkis, podises.

Ahjusuul kükitas teine jõnglane, tegi tuld, kiskus panne ahjust ja laadis neid ahju, pildus vormidelle taignakäkke, vormidelt laudadelle saiakukleid.

Haisesid mõlemad, higi lainetas, leemetas näol, nirises mööda kaela valge pagarikuue alla, valgus läbi juuste ja alt lakata laiapõhjalise taignagamääritud mütsi krobedalle otsaesiselle.

Tagasopes survas naisi: lõikumas tainast, segamas pärm, tegelemas, ruttamas, sosistlemas, sõimlemas.

Keerutati, kraabiti, hõõruti tünne ja mõhki, tilistati panne, pilluti. Kanneti vett, pesti, lobistati, solistati: kohisesid pajad, potid, kastrulid, keesid piimad, sahv-tid, marjad, moosid — kõrbes suhkur ja sinetas paja-põhjas tükk lahjat vasikakintsu.

Tagaukse juures sabas seisis saianaisi. Laaditi korvidesse, kottidesse, taskutesse; rüseldi, tõugeldi, vannuti, tõugati, tõmmati, maksti raha ja joosti palavate saiadega laiali mööda linna: söögimajusse, trahterisse, kõrtsesse, vürtsikauplusisse.

Ei näinud teda keegi, ei kuulnud, ei märganud — ei olnud asjagi märgata; igaühel oma töö, tõtt, ruttamine, hirm ja häämeel.

Sai, tainas, vorm, värv, koor, nägu ja maitse — oli neile kõik, huvi ja tulipunkt. Katsuti käega, pisteti näpuga suhu, nätsutati, väänati igemete taga, mait-

seti, kiideti, laideti, hõõruti suhkrut ja kaneeli juurde, riputati soola, jahu, klopiti püülikotte.

Tolmas, haises, särises, krabises; kees, kahises ja rullus tossu mööda tuba.

Laiv astus üle töökoja, tõmbas õhukese sinivärvi suvimantli ült, viskas varna, kohendas pükse, sirutas konte — mis olid rasked, kanged, külmad — kiskus valge töökuue selga, tahtis astuda oma koogilaua juurde.

Laud puudus, laua asemel kuheldus hunnik jahukotte, laudilt olid koristatud ta kondiitriiistad: hakknoad, tuutud, koogivormid, pressid, karneerpulgad; sinna oli laotud pärmikange, rosinaid, mooniseemneid, mida puistati odavamaile suhkrusaiule ehteks ja maitseks pääle.

Ei töölauda, ei -riistu! Pidi paljaste kätega tegema kalleid kooke?! Kihvatas, surus käed püksitasku, astus läbi tööruumi lahtiseukselisse äri-peremehe tuppa. Teretas köhatades, lõi vaate poolvidamisi peremehe pilgust mööda selle õlale, kratsis kuklatagust nimetissõrmega, küsis:

— Kas teeb täna kooke või vahvleid?

Rinnakas pagaripidaja torkas kae vestitaskusse, ei vastanud kohe, mängitses pöidlaga uuriketi ripatsi juures, mõõtis selli, põrnitses. Selli välimus oli vilets: närune mütsilott kuklas, narmendavad taignaplekilised linasepüksid ümber reite, varbad irveldi kingakottadest

väljatulekul, habe pooletolliline, nägu külmast ja joomaelust sinikas-kollane.

— Täna sinu jaoks tööd ei ole — võtsin uue.

— Korralikuma, täiendas Laiv — aga see läheb härrakesel maksma kolme päeva palga. Nii oli me kaup, et kolm päeva enne töölt ärajäämist teatame ette, ükskõik kumb meist soovib loobuda? Ja omakorda mõõtis Laiv peremeest, selle siledat lõuga, rasvunud nägu, ümarat keskkeha.

— Maksad välja? kordas.

— Pennigi, käi!

— Ah sa'i maksa? Ei maksa? luuras Laiv poolaltkulmu vastast, enesel tunne, et oleks annud jõmaka jalaga, oleks kägistanud, väänanud, muljunud.

— Kas maksad? otsustas järsku heites pagarikuube ült ja käärides kuuevarukaid kõrgemalle, — näitan!

— Sinusuguselle kaabakalle! Iga teine päev lakud, töölt ära, logeled mööda päevavaraste koosolekuid, haud ilmapööramise plaane, õhutad mässu, mu omas majas oled kihutanud inimesed segaseks — siis veel palka! Ei kröömi! karjus, tõusis püsti. — Välja! Ei enam jalga üle mu läve!

— Kuradi paksmagu . . . haaras Laiv järsku teise rinnust, — vaata, vaata, võta, võta — ladus hoope vanamehele mööda kõrvu, näkku, pähe, kuhu juhtus, — lõkendav vihast ja hüplev kui sõdiv kukk.

Pöördusid maha, vehklesid : paks ja peenike, käed tangidena ümber, peremees karjus appi, kisas kogu kõrist. Laiv püüdis tõugata ta hääleavamusse takistavat rusikat.

Tulid töölisel, sasisid vehklejaist kinni, tõstsid jalule peremehe, hoidsid käsis pool-purjus ägedameelelist selli, kelle silmis pöörles veri, lõõmas viha, loivas tuli, lainetas.

Jooksis kokku mehi, naisi, poisikesed ahjusuult ja puukandur kuurist, surusid vastuhakkaja nurka eneste vahele, vaigistasid, püüdsid aidata, peremeest rahustada.

— Politsei tooge, karjus vastu, — sunnitööle!
Haaras laudilt noa, vehkis sellega vastase nina all:
— Röövel, mõrtsukas — lõõn maha!

— Ära seda tee, tuled kaasa!

— Vangimajja!

Naeris Laiv, oli rahunenud, seletas töökaaslasile sündmuse põhjust, huuled värisesid, naer oli viril.

Paluti peremeest, nuiati, manguti, et ei laseks teha protokolli, et lõpetaks asja omavahel, täis-mehe viisi — sai kumbki, mis sai.

Sülgas vihaselt, saatis kuradeid õhku, kirus, raputles rusikaid, tatistas — aga ei joosnud tooma politseid, laskus tagasi.

— Käi minema — ja olgu!

— Maksa palk!

— Välja!

Haarati käsist ja jalust Laiv, tõsteti õhku, avati uks, heideti ühisel jõul tänavalle, kuhu lennutati järele müts, rihm, palitki varnast — mis sattus möödarühkiva laadarahva jalgade tallatavaks.

— Tasun kuradille, tasun, kihises Laiv. Korjas palitu maast, tõmbas selga, läks, inimkari hirvitavana ümber.

2.

Sagas tänaval inimesi, hobuseid, regesid, autosid, lapsi ja koeri. Rutati, joosti, longiti, käed ümber kõrvade, palede, seljad vimmas, ninad teravad. Krägises, räsin-rüsin, tõtt.

Vabrikuväravaist ammutus tänavalle pigipõllesid mehi, nõginäolisi poisse. Töökojad sulgusid uksi, ärid süütasid elektrituli, vaateaknail naeratas nukke, kujusid, kraesid, pitse, särke, sukke. Uikas voorimehi, kõlises kuljusi, ähkis veoauto, puristas omnibuss — poisike pakkus tänavanurgal kisades ajalehe õhtust väljaannet. Sôjatorni kell tagus viis.

Kräunus ja karjus lumi ruttavate jalgade all, näugus. Autode rattad pildusid teda vastu nägu, jalgu, riideid — tolmutasid õhku. Norskasid hobused, sõitis maamehi jorisedes, rusikaid kokku tagudes linnast välja ja linna sisse, kääksusid restoraanide ukseid turu ääres, sissesõiduhoovide väravad olid aetud kõikjal pärani kui ahned lõuad: homme algas jõululaat, täna müüdi potte.

Turul taoti vaiu, kopsiti, raiuti, ähiti, lõõtsutati: üksteise järele kerkis ritta kaubalöövide lattidest luukeresid. Hilples purjeriideid, lipendas tekinurke, kirendas siin-sääl asju: odavaid ja kalleid; müüdi, osteti.

Laiv astus risti üle turu.

Ringi kükitas õunanaisi, korvid rüpes, käed põues, nina nupuna rätihunnikust väljas, põsk õunaga ühesinine.

Kuhu minna? Kuhu ööseks? Oli tulnud rätsepa poolt sõnades, et jääb ööseks tööle, ei võinud sinna tagasigi minna — sest polnud kohta neil ööseks. Päeviti vaid käis magama sinna — rätsepa nurka — öösi säälsiputas lastekari koivi.

Tõmbas krae üle kõrvade, rühkis lagedalt kitsa põiktänava majade varju, puhkus peiju, soojendas peoga kõrvu.

Tänavanurgal kükitas venelasi, setusid, naisi, mehi segi sibulakorvidega, sigurikottidega, kaussidega, pottidega. Nende vahel sagas inimesi: ostjaid, pakkujaid, mõlemast soost, rikkaid, vaeseid, karvkraedes õhetavaid ja sinininalisi külmast lõdisevaid.

Sumas ja kahises õhk kauplemisest, kärast, samumude krabinast ja rutust. Tehti kaupa, vahetati, pakuti, tingiti, makseti ja laoti peo pääle raha. Kõlises metalli, rudises paberit, solpsas nahkkaukaid taskuisse.

Läks mees üle lageda, vann kõrvapidi õlal, jonniv lapsepõnn järel. Tuli naine, pamp ostusid kaenlas, si-

bulamärss turjal. Jooksis lapsi — saiatükke hambais, kärises lõõtsmoorik, viras huulpasun, tilahtasid karusselli kellad, plaksus telkide taga poisikeste korkpüsse. Paar korra kaitsjat rühkis ärevalt läbi rahva.

Vaatles, lonkis — hakkas külm; kiskus end kõssi, kannatas.

Jõeäärsest restoraanist kajas rima, räuskamist, sõimu, soppa, aknaist lailas suitsu ja grammafoni toone. Treppist üles ja alla voogas inimesi, nende kannul õlle-viina haise, higi- ja veesaapa täita-määrde õhku, köögist segunes juurde kotleti, hapukapsa, sea- ja vasikaliha kõrbenud hõngu.

Isunenuna vaatas Laiv üles, jälgis nende liikumisi, liigutusi. Söögilõhnad panid jilalema suu-, kurgu- ja keelepära näärmed.

Aknast nägi suhuveerevaid lihakampse, praeviilukaid, kartuliklõmme: söödi, rüübati päale, tralliti, hõisati, hüpati, larmitseti kooris.

Enesel oli möödunud söömaaeg, tavalikult sai pagari köögist õhtuti enne töölehakkamist süüa, täna nälgis, rahapenni polnud.

Sülgas, astus edasi; sihitut, eesmärgitut, lõputut tänavat viis tee, suu täis sülge, meel kibe. Sülgas uuesti ja needis südames pagarit, timpis jalgadel, peksis varbaid vastu kontsi, tagus kokku külmetavaid kämbelaid, toppis taskuisse, vaheliti varukaisse — polnud olemaski kindaid.

Iga restoraani, söökla, teemaja akna taga tahtis astuda sisse. Aga teadis hästi: keegi ilma ei anna kröömi, näägutavad, nõögivad, ärritavad — oli siin-sääl vanugi võlgu.

Hakkas tundma eneses pöörast viha ja põlguse tõusu, kättemaksu kirge. Süda hüppas, käed tõmbusid rusikaisse, soonis paisus, lihakseis tursus. Oleks teinud näruks pagar Assevati, tükkideks, oleks pannud käte pääl külmale lumele käima, keset turgu tiritamme kasvatama.

Sajakordist kättemaksu tõotas eneses Assevatile, pilgutles silmi ja näris huuli selle tagatiseks, kinnituseks iseeneselle.]

Järjest suurema kiirusega vehkis edasi mööda tänavakive, peaaegu jooksis, hingeldas. Oli nürinenud külmatunnegi, viha ja kättemaksu kirk ajasid jooksuma, mässama iseenesega. Veri mühas pääs ja kõrvus. Lip-pudena laterdasid õhukesed mantlisiilud tuules, püksid tõmbusid vaheldamisi vastu keha ja torru, mütsilott vajus silmle.

Ümbrus hämardus.

Siin-sääl süttus tänavalaternaid: gaasi- ja elektrilampe. Külmanud akendest hoovas tänavalle valgust: kollakat ja tuhmi nagu õli. Traadid postide küljes huu-gasid, laulsid, tirisesid, vinnisid viise. Sõitjate ree-vehmred lõksutlesid, plaksusid, hobuste kabjad mütsu-sid ja peksid lartsudes raudu vastu kive.

Igaühel oli kuhugille rutt, minek, eesmärk, vajadus, tarve, mingi tee, tahe, püüe. Oli temalgi tahe — aga kuhu pidi minema, mida tegema oma põletava kavatsusega?

Igaühe näolt lugeda võis kindlust, võidurõõmu, hirvet, irooniat, hädameelt, lootust või rahulolu — kuid mis pidi peegelduma ta enese näost.

Magasini seinal läikis peegel.

Oli see ahv: gorilla, šimpanse — inimene? Oli too sinine luu ja nahk, kelle silmist kiirgas ahastust, piina, valu, meeleheidet, nälga, viha, hullumeelsuslikku muiget — tema, Laiv? Või oli moondunudki ahviks, mis sellest, vaatles omi pool-paljaid jalgu ja tuult läbilaskvaid kehakatteid — loomana oleks olnudki elada kergem ja vaevatum, loomana, kes hüpleb troopikamaa puie ladvus ja lehestikes, kel toiduks vaid tasuta looduse puuvili ja lätte vesi.

Tormas mööda peeglist, otseteed südalinna poole. Ükskõik kuhu, millal, milleks, miks — ei hoolinud, ei mõelnud; tahtis vaid leevendada oma viha, käärivat meelt, puistata seda jooksu ja liikumisse — selleks vehkis.

Olgu inimene, olgu elajas, olgu loom — aga olgu paik, kus olla, olgu süüa, olgu sooja, sõprust, sündsust!

Olgu tolm, tuul, õhk, vesi — aga olgu õigust, õiglust, inimväärisust, enesetunnet!

Olgu jõuetu, närune, vaene, rumal — aga ärgu tehtagu ülekohut, ärgu petetagu, alandatagu!

Korrage nurgal haarati kinni õlast. Purunesid mõtted, lõi silmad üles, nägi: ametivend Espe seisis ees, käed taskus, nagu rahulolev, tõsine, lahe; üleolev, kerge.

— Kuhu? küsis.

— Marsi pääle või põrgu, eks näe!

Mõkitas naeru Espe.

— Tule kaasa! kutsus.

Ästusid edasi. Söökla uksist tänavalle pressus mehi nagu hakkmasinast pogisevat liha, käras ja kilas, matsusid jalad, suud, hiilgasid silmad, paljad päälaid — ei mahtunud sisse. Läksid üle turu töölisühisuse maja suunas: Espe suur ja siuhke, Laiv väike külmast küürus.

Hällisid elektrid, hubisesid gaasid — linn tõmbus valgeks ja kirjuks, maameeste sõit hakkas soikunema.

3.

Astusid „majja“.

Saal kihas täis juttu, jõma, naeru, klaaside-nugade kõlinat. Istus laudade man mehi, naisi, vanakesi noorureid; vaidlesid, sõnelesid, arutlesid; oli ideeorje, mateerijakumardajaid, käremeelseid, konservatiivseid.

Oli neid, kelle õnn ning elumõte sotsiaalne võitlus, parteitegevus, vanast uue loomine. Need olid ägedad, uhked, koleerilised, — hooplevad, suurustlevad, kandsid rinnas punaseid märgikesi, taskunurgast ripendas heleverev rätiribal. Olid juhid, eestvõtjad — kaaluvamaid mehi omasuguste hulgas. Kuid oli teisigi: nukraid, vaikseltkannatavaid, nurisematuid, melankoolseid, elumuredest puretud perekonnaisasid, vaikseksjäänud vanapoisse, väikekodanliste kalduvustega meistrinaisi ja rätsepaemandakesi. Istusid vaikselt tahapooletõmbunuina, tusane ilme näol, jõid, sõid, kuulatasid esimeste kelkimisi, mõtisklesid, kahtlesid.

Laest rippus elektrikuule, paberissemähituid, tumedaid, õõguvaid — nagu türgi laternaid; ehtsid seinu vabamõtlejate pildid.

Hämaruses kärises raadio: kusagil ilmaruumis lauldi, kusagil oli kontsert, kusagil peeti kihutuskõnet, kusagil ahastas keskaegses ooperis armastav prima-donna.

Laudade vahel libeles kelnereid, ettekandjaid. Veeresid praatide, kotlettide, vorstide, suppide vaagnad; kõlises metall, mökitas, naeris — sattus taskusse, kotti kandikulle.

Istusid Espega lähemalolevasse, ukseesisesse lauda. Järsult, rapsudes, sõna lausumata; tõukasid jalad vastastikku laua alla, vaatasid üksteisele silma, mõistsid.

Viina! Viina!

Kõlksahtas pudel, täitusid klaasid — jõid, vaikisid, surusid pääd kummargille ligi lauda, kraed ümber näo, käed taskupõhja surutud, mütsid konksus ettepoole. Soojenesid.

Ümberringi tekkis kihin, räägiti, sosistleti, piiluti, pilgutati — paljud tundsid Laivi kui endist agarat, nüüd veidi hukkaläinud, parteitegelast, kõnemeest, joodik-pagarit. Mindi tervitama, hüüeti, naljatleti — Espegi oli oma mees.

Joojad vastasid jahedalt. Sügavamalle vajusid nende pääd, üha raskemini hingas Laiv, üha teravamaks tõmbusid kortsud otsaesisel.

Äkki prantsatas rusik vastu lauda:

— Koer olen, raisk, Assevati koer!

— Ära jäta! tõukas Espe.

— Maha lõõn!

Muutused elavamateks mehed, veri välkus Laivi näos, käed vehklesid, mütsilott lendas ninalt kuklasse, viin andis auru, hää l kajas lähemalolevate laudadegi juurde:

— Aga mina ütlen: neile kõigile tuleb kätte maksta, neil peab kiskuma käest võim — raha, töökojad, kapitalid; kasvatama enestes peame julgust, iseteadvust, tugevust!

Ringi tõusis kiidukaja, pool-joobnud pead võtsid tuld; keegi tõusis lauast, tõstis klaasi, laskis elada Laivi.

Laiv vaimustus, kummardas, tänas — hattunud palitusiilud pühkisid põrandat, lõhkised saapakotad kopsatasid — kuid püüdis peita hõlvitavaid varbaid.

Suur vaimustus tuli pääle, segunes ühes viha ja kättemaksuihaga; tahtis rääkida, tahtis pressida sesse kogu oma viha, sapi, lootusetuse, jõu, osavuse; tahtis kujukalt näidata seltsimeestele oma hinge häda, oma viletsust, kannatusi, eneselle tehtud ülekohut; tahtis üles kutsuda neid aitama ja avitama.

Pudelite ja klaaside lärisedes hüppas lauale, kahmas peast mütsi, keerutas ringi, hõikas, sirutas ette rinna, lõi lahti palitusiilud, algas karjuval, harjunud, rõskel ja kõval agitaatori häälel:

— Seltsimehed, kaaskannatajad . . . ôed ja vennad! Kas olete kuulnud uut järjekorralist ülekohut pursuide poolt, kas teate, et olen nende ohver, teate, et

Assevat mind täna laskis visata välja oma töökojast? Ei. Kuulge siis, ütelge siis. — Kas on nende häbematusel enam piiri, kui jumalamuidu kihutavad inimesi sellise töökriisi ajal töölt, kes isegi hädas ja viletsuses! Ütelge!! (Nurisev ümin saalis.) Kas pole aeg kätte jõudnud panna piire nende ülekohtule, neid hävitada, neile kätte tasuda, neid purustada?! Seltsimehed ... aeg on ümber hinnata olukordi, aeg on pääle tormama hakata! Kõik võtame kätte lipud, relvad (lehvitab mütsi), lähme, hävitame! Kõik üles . . . üles nagu üks mees, tulge kaasa minuga, vennad, lähme, tasume . . . veel täna õhtul näitame neile oma võimu ja vägevust. — Kõikide maade proletaarlased ühinegem! Tulgem minuga (lainetav kõmin rahulolemisena üle saali) kaasa! Suregu pagar Assevat ja mõtteosalised, suregu kurnajad, ülekohtutegijad! Maha nemad! Elagu töörahva ühine ja suur võit! Elagu tugevus ja teovabadus! Elagu viha ja kättemaks! Elagu punased lipud ja võitluste möll!! (Haarab seinalt seltsi lipu, lehvitab sellega üle toa.) Lähme, seltsimehed! Üles, kätte tasuma, purustama, hävitama . . .!

Saali-täis rahvast voogas, hällis, ôôtsus ja kees. Joobnute ärevad hüüud üle saali, kära, robin, liikumine, tung, külgehakkav ärrituspalavik.

Igalpool tunti kaasa, alkoholist kuumunud pääd süttusid tulle, pakatasid, anarhia kirg löi inimestes pöörlema kui kaval torkiv uss.

Haarati kätte toolid, pingid, tõmmati taskutest revolvriv, noad, kisti laudadelt jalad, kahmati pudelid, klaasid, tormati tühju käsi — lai, rabelev, taaruv-vaaruv inimmass veeres kisades-kärades välja turule.

Ringeldes ja loksudes ründas edasi, trampis, huraatas, karjus, tallas jalge alla seaduse ja lubatavuse piirid, sattus ohjatusse, kaotas iga juhtivuse ja korra võime — muutus metsikuks, vormituks jõuks. Tungis rüsinale turule, nagu marrusattunud pullikene, puskides, müksides, kraapides maad.

Leidis eest inimesed pakkimas kaupa, askeldamas öö vastu ruttamas.

Tormas nende kallale, piiras ümber putkamehed, lõõvikaupurid, palaganitegijad, lõi segi karusselli hobuse- ja autosõidukid, tuikus laiali lõõvikuisse, larmas, lõhkus, röövis raha ja varu, ähvardas tappa, hävitada; ei kuulnud Laivi ega teiste hoiatavaid sõnu, kes kutsusid edasi üle turu oma eesmärgile lähinema, sääli tegutsema, tasuma, ähvardama, vaid karjus, mõirgas:

- Ülevõtta, maha.
- Petistele nahka pidi!
- Laseme praaga!
- Puss kurku!
- Kõri maha!

Rüseldi, joosti segiläbi, karjuti, vannuti, jagati hoope nagu juhtus: risti, pikku, näkku ja makku.

Laadakaupurid võtsid vägevasti vastu, kaitsid omi varu viimase jõu ja verega, haardes kätte, mis kellelgi juhtus: roigas, vasar, kirves, kastilaud, puss, nuga või kahvel, taldrik või kauss. Säksiti igaga, mis tegi haiget ja lasi verd.

Kisa ja kära levis nagu tuli — varsti löödi üle kogu turu, mässumeestele tuli kõrtsi poolt abiväge, kaupureile sinivatte — politseid, korrakaitsejaid.

Lirisesid viled ja hädahüüud raputasid õhku, vooimeeste kabjaplagin segunes murdumise, kiskumise ja lõhkumise paukuva raginaga turul.

Ei võtnud ülekaalu esialgu kumbki pool, asjatult painutati kaela- ja käsivarreluid, tempeldati vasaratega otsaesiseid, löödi mulke, torgiti, pekseti, lagastati, röögiti. Mehed oldi mõlemail pool: rinna ja sülitisi võeti vastaseid ette, heideldi paariviisi ja salguti.

Politsei tõrkis abituna paigast teise, saamata kasutada relvu, sest olid segi süütud ja süüdlased, kaitsjad ja kallaletungijad — keerles üldine lööming mööda turgu löövikute vahel, ees ja taga, põikles teravama otsaga kord sinna, kord siia nagu kekslev vurr.

Käsi ja jalgu vehkles pimeduses vastu taevast, pääluid kõmpsles vastu ümaraid sillutuskive, lötsus lömmilöödud ninu, hilbles õhus väljakistud habeme- ja juuksekarvu.

Veerand tundi vältas otstarbetu tagumine, lahing ja rüselus, siis löödi vaaruma, väsiti, raugeti esimesest

hoost — juurderutanud arvukas politseivägi hakkas siin-sääl kisklejate hakki ja tiris koos soolaputka poole süüdlase süütuga; märatsevamaile neist visati osava võttega silmus ümber sääрте, tõmmati jalgupidi puiklev piison lohisedes lähemalle — ja jälle läks sõit sama teed, olgugi kägerikkusurutuna voorimehe sõiduki nurgas, relv nina all.

Nii rauges lööming, lõppes kurnatavate võitlus. Triumfeerides ründasid sinivatid turuplatsi.

Laiv, Espe ja paar teistki ninameest olid harkunud vähe eemalle esimesest löömingu tulipunktist, tormanud õhinal mööda kisklejaist turu teise ääre poole, pagar Assevati akende alla, kuid said siingi kistud möllu keerdu ja võtsid asjast omal viisil osa: kloppides läbi pakkupõgenevaid, araverelisi laadakaupureid, tehes neile sooja rusikanukkidega — unustades samuti nagu eelmisedki oma otsekohese sihi ja eesmärgi.

Ent nüüd kui märkasid hädaohu tõsinemist, rahustajate ülekaalu, olid esimesi mehi, kes pistsid kaksama igaüks ise suunas nagu tuuldepillutud aganad. Jooksid nii et rebenes kõht, hingeldasid, kukkusid käpuli, tõusid, lippasid; ent kui kaugemalle said, kus polnud karta enam tabamist, astusid päris loomulikku sammu, kõndisid, kõmpisid igaüks sinna, kuhu soovis süda, või kus näis julgem, ohutum olla.

Laiv enne jooksmahakkamist põrutas jalaga sisse kaks Assevati akent, ent siis lahksas välja südalinnast,

otse läbi pargi aguli suunas, kust vastu haigutas pimedus ja veetlev vaikus, kus näis ootavat varjav kaugus ja ülesleidmatus. Temaga seltsis Espe, lõõtsuv, raske ja turris, sest oli vilets jooksja.

— Loll olid, noomis Laivi.

— Ära urise!

— Ajasid inimeste meeled segi... nüüd jookse...

— Kuule, ära haugu, saad vastu tatti... pöördus järsku ümber, näoga vastu Espet.

— Mis sa, näru, kelgid veel!

Ei kannatanud Laiv noomivaid sõnu, tõmbas kämb-
laga kaaslasele mööda pääd, see rahmas õhku, pöördus
ise risttänavasse, kadus.

Selgesti taipas isegi oma mõttetute sõnade lagas-
tavat mõju joomakaaslaste peale, oli hirmul, ahastas.

Õhtul lonkides pohmeluspäaga polnud kavatsenud
kellelegi paha, polnud ette kujutanudki sellist alarmi ja
mäsu, oli vaid jõnnis Assevati pääle, oli kahju oma
kaotatud kohast, oli mure tuleva öö eest, sest polnud
õiget paika kuhu minna ööseks, kus olla.

Ja kuhu nüüdki joosta?

Ümberringi hämarnes kord-korralt, laiad kesklinna
tänavad muutusid auklisiks, konarlikeks agulirenneks,
suured heledad majad asetused neljakandiliste pime-
date lobudikkudega, kuutidega.

Tänavanurgil silmas õlle- ja piimapoode, ukсед

ammu suletud, aknad mustad, elutud — ei leidnud kohta, kuhu astuda sisse, kus soojendada nina.

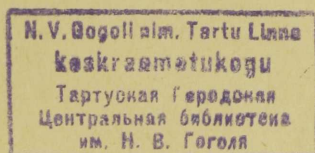
Kõmpis edasi, pidas aru, otsis, vahtis ringi. Uuel nurgal luges kirjatatud ukseeljalt:

piim	kilu
või	juust
muna	riis
heering	suhkur
leib	manna
sai	jahu
kohvi ...	tee ...

Tundis isu, neelatas sülge, sülitas, võttis suuna linnast välja, kadus põllulagendikkude keskele, õhe, pimedusse, kus viis teda piirile lähemale tee, kus varjas mustav taevas, maa ja vinguv tuul.

Märts 1927.

*N 383.
N 280.*

~~Rb. 3. 30~~

Sisu:

Inimene	5
Pagulane	25
Kaeviku vaim	85
Lehemüüja ja kellalööja	97
Katse	117
Igapäevane leib.	131
Potilaada öö	145

Samalt autorilt „Võõras võim“. Kaks novelli.